ДИВНА СОПІЛКА

Київ

ВЕСЕЛКА

1972

52 коп.

ДИВНА СОПІЛКА

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА

ДИВНА СОПІЛКА

ДИВНА СОПІЛКА

Українські
народні казки

Київ 1972

Видавництво
дитячої
літератури
«ВЕСЕЛКА»

УФ
Д44

7—6—3
677—72М

Редакційна колегія:

Андрущенко В. Я., Бичко В. В.,
Коваленко Н. Д., Острик М. М.,
Панч П. Й., Шевченко М. С.

Упорядкування та передмова
В. Г. БОЙКА

Малюнки Г. І. САМУТІНОЇ

Київський поліграфічний комбінат

СКАРБИ НАРОДНОЇ МУДРОСТІ

У чарівному світі народної казки черпали творче натхнення найвидатніші митці людства. Своїми захоплюючими мотивами і яскравими образами він увійшов у безсмертні твори Пушкіна, Шевченка, Гоголя, Франка, Горького, Лесі Українки. Та хіба лише їх?! І понині приносять радість юним серцям казки братів Грімм, Андерсена, Перро, які майстерно обробили народні поетичні твори і подарували їх дітям всього світу. Від глибокої давнини багато поколінь людей черпають мудрість збірки казок народів арабського Сходу «Тисяча й одна ніч».

Поетичні скарби народів світу, які громадилися протягом багатьох віків, передаючись від покоління до покоління, мають велике художнє значення. Їх високо оцінювали найвизначніші творці культури всього людства.

З давніх-давен дійшли до нас оповідання з усталеною композицією про цікаві події в дивовижному світі, де тварини поводять себе, як люди, де люди здійснюють небувалі героїчні вчинки, де яскраво виблискують кмітливість і розум трудящих мас. Такі народні поетичні розповіді й дістали назву **казок**.

Українські народні казки надзвичайно різноманітні. Вони охоплюють велике коло характерів і подій, що відбуваються в часі від сивої давнини до наших днів. Найперше, що чує, мабуть, кожна людина поряд з найніжнішими словами материного колискового співу, щоб дитя «спало і щастя мало», це казкова розповідь про рябу курочку, про те, як дід загубив рукавичку і хто в ній поселився. Перші уявлення про звірів у багатьох дітей складаються за сприйнятими казковими образами мишки-шкряботушки, жабки-скрекотушки, зайчика-побігайчика, котика-братика, що завжди викликають дитячу симпатію.

Минає якийсь рік, і діти з захопленням слухають казки про лисичку-сестричку. В українських народних казках про тварин — це чи не найпоширеніший образ. У казці «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат» саме вона «лягла на шляху та й лежить. Їдуть чумаки з рибою; вона притаїлась,— мов нежива», та коли у вовка хвіст примерз до ополонки, вона мерщій в село: «Ідіть, люди, вовка бить!» У казці «Котик і півник» вона підмовляє півника: «Ходи, ходи, півнику, до мене, що у мене золота пшениця, медяна водиця». Ще інша казка так і починається: «Украла собі лисичка-

сестричка курочку та й біжить». Тут вона, хоч і згубила хвоста, втікаючи від хортів, однак не втрачає оптимізму, ще й насміялася над довірливими зайцями у такий спосіб:

«Дарма, що без хвоста, але я вмію хороводу скакати.

— Як?

— Та так. Тільки треба вам хвости позв'язувати, то ви навчитесь.

— Ну позв'язуй!

Позв'язувала їм хвости, а сама збігла на шпиль та відтіля як гукне:

— Тікайте, бо йде вовчище-помелище!

Зайці як сунуть усіма сторонами,— так хвости й пообривали».

Не обійшлося без лисички і в ряді інших казок. У багатьох казках про тварин згадуються також вовк, ведмідь, заєць, дикий кабан — тобто звірі, які найбільше зустрічаються в степовій та лісовій зонах України, де колись були складені ці твори.

Народ — творець казок — завжди виступає на боці слабіших тварин і птахів, наділяючи їх позитивними рисами. Серед них будуть і котик та півник, і зайчик-братик, і коза-дереза, і старий пес Сірко, що його господар хотів геть з дому вигнати, і горобець-молодець. Якраз ту частину звірів, що імпонує народній моралі й уособлює, так би мовити, позитивних героїв, і наділено в казках кмітливістю, розумом.

Невипадково кажуть, що казка про тварин, розповідаючи про звірів, однією бровою підморгує на людей. Тож недаремно й прислів'я створено: «Хитрий як лисиця» або «Голодний як вовк».

У післямові до збірки казок «Коли ще звірі говорили» Іван Франко писав: «Діти люблять звірів, чують себе близькими до них, розмовляють з ними і розуміють їх: от тим-то й оповідання про звірів їм такі цікаві, особливо коли ті звірі в байці ще починають говорити, думати і поводитися, як люди... Оті простенькі сільські байки, як дрібні тонкі корінчики, вкорінюють у нашій душі любов до рідного слова, його краси, простоти і чарівної милозвучності. Тисячі речей у житті забудете, а тих хвиль, коли вам люба мама чи бабуся оповідала байки, не забудете до смерті».

Поряд з казками про тварин народ створив фантастично-героїчні, або, як їх ще називають, чарівні казки. У них з надзвичайною динамікою змальовуються пригоди в таємничому світі природи. Звичайні собі люди виявляють героїчний характер у двобої із злими силами, показуючи при тому свою мужність і гострий розум. Їм часто допомагають звірі, птахи або ж сили природи.

Чарівних казок надзвичайно багато, сюжети їх найрізноманітніші. Це і «Дивна сопілка», і «Царівна-жаба», і «Яйце-райце»,

і «Ох», і «Летючий корабель», і «Козак Мамарига», і багато інших. Захоплюють своїми подвигами вихідці із трудових низів Кирило Кожум'яка і Котигорошко, чарує своєю таємничою силою Іван-богатир.

Художня фантастика народної казки попередила численні події технічного прогресу, здійснення яких стало можливим набагато пізніше, про що творці казок, звичайно, і думати не сміли. Згадаймо таких наділених нелюдською силою або якимись особливими здібностями героїв українських народних казок, як Товчик-камінь, Сучимотузок, Вернидуб, Вернигора, Кожум'яка тощо. А за допомогою яких засобів пересуваються казкові герої? Тут і чоботи-скороходи, і такі чоботи, що «поверх води ходять», і килим-самольот, і кінь Гивер, що поверх дерева несе, і летючий корабель, Івасик-телесик, наприклад, летить на гусочці, чоловік із казки «Яйце-райце» — на орлі.

Фантастично-героїчні казки наповнені дивовижними речами й істотами. Однак в основу їх покладена все ж навколишня дійсність, ті побутові умови, в яких жили й працювали українські селяни. Тут і чародійні торбинки — то дротянка, то волосянка, яйце-райце, золоте яйце, золотий заєць, золотий міст, і чарівний кущ калини, і лісове джерело з живущою чи гоючою водою. Навіть у зовсім вигаданих істотах бачимо деталі реальної дійсності. Так, чорти в народній фантазії теж мають людську подобу, хоча вони з рогами та копитами.

Івану — мужичому сину допомагають у його боротьбі зі злими силами Дід Мороз та діди, один з яких «море викосить і в копиці складе», другий — «їсть і не наїсться», третій — «п'є і не нап'ється», четвертий — «біжить не набіжиться», п'ятий — «за двадцять верст бичем улучить», шостий — «за дванадцять верст бачить».

У казці «Телесик» хлопчика рятує гусочка, в іншій казці на поміч добрим людям приходить кущ калини, ще в інших їм допомагають і риба, і птахи, і миші, і ведмеді, вдячні за виявлене до них добре ставлення.

Буває, що в таких випадках втрачаються будь-які межі реальності. Слухач ніби переселяється в дивовижний світ, де йому доводиться бути свідком справжнього чарування. Це ми бачимо хоча б у казці «Царівна-жаба», де щука зубата ударом хвоста об воду будує «такий міст, що й у царя нема такого».

Для казок цього типу властиві також неймовірно складні завдання, здебільшого три, які загадують героєві. Наприклад, у казці «Яйце-райце» одній людині пропонується за ніч викорчувати луг, поорати, засіяти пшеницею, зібрати, змолотити, а на ранок щоб уже паляниця спечена лежала на столі.

Одну й ту саму казку в різних місцях України могли розповідати по-різному. Варіантів казок існує дуже багато. Щоб звернути увагу читачів саме на цю рису народної поетичної творчості, у нашій збірці вміщено два близькі варіанти однієї казки «Телесик» та «Івашко». Перший з них широко відомий на Полтавщині, Черкащині й Кіровоградщині, другий — записала на Волині Леся Українка. Коли в першому варіанті Телесику доводилося боротися із злими силами, уособленими в образі змії, то в другому — лютим ворогом Івашка є відьма. Рятівником хлопчика в обох випадках виступає гусенятко, до якого той звертається із закличними словами:

Ой гусятко, лебедятко,
Візьми мене на крилятко
Та понеси до батенька...

В багатьох казках використовуються і невеличкі пісеньки, і загадки, і прислів'я та приказки. Окремі місця казкової розповіді часто переходять з одного твору до іншого. Це так звані типові місця, які притаманні для фольклорної манери складання творів взагалі, вони зустрічаються і в інших жанрах фольклору, зокрема піснях.

Позитивним героєм фантастично-героїчних казок міг виступати і мужичий син, і людина, зв'язана з певним ремеслом, і козак, і сільський хлопець-малоліток або взагалі наймолодший із синів, якому, на думку, старших і розуму бракувало, або навіть царенко, що мав незабаром посісти батьків трон. В усіх випадках образ позитивного героя втілював у собі моральні норми трудового народу. Герой бореться за справедливість, за торжество правди, за те, щоб усім на світі добре жилося. Звичайно, в ті далекі часи, коли створювалися подібні казки, їх творці не могли знати, що їх мрії здійсняться лише після повалення класу гнобителів за умов соціалістичного суспільства.

Значне місце серед українських народних казок займають твори соціально-побутового змісту. В них ми уже не бачимо тих дивовижних пригод, які зустрічаються у казках про тварин та у фантастично-героїчних казках. Здебільшого тут в основу казки покладено одну подію, суть якої інколи виноситься і в назву твору, скажімо, «Солдат і смерть», «Похорон», «Як святі сметану їли» тощо.

Однією з основних особливостей соціально-побутових казок українського народу є викриття в них суспільного ладу, який дає можливість одним людям пригноблювати й експлуатувати інших. Пиха царів і панів у них завжди розвінчується, а представники

трудового народу легко перемагають у змаганні на кмітливість і дотепність.

В соціально-побутовій казці чарівний світ фантастики найчастіше зникає. Якщо інколи оповідач і звертається до показу якогось дива, то лише з тим, щоб викрити і осміяти облудність і шахрайство, до яких вдаються експлуататори та їх прислужники. На зміну фантастичним потворам, зміям-людожерам, чортам-зміям і відьмам у цих казках приходять реальні представники зла в класовому суспільстві.

Форма суспільно-побутової казки набагато простіша. Від типового початку фантастично-героїчної казки, де йдеться про якесь далеке царство, розташоване невідомо де, за високими горами, швидкоплинними ріками і дрімучими лісами, залишається хіба вислів «жили-були». Зникають типові, що мандрували з твору до твору, характеристики невимовної краси позитивних персонажів або описи їх нестримного переміщення у просторі й часі. Оповідач вже не вдається до обов'язкової кінцівки про щасливе одруження, обід на весь світ та про в'язку бубликів, яку він вимагав жартома від слухачів.

Позитивними героями соціально-побутової казки виступають вихідці з найбідніших верств трудящих, сироти, наймити, солдати, козаки. Всі їх дії спрямовані на те, щоб розвінчати представників панівних класів, показати їх хижацтво, ненажерливість, жорстокість.

З казки в казку переходить мотив правдошукання. «Е-е-е!.. Добрі люди! Де тепер ви правду найшли? Нема тепер її ніде на світі»,— відповідає на запитання зустрічних чоловік, що йшов із заробітків у казці «Про правду і кривду».

Український народ у минулому своєю долею, а вірніше недолею, часто змушений був удаватися до гострого дотепу, жарту, іронії, спрямованих чи то супроти турецько-татарських і польсько-шляхетських зайд, чи то супроти власного панства, чванливої старшини, духовенства. І не раз влучне слово народних оповідань було гостріше за шаблю, бо рана від шаблі гоїлася, а від гострого слова — ніколи; це слово жило в народній пам'яті, передаючись від покоління до покоління, як найдорожчий скарб.

Безсмертні перлини українського народного гумору й сатири знаходимо ще в давніх літописах й історичному епосі, вони проймають вертепну драму та інтермедії, знаходять бурхливий вияв у відомому листі запорожців до турецького султана і, нарешті, дають життя незліченним казкам, анекдотам, народним оповіданням.

Саме в соціально-побутових казках народ часто вдається до випробуваної зброї — дотепу, іронії, гротеску, висміюючи здирництво, обмежений розум багача та пана, попа та дяка.

Однак у цьому сатиричному викритті аж до кінця XIX ст. не зачіпається сам цар. Селяни, які творили ті казки, в переважній більшості вірили ще у можливість якогось виправлення існуючого суспільного ладу. Цілком зрозуміло, що така віра була лише самообманом, який швидко розвіявся, коли в могутньому хорі зазвучала пролетарська революційна пісня: «Не ждіть рятунку ні від кого, ні від богів, ні від царів...»

Якщо у фантастично-героїчних казках складні завдання могли бути виконаними лише за допомогою якогось дива, то в казках соціально-побутових вони розв'язуються завдяки кмітливому народному розуму.

Характерно, що і у фантастично-пригодницьких, і в соціально-побутових казках головним героєм виступає малоліток або ж взагалі сирота, хлопець чи дівчина. Скажімо, в казках «Дивна сопілка» — це менший син, «Царівна-жаба» — третій, наймолодший син, Котигорошко — це сьомий, наймолодший син, Іван-богатир з однойменної казки теж молодший син та ще й «зроду на ноги слабий, ходити не може» і т. д. Інколи ще й кажуть: «було три сини: два розумних, а третій дурний».

Чи випадково це? Вчені схиляються до думки, що тут є закономірність. Адже при переході суспільства від родинноообщинного ладу до феодального в найменш вигідному становищі опинилися молодші сини. Старших батько виділяв на окреме господарство, а наймолодший залишався при батьках, достатки яких були здебільшого незначними. Складалося неправильне враження, ніби найменший син взагалі не здатний до господарювання. А щоб інколи прихопити і той шматок землі, який по смерті батьків мав залишитися наймолодшому синові, старші пускали плітки, що він на розум слабий, дурник.

Сам народ узявся за виправлення такого становища, показавши у численних казках наймолодшого сина не тільки часто кмітливішим, розумнішим від старших, але й добрішим і ласкавішим до своїх батьків та й взагалі до всіх зустрічних. Тому в нього завжди з'являється багато надійних помічників у вигляді звірів, птахів, риб. Цим творці казок хотіли якось підкреслити прадавні традиції того часу, коли, за висловом І. Франка, «ще звірі говорили», коли люди сліпо вірили в злих і добрих духів й уособлювали їх в окремих тваринах і рослинах.

Серед казок різних народів світу зустрічаємо чимало спільних сюжетів, що зумовлено як спільностями історико-економічного по-

рядку, так і міжнародними історико-культурними взаєминами. Однак національні риси в казковому епосі кожного народу виступають не менш яскраво. Адже казкова традиція складалася насамперед у своєрідних умовах розвитку кожного народу.

Тому не дивно, що побут тварин і звірів в українських народних казках багатьма деталями нагадує побут українських селян, в середовищі яких виникали й жили ці твори.

Родинне і громадське життя нашого народу в минулому яскраво відбилося і в героїко-фантастичних та соціально-побутових казках. У деяких казках прямо вказується, де відбувається дія. Так у казці «Яйце-райце» говориться, що дія відбувається саме тут, де живуть і оповідач і слухачі,— на Україні. Герой мусить розкопати гору і пустити туди Дніпро, а вздовж нового берега Дніпра комори побудувати, щоб туди байдаки приставали і пшеницю купували.

Казковий поєдинок Кирила Кожум'яки зі змієм-людожером відбувається в Києві, поблизу Дніпра, а народ стояв на київських горах, чекаючи кінця тієї боротьби. У Києві, на Подолі, і нині Кожум'яцьку вулицю легко відшукати.

До багатьох казкових образів тісно примикає ряд персонажів із легенд і переказів, що їх зберіг у своїй духовній скарбниці український народ. Серед них — люди, наділені винятковою мужністю й силою, що ставали на захист покривджених і знедолених, і козаки-запорожці, що звитяжно боролися проти татарських, турецьких і польських загарбників, зокрема, кошовий отаман Сірко.

Трудящий народ сторіччями мріяв про те, як поліпшити свою долю. Свої думки і прагнення виливав він у численних казках про Правду і Кривду, про Злидні, про Долю. Та лише Великий Жовтень приніс нове життя народу. Докорінно змінилась і тематика усної поетичної творчості. В сяйві соціалістичної революції казковою жар-птицею зринула тема про велику правду Леніна, про золоту грамоту, принесену ним трудящим нашої країни, про осяйне слово з тієї грамоти: «Комунізм».

Розвиток науки й техніки в СРСР давно перевершив крилату фантазію, найсміливіші мрії попередніх поколінь. Не говорячи вже про повітряні і космічні кораблі, радіо, телебачення, радянські люди створили штучні рубіни й алмази, про що раніше, справді-таки, можна було лише в казці почути. Казка стала дійсністю. Радянські люди стали справжніми чарівниками, яким під силу виконати мрії далеких предків.

Хоч інтенсивність творення казок і легенд у вік розщеплення атома й польотів у космос набагато зменшилась, однак інколи

фольклористам чи збирачам-аматорам ще вдається знайти високохудожні зразки народного поетичного слова у цьому жанрі. Зокрема 1957 року була записана така легенда про Леніна в Путильському районі Чернівецької області. У ній ідеться про те, як Володимир Ілліч ходив межи люди, розмовляв з ними. Одну з таких розмов і мав з вождем гуцул-верховинець, та не знав він, що то був за гість. Через багато-багато років розповідає він: «Став я тоді по своєму звичаю дерево підбирати у лісі, щоб порівняти з ним і у цім дереві мати його образ. Не день, не два я вибирав. Усі бори сходив, а подібного йому не знайшов.

Почав я після того порівнювати його до вітру. Не рівня вітер йому! Вітер зашумить та й стиха,— його ж думка завжди вирує по світу!

Почав я рівняти його до грому. Не рівня грім йому! Грім загримить та й замовкне,— його ж голос завжди громом лунає по світу!

Почав я рівняти його до сонця. Не рівня сонце йому! Сонце тільки вдень світить, а на ніч згасає,— його ж життя для всього світу завжди яскраво сяє!» [1]

* * *

Переважну більшість українських народних казок, які нам відомі, записано у другій половині XIX сторіччя. Казки збирали і з науковою метою, і для творчого використання в художніх творах. Серед багатьох письменників, діячів культури, фольклористів, що зробили значний внесок у цю справу на Україні, не можна не згадати Тараса Шевченка, Михайла Драгоманова, Павла Чубинського, Степана Руданського, Івана Манжуру, Івана Франка, Володимира Гнатюка. Збиранням і вивченням української народної казки в післявоєнні роки багато займався фольклорист Петро Лінтур. Нині її досліджують такі вчені, як Микола Сиваченко, Галина Сухобрус, Іван Березовський.

До жанру казки неодноразово зверталися Пушкін і Толстой, Франко й Коцюбинський. Успішно працювали на цій ниві українські радянські письменники Павло Тичина, Леонід Первомайський, Платон Воронько, Наталя Забіла, Оксана Іваненко, Богдан Чалий, Юрій Ярмиш та інші.

Зокрема П. Тичина на основі народної казки «Телесик» написав власну казку, де герой набув нових рис, став не просто Івасиком-телесиком, а Івасиком-піднебесиком. Л. Первомайському належить велика віршована казка про Івана Голика.

---

[1] «Народна творчість та етнографія», 1960, № 2, стор. 113.

Як показало саме життя, казка поряд з іншими жанрами народної поетичної творчості зайняла важливе місце в радянській шкільній освіті й естетичному вихованні. Педагогічна практика переконливо ствердила справедливість слів К. Д. Ушинського, мовлених близько ста років тому: «Я рішуче ставлю народну казку недосяжно вище від усіх оповідань, написаних навмисне для дітей освіченою літературою... В народній казці велика, сповнена поезії дитина-народ розповідає дітям свої дитячі мрії і принаймні наполовину вірить сам у ці мрії» [1].

Подані у цій книжці казки записані відомими фольклористами, письменниками та любителями народного слова переважно в XIX — на початку XX ст. в різних місцях України. Про окремі з них маємо більше відомостей, про інші — менше.

Зокрема казки «Рукавичка», «Колобок», «Лисичка-сестричка й вовк-панібрат», «Солом'яний бичок», «Пан Коцький», «Яйце-райце» записав у 60-х рр. XIX ст. в Уманському повіті на Київщині брат Панаса Мирного І. П. Рудченко. Казки «Телесик», «Летючий корабель» та «Ох» І. П. Рудченко записав у місті Гадячі на Полтавщині.

Казки «Котик і півник», «Дивна сопілка», як і «Івашко», записала Л. Українка на Волині.

В переважній більшості ці твори в такому вигляді перевидавалися багато разів у різних виданнях. Окремі з них були дещо перероблені письменниками: «Козак Мамарига», «Казка про Івана-богатиря» Наталею Забілою та Борисом Комаром «Як дядько чорта дурив і діжку грошей від нього здобув».

При складанні цієї збірки ми мали на меті подати учням казки, потрібні як для вивчення літератури за шкільною програмою, так і в позакласній роботі.

ВОЛОДИМИР БОЙКО

---

[1] К. Д. Ушинський. Вибрані педагогічні твори, «Радянська школа», К., 1949, стор. 246.

ЛИСИЧКА-СЕСТРИЧКА Й ВОВК-ПАНІБРАТ

Казки про тварин

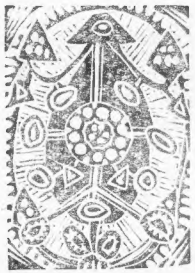

РУКАВИЧКА

Був собі дід та загубив рукавичку. От біжить мишка, улізла в ту рукавичку та й сидить.

А це скаче жаба та й каже:

— Хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка. А ти хто?

— Жаба-скрекотушка. Пусти і мене.

— Іди.

От біжить зайчик та й каже:

— Хто, хто у цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка й жаба-скрекотушка. А ти хто?

— Зайчик-лапанчик. Пустіть і мене.

— Іди.

Коли це біжить лисичка:

— Хто, хто у цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка й зайчик-лапанчик. А ти хто?

— Лисичка-сестричка. Пустіть і мене.

— Іди.

От вони сидять; біжить вовчик і питає:

— Хто, хто у цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-лапанчик та лисичка-сестричка. А ти хто?

— Вовчик-братик. Пустіть і мене.

— Іди.

Коли йде ведмідь, гуде, питається:

— Хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жаба-скрекотушка, зайчик-лапанчик, лисичка-сестричка й вовчик-братик. А ти хто?

— Ведмідь-набрід. Пустіть і мене в рукавичку.

— Іди.

От і той уліз.

Біжить кабан:

— Хро-хро-хро! Хто, хто в цій рукавичці?

— Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зай-

чик-лапанчик, лисичка-сестричка, вовчик-братик і ведмідь-набрід. А ти хто?

— Кабан-іклан. Пустіть в рукавичку й мене.

— Іди.

От і той уліз та й сидять.

Коли це йде стрілець, бачить, що рукавичка ворушиться,— він як стрельне — аж там от скільки шкур!

КОЛОБОК

Жив собі дід та баба, та такі убогі, що нічого в них нема. От раз дожились вже до того, що не стало у них і хліба — й їсти нічого. Дід і каже:

— Бабусю! Піди у хижку та назмітай у засіці борошенця, та спечи мені колобок.

От баба так і зробила: витопила в печі, замісила яйцями борошно, що назмітала, спекла колобок і положила на вікні, щоб простиг. А він з вікна — та на призьбу, а з призьби — та на землю, та й побіг дорогою.

Біжить та й біжить, а назустріч йому зайчик.

— Колобок,— каже,— колобок, я тебе з'їм!

А він каже:

— Не їж мене, зайчику-побігайчику, я тобі пісні заспіваю.

— Ану, якої?

Я по коробу метений,
На яйцях спечений,—
Як од баби та од діда втік,
Так і од тебе втечу!

Та й побіг. Біжить та й біжить,— зустрічає його вовк.

— Колобок, колобок, я тебе з'їм!

— Не їж мене, вовчику-братику, я тобі пісні заспіваю.

— Ану, якої?

Я по коробу метений,
На яйцях спечений,—
Як од баби та од діда втік,
Так і од тебе втечу!

Та й побіг. Знову біжить та й біжить,— зустрічає його ведмідь.

— Колобок, колобок, я тебе з'їм!

— Не їж мене, ведмедику-братику, я тобі пісні заспіваю.

— Ану!

Я по коробу метений,
На яйцях спечений,—
Як од баби та од діда втік,
Так і од тебе втечу!

Та й маху! Біжить та й біжить, зустрічається з лисичкою.

— Колобок, колобок, я тебе з'їм!

— Не їж мене, лисичко-сестричко, я тобі пісні заспіваю.

— Ану, якої?

Я по коробу метений,
На яйцях спечений,—
Як од баби та од діда втік,
Так і од тебе втечу!

— Ану-ну, ще заспівай! Сідай у мене на язиці, щоб мені чутніше було.

От він і сів та й давай співати:

Я по коробу метений,
На яйцях спечений...

А лисичка його — гам! Та й проковтнула.

ЛИСИЧКА-СЕСТРИЧКА Й ВОВК-ПАНІБРАТ

Як була собі лисичка, та зробила хатку, та й живе. А це приходять холоди. От лисичка замерзла та й побігла в село вогню добувать, щоб витопити. Прибігає до одної баби та й каже:

— Здорові були, бабусю! З неділею... Позичте мені огню, я вам одслужу.

— Добре,— каже,— лисичко-сестричко. Сідай, погрійся трохи, поки я пиріжечки повибираю з печі!

А баба макові пиріжки пекла. От баба вибирає пиріжки та на столі кладе, щоб прохололи; а лисичка підгляділа, та за пиріг, та з хати... Виїла мачок зсередини, а туди напхала сміттячка,— стулила та й біжить.

От біжить, а хлопці товар женуть до води.

— Здорові були, хлопці!

— Здорова, лисичко-сестричко!

— Проміняйте мені бичка-третячка на маковий пиріжок!

— Добре,— кажуть.

— Тільки,— каже,— тепер не їжте, а як я вибіжу з села, то тоді.

От помінялись. Лисичка за бичка — та в ліс... А хлопці до пиріжка — а там сміттячко...

От прибігла лисичка до своєї хатки, вирубала дерево, зробила санки, запрягла бичка — й їде. Аж біжить вовк:

— Здорова, лисичко-сестричко!

— Здоров, вовчику-братику!

— Де ти взяла бичка-третячка та санки?

— Зробила собі!

— Підвези ж,— каже,— мене, лисичко-сестричко!

— Е, куди я тебе візьму? Ти мені й санки поламаєш!

— Ні,— каже,— я тільки одну ніжку положу.

— Ну, клади!

От од'їхали трохи, вовк і каже:

— Положу я, лисичко-сестричко, й другу ніжку!

— Е, вовчику-братику, ти мені й санки поламаєш!

— Ні,— каже,— не поламаю!

— Ну, клади!

Вовк і положив. Їдуть, їдуть, коли це щось — трісь.

— Е, вовчику-братику, ти мені вже й санки ламаєш!

— Ні, лисичко-сестричко, то я орішок розкусив.

— Ну, гляди!

От їдуть...

— Положу я, лисичко-сестричко, й третю ніжку! — каже вовк.

— Куди ти положиш? Ти мені санки поламаєш! Чим я тоді дровець привезу?

— Ні,— каже,— не поламаю.

— Ну, клади.

Вовк положив і третю ногу. Коли це — трісь!

— Ой лихо! — каже лисичка.— Йди собі геть, вовчику,— ти мені зовсім санки поламаєш.

— Ні, то я орішок розкусив!

— Дай же й мені!

— Нема,— каже,— останній!..

Їдуть собі та й їдуть; вовчик і каже:

— Сяду я зовсім, лисичко!

— Куди ти сядеш, вовчику-братику? Й санки розламаєш!

— Я помаленьку,— каже.

— Ну, гляди!

От вовчик тільки що сів, а санки так і розпались... Лисичка тоді давай його лаять! Лаяла-лаяла та й каже:

— Піди ж, сякий-такий сину, дровець нарубай, і на санки вирубай, і приволочи!

— Як же я,— каже вовчик,— вирубаю, коли я не знаю, якого дерева?

— Е, сякий-такий сину! Як санчата ламать, так і знав, а дровець вирубать, то й ні!

Каришувала його, каришувала...

— Як увійдеш,— каже,— в ліс, то кажи: «Рубайся, дерево, й пряме, й криве! Рубайся, дерево, й пряме, й криве!»

Вовк і пішов.

От приходить в ліс та й каже:

— Рубайся, дерево, криве й криве!

Дерево й нарубалось. Таке корячкувате, що й на налицю не вибереш — не то на полозок. Приносить вовчик до лисички те дерево. Вона як подивилась, давай його знов батькувати...

— Ти,— каже,— сякий-такий сину, не так казав, як я тобі веліла!

— Ні, лисичко-сестричко, я,— каже,— стояв та все казав: «Рубайся, дерево, криве й криве!»

— Е, бісів сину, й того недотепний. Ну, сиди ж ти тут, — я сама піду нарубаю.

Та й пішла.

От сидить вовк сам собі — так їсти хочеться! Обшукав він скрізь лисиччину хатку — нема нічого. Він думав-думав: «Давай,— каже,— з'їм бичка та й утечу!» От взяв проїв дірку у бичка, зсередини все виїв,

а туди горобців напустив і соломою заткнув, а сам — драла... Приходить лисичка, зробила санчата, сіла...

— Гей, бичок-третячок!

Аж бичок не везе. Вона його батогом. Як ударила, а віхоть соломи й випав; а горобці — хррр!..

— А, сучого сина вовчик!.. Постій же,— каже,— я тобі згадаю!

Та й пішла.

Лягла на шляху та й лежить. Їдуть чумаки з рибою; вона притаїлась,— мов неживa. Чумаки дивляться — аж лисиця:

— Візьмім,— кажуть,— брати, та продамо,— буде за що хоч погрітися!

Скинули її на останній віз та й поїхали. Їдуть та й їдуть. А лисичка-сестричка бачить, що вони не дивляться, та все кида по рибці на дорогу, все кида... От як накидала вже багато, тоді нишком і сама злізла. Чумаки ж поїхали далі, а вона позбирала рибку, сіла та й їсть.

Коли це біжить вовчик:

— Здорова була, лисичко-сестричко!

— Здоров, вовчику-братику!

— Що ти робиш, лисичко-сестричко?

— Рибу,— каже,— їм.

— Дай же й мені!

— Піди собі налови.

— Так як же я наловлю, коли я не вмію?

— Ну, як знаєш, а я не дам і кісточки!

— Так хоч навчи мене, як наловить.

А лисичка й дума: «Постій же! Ти мого бичка-третячка з'їв,— я тепер тобі оддячу!»

— А так,— каже,— піди до ополонки, устроми в ополонку хвіст та потихеньку води й приказуй: «Ловись, рибко, мала й велика! Ловись, рибко, мала й велика!» То вона й наловиться.

— Ну, спасибі за науку! — каже вовчик.

От прибігає вовчик до ополонки, устромив в ополонку хвіст:

— Ловись,— каже,— рибко, мала й велика!

А лисичка з очерету:

— Мерзни, мерзни, вовчий хвіст!

А мороз надворі такий, що аж шкварчить! Вовчик хвостиком усе водить та:

— Ловись, рибко, мала й велика!

А лисичка:

— Мерзни, мерзни, вовчий хвіст!

Поти ловив вовчик рибу, поки хвіст так і прикипів в ополонці!.. Тоді лисичка в село:

— Ідіть, люди, вовка бить!

Люди як вискочать — з кочергами, з рогачами, з сокирами: вбили того вовка — й пропав бідний! А лисичка й досі живе у своїй хатці.

СОЛОМ'ЯНИЙ БИЧОК

Жив собі дід та баба; дід служив на майдані майданником [1], а баба сиділа дома, мички пряла. І такі вони бідні — нічого не мають: що зароблять, то проїдять, та й нема. От баба і напалась на діда:

— Зроби та й зроби мені, діду, солом'яного бичка й осмоли його смолою.

— Що ти, дурна, говориш, навіщо тобі той бичок здався?

— Зроби, я вже знаю навіщо.

Дід — нічого робить — взяв зробив солом'яного бичка й осмолив його смолою.

Переночували. От на ранок баба набрала мичок і погнала солом'яного бичка пасти; сама сіла під могилою,— пряде кужіль і приказує: «Пасись-пасись, бичку, на травиці, поки я мички попряду! Пасись-пасись, бичку, на травиці, поки я мички попряду!» Поти пряла, поки й задрімала. Коли це з темного лісу, з великого бору біжить ведмідь; наскочив на бичка:

— Хто ти такий? — питає.— Скажи мені!

А бичок і каже:

— Я бичок-третячок, з соломи зроблений, смолою засмолений.

Ведмідь каже:

— Коли ти солом'яний, смолою засмолений, то дай мені смоли обідраний бік залатати!

---

[1] Майдан — тут завод, на якому женуть смолу. Майданник (майданчик) — робітник-смолокур.

Бичок нічого,— мовчить; ведмідь тоді його зараз за бік, давай смолу оддирати. Оддирав-оддирав, та й зав'яз, та ніяк не вирве. Сіпав, сіпав — ні! Затяг того бичка бозна-куди. От баба прокидається, аж бичка й нема. «Ох, мені лихо велике! Де це мій бичок дівся? Мабуть, він уже додому пішов». Та мерщій днище та гребінь на плечі, та додому.

Коли дивиться,— ведмідь у бору бичка тягає; вона до діда:

— Діду, діду, бичок наш ведмедя привів,— іди його вбий!

Дід вискочив, оддер ведмедя, взяв і закинув його у погріб.

От на другий день, ще ні світ ні зоря, баба уже набрала кужеля і погнала на толоку бичка пасти. Сама сіла під могилою, пряде кужіль і приказує:

— Пасись-пасись, бичку, на травиці, поки я мички попряду! Пасись-пасись, бичку, на травиці, поки я мички попряду!

Поти пряла, поки й задрімала. Коли це з темного лісу, з великого бору вибігає сірий вовк та до бичка:

— Хто ти такий? Скажи мені!

— Я бичок-третячок, з соломи зроблений, смолою засмолений.

— Коли ти смолою засмолений,— каже вовк,— то дай і мені смоли засмолити бік, а то сучого сина собаки обідрали.

— Бери!

Вовк зразу до боку, хотів смолу оддерти. Дравдрав та зубами й застряв, що ніяк уже не оддере: що хоче назад, то ніяк. Він так вовтузиться з тим бичком! Прокидається баба — аж бичка уже й не видно. Вона подумала: «Мабуть, мій бичок додому побрів»,— та й пішла. Коли дивиться: вовк бичка тягає; вона побігла, дідові сказала. Дід і вовчика у погріб укинув.

Погнала баба і на третій день бичка пастись; сіла під могилою та й заснула. Біжить лисичка:

— Хто ти такий? — питає бичка.

— Я бичок-третячок, з соломи зроблений, смолою засмолений.

— Дай мені смоли, голубчику, приложити до боку: сучого сина хорти трохи шкури не зняли!

— Бери!

Ув'язла й лисиця зубами, ніяк не вирветься. Баба дідові сказала, дід укинув у погріб і лисичку. А далі й зайчика-побігайчика піймали.

От як назбиралось їх, дід сів над лядою у погребі, давай гострить ніж. Ведмідь його й питає:

— Діду, навіщо ти ніж гостриш?

— Щоб з тебе шкуру знять та зробить з тієї шкури й собі й бабі кожухи.

— Ох, не ріж мене, дідусю, пусти краще на волю: я тобі багато меду принесу.

— Ну, гляди!

Взяв і випустив ведмедика. Сів над лядою, знов ножа гострить. Вовк його й питає:

— Діду, навіщо ти ножа гостриш?

— Щоб з тебе шкуру знять та на зиму теплу шапку пошить.

— Ой не ріж мене, дідусю, я тобі за те цілу отару овечок прижену.

— Гляди!

Й вовка випустив. Сидить та ще ножа гострить. Лисичка виткнула мордочку, питає:

— Скажи мені, будь ласкав, дідусю, навіщо ти ножа гостриш?

— У лисички,— каже,— гарна шкурка на опушку й на комірець, хочу знять.

— Ой не здіймай з мене, дідусю, шкури, я тобі і гусей і курей принесу!

— Ну, гляди!

І лисичку пустив. Остався один зайчик; дід і на того ножа гострить. Зайчик його питає, а він і каже:

— У зайчика шкура м'якенька, тепленька — будуть мені на зиму рукавички й капелюх.

— Ох, не ріж мене, дідусю,— я тобі стьожок, серг, намиста доброго нанесу, тільки пусти на волю!

Пустив і того.

От переночували ту ніч, коли на ранок, ще ні світ ні зоря, аж — дер-дер! Щось до діда у двері. Баба прокинулась.

— Діду, діду! Щось до нас у двері шкряботить; піди подивись.

Дід вийшов, коли то ведмідь цілий улик меду припер. Дід узяв мед, та тільки що ліг, аж у двері знову — дер-дер! Коли вийде — аж повен двір овець вовк

понагонив. От незабаром лисичка принесла гусей, курей — всякої птиці; зайчик понаносив стьожок, серг, намиста доброго... І дід рад, і баба рада. Взяли попродали овечки та накупили волів, та став дід ходить тими волами у дорогу, та так розбагатіли, що не треба краще. А бичок, як не стало вже треба, поти стояв на сонці, поки й розтав.

КОТИК І ПІВНИК

Був собі котик та півник, і були вони у великій приязні. Котик було на скрипочку грає, а півник пісеньки співає. Котик було йде їсти добувати, а півник вдома сидить та хати глядить. То котик було, йдучи, наказує:

— Ти ж тут нікого не пускай, та й сам не виходь, хоч би хто й кликав.

— Добре, добре,— каже півник, засуне хату та й сидить, аж поки котик вернеться.

Навідала півника лисиця та й надумала його підманити. Підійде під віконце, як котика нема дома, та й підмовляє:

— Ходи, ходи, півнику, до мене, що у мене золота пшениця, медяна водиця.

А півник їй:

— То-ток, то-ток, не велів коток!

Бачить лисиця, що так не бере, прийшла раз уночі, насипала півникові попід вікном золотої пшениці, а сама засіла за кущем. Тільки що котик вийшов по здобич, а півник одсунув кватирку та й виглядає. Бачить: нікого нема, тільки пшеничка попід вікном розсипана. Понадився півник: «Піду-но я трошки поклюю, нікого нема, ніхто мене не побачить, то й котикові не скаже».

Тільки півник за поріг, а лиска за нього та й помчала до своєї хати. А він кричить:

— Котику-братику,
Несе мене лиска
По каменю-мосту
На своєму хвосту.
Порятуй мене!

Котик поки почув, поки завернувся — далеко був,— то вже й опізнився лиску доганяти. Біг-біг, не здогнав, вернувся додому та й плаче, а далі надумався, узяв скрипку та писану кайстру [1] та й пішов до лисиччиної хатки.

А в лисиці було чотири дочки та один син. То стара лисиця на влови пішла, а дітям наказала півника глядіти та окріп гріти, щоб ото вже, як повернеться, зарізати його та обпатрати.

— Глядіть же,— наказала,— нікого не пускайте.

Та й пішла. А котик підійшов під вікно та й заграв, ще й приспівує:

— Ой у лиски, в лиски новий двір
Та чотири дочки на вибір,
П'ятий синко, ще й Пилипко.
Вийди, лисе, подивися:
Чи хороше граю!

От найстарша лисичівна не втерпіла та й каже до менших:

— Ви тут посидьте, а я піду подивлюсь, що воно там так хороше грає?

Тільки що вийшла, а котик її — цок у лобок та в писану кайстру! А сам знову грає:

— Ой у лиски, в лиски новий двір
Та чотири дочки на вибір,
П'ятий синко, ще й Пилипко.
Вийди, лисе, подивися:
Чи хороше граю!

Не втерпіла й друга лисичівна та й собі вийшла, а він і ту — цок у лобок та в писану кайстру! Так усіх чотирьох виманив. А синко Пилипко жде-пожде сестричок — не вертаються. «Піду-но,— каже,— позаганяю, а то мати прийде, битиме».

Та й вийшов з хати. От котик і його — цок у лобок та в писану кайстру! А потім почепив кайстру на сухій вербі, сам у хату, знайшов півника, розв'язав, взяли вони вдвох усю лисиччину страву поїли, горщика з окропом вивернули, горшки-миски побили, а самі втекли додому. Та вже потім півник довіку слухав котика.

---

[1] Кайстра — торба.

ПАН КОЦЬКИЙ

В одного чоловіка був кіт старий, що вже не здужав і мишей ловити. От хазяїн його взяв та й вивів у ліс, думає: «Нащо він мені здався, тільки дурно буду годувати,— нехай лучче в лісі ходить». Покинув його, а сам поїхав. Коли це приходить до нього лисичка та й питає його:

— Що ти таке?

А він каже:

— Я — пан Коцький.

Лисичка каже:

— Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду.

Він і згодився. Ото веде його лисичка до своєї хати,— так уже йому годить: уловить де курочку, то сама не їсть, а йому принесе.

От колись зайчик побачив лисичку та й каже їй:

— Лисичко-сестричко, прийду я до тебе на досвітки.

А вона йому каже:

— Є у мене тепер пан Коцький, то він тебе розірве.

Заєць розказав за пана Коцького вовкові, ведмедеві, дикому кабанові. Зійшлись докупи, стали думати: як би тут побачити пана Коцького — та й кажуть:

— А зготуймо обід!

І взялись міркувати, кому по що йти. Вовк каже:

— Я піду по м'ясо, щоб було що в борщ.

Дикий кабан каже:

— А я піду по буряки, по картоплю.

Ведмідь:

— А я меду принесу на закуску.

Заєць:

— А я капусти.

От подобували всього, почали обід варити. Як зварили, стали радитись: кому йти кликати на обід пана Коцького.

Ведмідь каже:

— Я не підбіжу, як доведеться втікати.

А кабан:

— А я теж неповороткий.

Вовк:

— Я старий уже і трохи недобачаю.

Тільки зайчикові й приходиться.

Прибіг заєць до лисиччиної нори; коли це лисичка вибігла та й дивиться, що зайчик стоїть на двох лапках біля хати, та й питає його:

— А чого ти прийшов?

Він каже:

— Просили вовк, ведмідь, дикий кабан, і я прошу, щоб ти прийшла з своїм паном Коцьким до нас на обід!

А вона каже йому:

— Я з ним прийду, але ви поховайтесь, бо він вас розірве.

Зайчик прибігає до них та й хвалиться:

— Ховайтесь, казала лисичка, бо пан Коцький як прийде, то й подушить нас.

Вони й почали ховатися: ведмідь лізе на дерево, вовк сідає за кущем, кабан риється у хамло [1], а зайчик лізе в кущ. Коли це веде лисичка пана Коцького. Доводить до стола, а він побачив, що на столі м'яса багато, та й каже:

— Ма-у!.. ма-у!.. ма-у!..

А ті думають: «От вражого сина син, ще йому мало! Це він і нас поїсть!»

Ізліз пан Коцький на стіл та й почав їсти, аж за ушами лящить. А як наївсь, то простягсь на столі. А кабан лежав близько стола в хамлі, та якось комар і вкусив його за хвіст, а він так хвостом і повернув; кіт же думав, що то миша, та туди, та кабана за хвіст. Кабан як схопиться та навтіки!

Пан Коцький злякався кабана, скочив на дерево й подрався туди, де ведмідь сидів. Ведмідь як побачив, що кіт лізе до нього, почав вище лізти по дереву та до того доліз, що й дерево не здержало,— так він додолу впав — гуп! та просто на вовка,— мало не роздавив сердешного. Як схопляться вони, як дременуть, то тільки видко; а заєць і собі за ними — забіг не знать куди... А потім посходились та й кажуть:

— От який малий, а тільки-тільки нас усіх не поїв!

---

[1] Хамло — дрібні галузки і хмиз.

ЦАП ТА БАРАН

Був собі чоловік та жінка, мали вони цапа й барана. І були ті цап та баран великі приятелі — куди цап, туди й баран. Цап на город по капусту — і баран туди, цап у сад — і баран за ним.

— Ох, жінко,— каже чоловік,— проженімо ми цього барана й цапа, а то за ними ні сад, ні город не вдержиться.— А збирайтесь, цапе й баране, собі з богом, щоб вас не було у мене в дворі.

Скоро цап та баран теє зачули, зараз із двору майнули. Пошили вони собі торбу та й пішли.

Ідуть та й ідуть. Посеред поля лежить вовча голова. От баран — дужий, та несміливий; а цап — сміливий, та не дужий:

— Бери, баране, голову, бо ти дужий.

— Ох, бери ти, цапе, бо ти сміливий.

Узяли вдвох і вкинули в торбу.

Ідуть та й ідуть, коли горить вогонь.

— Ходімо й ми туди, там переночуємо, щоб нас вовки не з'їли.

Приходять туди, аж то вовки кашу варять.

— А, здорові, молодці!

— Здорові! здорові!.. Ще каша не кипить — м'ясо буде з вас.

Ох, там цап злякався, а баран давно вже злякався.

Цап і роздумався:

— А подай лишень, баране, оту вовчу голову!

От баран і приніс.

— Та не цю, а подай більшу! — каже цап.

Баран знову цупить ту ж саму.

— Та подай ще більшу!

Ох, тут уже вовки злякались: стали вони думати-гадати, як відціля втікати: «Бо це,— кажуть,— такі молодці, що з ними й голови збудешся,— бач, одну по одній вовчі голови тягають».

От один вовк і починає:

— Славна, братці, компанія, і каша гарно кипить, та нічим долить,— піду я по воду.

Як пішов вовк по воду: «Хай вам абищо, з вашою компанією!» Як зачав другий того дожидати, став думати-гадати, як би й собі відтіля драла дати:

— Е, вражий син: пішов та й сидить, нічим каші

долить; ось візьму я ломаку та прижену його, як собаку.

Як побіг, так і той не вернувся. А третій сидів-сидів:

— Ось піду лишень я, так я їх прижену.

Як побіг, так і той рад, що втік. То тоді цап до барана:

— Ох, нум, брате, скоріше хвататись, щоб нам оцю кашу поїсти та з куреня убратись.

Ох, як роздумавсь вовк:

— Е, щоб нам трьом та цапа й барана боятись? Ось ходім, ми їх поїмо, вражих синів!

Прийшли, аж ті добре справлялись, уже з куреня убрались, як побігли та й на дуба забрались. Стали вовки думати-гадати, як би цапа та барана нагнати. Як стали йти і найшли їх на дубі. Цап сміливіший,— ізліз аж наверх, а баран несміливий — так нижче.

— От лягай,— кажуть вовки ковтунуватому вовкові,— ти старший, та й ворожи, як нам їх добувати.

Як ліг вовк догори ногами й зачав ворожити. Баран на гіллі сидить та так дрижить, як упаде, та на вовка! Цап сміливий не став міркувати, а як закричить:

— Подай мені ворожбита!

Вовки як схватились, так аж пили по дорозі закурились.

А цап та баран безпечно пішли та зробили собі курінь, та й живуть.

ЛИСИЧКА-СЕСТРИЧКА

Украла собі лисичка-сестричка курочку та й біжить. Біжить та й біжить, от стала її ніч застигати. Бачить вона хатку, заходить туди, вклонилась звичайненько та й каже:

— Добривечір, люди добрі!

— Дай боже здоров'ячка.

— Пустіть переночувати!

— Ой лисичко-сестричко, у нас хатка маленька,— ніде буде тобі лягти.

— Дарма, я під лавкою зігнуся, хвостиком обгорнуся та й переночую.

Хазяї кажуть:

— Добре, ночуй!

— А де ж я свою курочку подіну?

— Пусти її під піч.

От вона так і зробила. А вночі нишком устала, курочку з'їла й пір'ячко загребла. Другого дня встала раненько, вмилася біленько, господареві на добридень дала.

— Ой де ж моя курочка?

— А під піччю.

— Я дивилась, там нема.

Та сіла та й плаче.

— Тільки й було добра, що курочка, та й ту забрано. Віддай мені, хазяїне, за курочку качечку!

Нема що робити,— треба давати.

Взяла качечку в мішок та й пішла.

Біжить та й біжить, аж застигла її на дорозі ніч.

Бачить вона хатку, заходить туди та й каже:

— Добривечір, люди добрі!

Ті:

— Дай боже здоров'я!

— Пустіть переночувати!

— Не можна, лисичко-сестричко; у нас хатка маленька, ніде буде тобі лягти.

— Дарма, я під лавкою зігнуся, хвостиком обгорнуся та й переночую.

— Ну, добре, ночуй!

— А де ж я свою качечку подіну?

— Пусти її в хлів між гуси.

От вона так і зробила. А сама вночі нищечком устала, качечку з'їла й пір'ячко загребла.

Другого дня встала раненько, вмилася біленько, хазяїнові на добридень дала.

— А де ж моя качечка?

Глянули в хлів — нема. Каже хазяїн:

— Мабуть, гусей випускали, так випустили її.

Лисичка плаче:

— Тільки й добра було, що качечка, та й те забрано. Віддай мені, хазяїне, за качечку гусочку!

Нема що робити,— треба давати. Взяла гусочку в мішок та й пішла.

— Ловись, рибко, мала й велика!

«Лисичка-сестричка й вовк-панібрат»

А змія за ним — чи не вхопить його — женеться.

«Телесик»

Іде та й іде... Аж ізнову вечір настає. Бачить вона, що стоїть хатка, зайшла туди та й каже:

— Добривечір, люди добрі! Пустіть переночувати!

— Не можна, лисичко-сестричко: у нас хатка маленька, ніде тобі буде лягти.

— Дарма, я під лавкою зігнуся, хвостиком обгорнуся та й переночую.

Вони кажуть:

— Ну, добре, ночуй!

— А де ж я свою гусочку подіну?

— Пусти в хлів до ягнят.

От вона так і зробила. А сама вночі нищечком устала, гусочку з'їла і пір'ячко загребла.

Другого дня устала раненько, вмилася біленько, хазяїнові на добридень дала, а тоді:

— А де ж моя гусочка?

Подивились — нема. От вона й каже хазяїнові:

— Де я не бувала, такої пригоди не зазнавала, щоб у мене що вкрадено!

Хазяїн і каже:

— То, може, ягнята затоптали її.

От лисичка:

— То вже як хоч, хазяїне, а віддай мені ягня.

Віддали. Узяла в мішок те ягня та й пішла.

Біжить та й біжить,— зустрічає її знову ніч. От вона, побачивши хатку, стала проситися на ніч, і знов давай казати:

— Пустіть, люди добрі, переночувати!

— Не можна, лисичко-сестричко: у нас хатка маленька, ніде буде тобі й лягти.

— Дарма, я під лавкою зігнуся, хвостиком обгорнуся та й переночую.

— Добре, ночуй!

— А де ж я своє ягня подіну?

— Пусти в загороду.

От вона так і зробила. А вночі нищечком устала та й із'їла те ягня.

Другого дня встала раненько, вмилася біленько, хазяїнові на добридень дала. А далі:

— Де ж це моє ягня?

Сіла та й давай знову плакати, каже:

— Де я не бувала, такої пригоди не зазнавала, що одно було добро, та й те вкрадено.

Хазяїн і каже:

— Ото невістка гнала воли, то, може, й випустила.

От вона й каже йому:

— Ну, як собі хоч, хазяїне, а віддай мені невістку.

Свекор плаче, свекруха плаче, син плаче, діти плачуть. А лисичка таки взяла невістку в мішок. От іще вона не вийшла та якось там відвихнулась із хати, а син узяв, вив'язав з мішка невістку, а ув'язав собаку.

Прийшовши, лисичка взяла той мішок з собакою та й понесла. Несе та ще й приказує:

— За курочку — качечку, за качечку — гусочку, за гусочку — ягнятко, а за ягнятко — невістку!

Та як струсоне тим мішком, то та собака: «Ауррр!..»

А лисиця:

— А, капосна невістко, пособачилась! Ану, гляну на тебе, яка ти є.

Узяла та й розв'язала мішок. Тільки розв'язала, а собака звідти. Вона навтіки, собака за нею; вона далі, далі в ліс... От-от дожене! Ні, таки добігла до нори, заховалась. Сидить у норі, а собака над норою — не може влізти. От вона й давай питатися ушей:

— Ушечки мої любі, що ви думали-гадали, як від того проклятого хортища втікали?

— Те ми, лисичко-сестричко, думали-гадали, щоб хорт не догнав, золотої кожушинки не порвав.

— Спасибі ж вам, мої любі ушечки, я вам сережки золоті куплю.

Тоді до очей:

— Що ви, оченьки мої любі, думали-гадали, як від того проклятого хортища втікали?

— Те ми, лисичко-сестричко, думали-гадали, туди-сюди розглядали, щоб хорт не догнав, золотої кожушинки не порвав.

— Спасибі ж вам, мої оченьки любі, я вам золоті окуляри куплю.

Потім до ніг:

— Що ви, ніженьки мої любі, думали-гадали, як від того проклятого хортища втікали?

— Те ми, лисичко-сестричко, думали-гадали, швидше тікали, щоб хорт не догнав, золотої кожушинки не порвав.

— О, спасибі ж вам, мої любі ніженьки, я вам куплю червоні черевички з срібними підківками.

— А що ти, хвостище-помелище, думало-гадало, як від того проклятого хортища втікало?

— Те я думав-гадав, поміж ногами плутав, щоб хорт догнав, золоту кожушинку зняв.

Розсердилась лисиця на хвоста та й вистромила його з нори:

— На тобі, хортище-собачище, хвоста, відкуси, поки біжу.

А хорт як ухопив, так увесь і відкусив.

От тоді лисиця пішла між зайці. А ті побачили, що вона куца,— давай з неї сміятись. Вона каже:

— Дарма, що без хвоста, але я вмію хороводу скакати.

— Як?

— Та так. Тільки треба вам хвости позв'язувати, то ви навчитесь.

— Ну позв'язуй!

Позв'язувала їм хвости, а сама збігла на шпиль та відтіля як гукне:

— Тікайте, бо йде вовчище-помелище!

Зайці як сунуть усіма сторонами,— так хвости й пообривали. Після того, як посходились докупи зайці, бачать — усі без хвостів. От і давай питатись один одного:

— Ти був у лисички?

— Був.

— І я ж, братику, був!

От вони й почали змовлятись, щоб як-небудь віддячити їй. Так вона почула та бачить, що лихо, та мерщій з того лісу, та так про неї й не чути стало.

КОЗА-ДЕРЕЗА

Були собі дід та баба. Поїхав дід на ярмарок та й купив собі козу. Привіз її додому, а рано на другий день посилає дід старшого сина ту козу пасти. Пас, пас хлопець її аж до вечора та й став гнати додому. Тільки до воріт став доганяти, а дід став на воротях у червоних чоботях та й питається:

— Кізонько моя мила, кізонько моя люба! Чи ти пила, чи ти їла?

— Ні, дідусю, я й не пила, я й не їла: тільки бігла через місточок та вхопила кленовий листочок, тільки бігла через гребельку та вхопила водиці крапельку,— тільки пила, тільки й їла!

От дід розсердився на сина, що він погано худобу доглядає, та й прогнав його.

На другий день посилає другого сина — меншого. Пасе цей і меншенький козу аж до вечора, та й став гнати додому. Тільки став до воріт доганяти, а дід став на воротях у червоних чоботях та й питається:

— Кізонько моя мила, кізонько моя люба! Чи ти пила, чи ти їла?

— Ні, дідусю, я не пила, я й не їла: тільки бігла через місточок та вхопила кленовий листочок, бігла через гребельку та вхопила водиці крапельку,— тільки пила, тільки й їла!

От дід і того сина прогнав.

На третій день посилає вже жінку. От вона погнала козу, пасла весь день; ввечері стала доганяти до двору, а дід уже стоїть на воротях у червоних чоботях та й питається:

— Кізонько моя мила, кізонько моя люба! Чи ти пила, чи ти їла?

— Ні дідусю, я й не пила, я й не їла: бігла через місточок, ухопила кленовий листочок, бігла через гребельку, вхопила водиці крапельку,— тільки пила, тільки й їла!

От дід прогнав і бабу.

На четвертий день погнав він уже сам козу, пас увесь день, а ввечері погнав додому і тільки надігнав на дорогу, а сам навпростець пішов; став на воротях у червоних чоботях та й питається:

— Кізонько моя мила, кізонько моя люба! Чи ти пила, чи ти їла?

— Ні, дідусю, я не пила, я й не їла: бігла через місточок та вхопила кленовий листочок, бігла через гребельку, вхопила водиці крапельку,— тільки пила, тільки й їла!

От тоді дід розсердився, пішов до коваля, вистались ніж, став козу різати, а вона вирвалась та й утекла

в ліс. У лісі бачить коза зайчикову хатку,— вона туди вбігла та й заховалась на печі.

От прибігає зайчик, коли чує — хтось є в хатці. Зайчик і питається:

— А хто, хто в моїй хатці?

А коза сидить на печі та й каже:

— Я, коза-дереза,
За три копи куплена,
Півбока луплена!
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Ніжками затопчу,
Хвостиком замету,—
Тут тобі й смерть!

От зайчик злякавсь, вибіг з хатки, сів під дубком. Сидить та й плаче. Коли йде ведмідь та й питається:

— Чого ти, зайчику-побігайчику, плачеш?

— Як же мені, ведмедику, не плакати, коли в моїй хатці звір страшний сидить!

А ведмідь:

— От я його вижену!

Побіг до хатки:

— А хто, хто в зайчиковій хатці?

А коза з печі:

— Я, коза-дереза,
За три копи куплена,
Півбока луплена!
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Ніжками затопчу,
Хвостиком замету,—
Тут тобі й смерть!

Ведмідь і злякався.

— Ні,— каже,— зайчику-побігайчику, не вижену — боюсь.

От ізнов пішов зайчик, сів під дубком та й плаче. Коли йде вовк і питається:

— А чого це ти, зайчику-побігайчику, плачеш?

— Як же мені, вовчику-братику, не плакати, коли в моїй хатці звір страшний сидить!

А вовк:

— От я його вижену!

— Де тобі його вигнати! Тут і ведмідь гнав, та не вигнав.

— Отже, вижену.

Побіг вовк до хатки та й питається:

— А хто, хто в зайчиковій хатці?

А коза з печі:

— Я, коза-дереза,
За три копи куплена,
Півбока луплена!
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Ніжками затопчу,
Хвостиком замету,—
Тут тобі й смерть!

Вовк і злякався.

— Ні,— каже,— зайчику-побігайчику, не вижену— боюсь.

Зайчик ізнов пішов, сів під дубком та й плаче. Коли біжить лисичка, побачила зайчика та й питається:

— А чого ти, зайчику-побігайчику, плачеш?

— Як же мені, лисичко-сестричко, не плакати, коли в моїй хатці страшний звір сидить!

А лисичка:

— От я його вижену!

— Де тобі, лисичко, його вигнати! Тут і ведмідь гнав — не вигнав, і вовк гнав, та не вигнав, а то ти!

— Отже, вижену.

Побігла лисичка до хати та:

— А хто, хто в зайчиковій хатці?

А коза з печі:

— Я, коза-дереза,
За три копи куплена,
Півбока луплена!
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Ніжками затопчу,
Хвостиком замету,—
Тут тобі й смерть!

От лисичка теж злякалась.

— Ні,— каже,— зайчику-побігайчику, не вижену— боюсь.

Пішов зайчик, сів під дубком та й знову плаче. Коли це лізе рак-неборак та й питається:

— Чого ти, зайчику-побігайчику, плачеш?

— Як же мені не плакати, коли в моїй хатці страшний звір сидить!

А рак:

— От я його вижену!

— Де тобі його вигнати! Тут ведмідь гнав, та не вигнав, і вовк гнав, та не вигнав, і лисиця гнала, та не вигнала, а то ти!

— Отже, вижену!

От поліз рак у хатку та й питається:

— А хто, хто в зайчиковій хатці?

А коза з печі:

— Я, коза-дереза,
За три копи куплена,
Півбока луплена!
Тупу-тупу ногами,
Сколю тебе рогами,
Ніжками затопчу,
Хвостиком замету,—
Тут тобі й смерть!

А рак усе лізе та лізе, виліз на піч та:

— А я, рак-неборак,
Як учіпляу,— буде знак!

Та як учипне козу клешнями!.. Коза як замекає, та з печі, та з хати — побігла, тільки видно! От тоді зайчик радий, прийшов у хатку та так уже ракові дякує. Та й став жити в своїй хатці.

ЯК ВОВК ЗАБАЖАВ КОЗЕНЯТ

Дима коза збудувала собі в лісі хатку і вивела собі там діти. Коли виходила коза з дому пастися, то наказувала дітям, щоб вони нікому не відчиняли дверей. Пішла коза по лісу, напаслася досить, вернулася додому, підійшла до дверей і заспівала:

Діточки мої, козенятонька,
Відчиняйтеся, відчиняйтеся!
Ваша матінка прийшла,
Молочка вам принесла.

Козенята, почувши материн голосок, кинулися вмить до дверей і відчинили. Коза увійшла, нагодувала діти молоком і знов побігла пастися.

Вовк підслухав, як коза співала, тільки не второпав гаразд, як вона голосила. Трохи згодом підійшов він до козиної хатки і затяг пісню своїм невдалим вовчим голосом:

Козеняточка, мої хлоп'яточка,
Відсувайтеся, відчиняйтеся!
Ваша мати прийшла,
Молочка вам принесла.

Козенята пізнали, що то не материн голос, і кажуть вовкові:

— Не відчинимо, не матінчин голосок. У нашої матусі голосок тоненький.

Вовк одійшов від козиної хатки, сів за кущами, посидів трохи, поміркував і знов пішов до козенят. Підійшов до дверей і затяг тонким голосом:

Козеняточка, мої діточки,
Відмикайтеся, відчиняйтеся!
Ваша мати прийшла,
Молочка вам принесла.

Козенята кинулися до дверей відчиняти, та в сам час схаменулися, розшолопали, що вовк не так приспівує, та й голос його нерівний, трохи грубий. Тоді вони відповіли йому так:

— Не відчинимо, не матінчин голосок. У нашої матінки голосок тонший, та й вона не так співає.

Вовк з досадою пішов від хатки. Відійшов геть за кущі неподалік від козенят і сів там піджидати, поки не прийде коза, щоб підслухати, як вона буде співати, і щоб і собі переймити її голос та приспів. Незабавки прийшла коза і заспівала:

Діточки мої, козеняточка,
Відмикайтеся, відчиняйтеся!
Ваша матінка прийшла,
Молочка вам принесла.

Козенята пізнали свою матінку, відчинили їй і сказали, що до них хтось приходив та хотів їх обманити. Коза нагодувала діти і приказала їм, щоб вони нікому не відчиняли, щоб не помилилися, розповіла їм, як вона буде приспівувати надалі. Коза переночувала дома, а на ранок, ледве зазоріло, побігла пастися. Вовк, діждавши ранку, став придумувати, як би то йому умудритися, щоб свій голос підвести під козиний, а далі почав пробувати свій голос. Завив раз — дуже грубо; завив другий раз — також не підходить під козиний голос. Затяг третій раз найтоншим голосом, яким міг, а все ж таки не підходив під козиний голос.

Бігла мимо лисиця, почула вовче виття і спинилася. Підійшла ближче до вовка і питає:

— Чого ти, вовче, виєш? Чи так зголоднів?

— Та це я, лисичко-сестричко, пробую свій голос. Надибав козину хатку та й ніяк не можу добратися до козенят, не відчиняють кляті дверей, пізнають по голосу, що не їх мати. Тому я хочу підібрати ноту, щоб заспівати по-козинячому.

— Ні, вовче, з цього нічого не буде. Коли хочеш посмакувати козятини, то попроси мене, я тебе навчу.

— Навчи, будь ласка, я тобі віддячуся.

— А що ж ти мені даси?

— Як доберуся до козенят, то й тобі одно віддам.

— Ні, я на те не пристану. Коли там діло буде, а я зараз їсти хочу. Ти принеси мені гуску, тоді навчу тебе, як голос поправити.

Вовк згодився, побіг добувати гуску. Довгенько вовк никав понад річкою в очереті, все підкрадався до гусей і аж надвечір піймав одну гуску. Вмить примчав до лисиці, віддав їй подарунок і каже:

— Ну, тепер, сестричко, навчи, як поправити голос.

— А ось що, вовче: іди ти до коваля і попроси його, щоб він тобі насталив голос. Тоді ти будеш уміти співати по-козинячому.

— А де ж я буду того коваля шукати?

— А он там край села стоїть кузня, туди і йди просто.

Вовк послухав лисиці, пішов до коваля. Підійшов до кузні і каже:

— Чоловіче, настали мені голос, щоб я міг співати по-козинячому.

— А що ж ти мені за те даси?

— Та я ж не знаю, що ти з мене візьмеш. Грошей у звірів не буває, а подаруночок який-небудь принесу тобі.

— А от що, вовче, принеси ти мені пару гусей, тоді я насталю голос. Тільки щоб гуси були живі.

Вовк пішов до річки і почав увихатися по берегу в очеретах. Заляпався бідняга по самі вуха, а таки піймав пару гусей, узяв їх за крила і повів до коваля. Вовка брала оскома на гусей, хотілося самому їх попоїсти, та треба було добитися свого. Приніс гуси до коваля і каже:

— Ну, чоловіче, подарунок тобі я вже приніс, стали швидше мені голос.

— Добре, вовче, тепер можна братися за роботу. Ти, вовче, присунься ближче до ковадла, висолопи якнайдужче язик та заплющ очі, а я зараз прилагоджу все, що треба.

Вовк підійшов до ковадла, висолопив язик, заплющив очі і стояв як укопаний. Коваль ухопив швидко щонайбільший молот та як торохне вовка по лобі! Той відак і не ворухнувся. Коваль стягнув тоді з вовка шкуру, відвіз до міста і продав за 10 карбованців, а гуси лишив собі на заріз.

Так козенята лишилися живі й здорові.

ЯК ЛЕВ УТОНУВ У КОЛОДЯЗІ

Давним-давно колись у дрімучих лісах появився лев та такий величезний та грізний, що, бувало, як заричить, так усі звірі тремтять, як осиков листя. А як побіжить, бувало, на роздобичу, так усіх, хто б йому не попався по дорозі, розриває на шматки і кидає. Наскочить, бувало, на табун диких свиней і всіх подушить. Мало яке втече од нього, а собі для їжі він брав тільки одну. Звірі з переполоху не знали, що їм робити. Зібрали громаду і почали радитися. От ведмідь і каже:

— Знаєте що, панове? Лев щодня задирає нас не менше як по десять штук, а іноді і двадцять душ переловить, а з'їдає він мало, одного або двох, не більше, а останні гинуть дарма, бо він кожного разу хватається за свіжину, вчорашнього не стане їсти. Так от, давайте ми його урезонимо.

— Піди, попробуй, побалакай з ним! — обізвався вовк.— Він наших речей і слухати не буде. Усіх наших посланців розтерзає на куски, і тим діло кінчиться.

— А от спробуймо, що воно вийде! — каже ведмідь.— Тільки кого б нам послати до нього?

— Іди ти, ведмедю,— сказав вовк,— ти більший од усіх і сильніший.

— Куди там моя сила годиться! Все одно я його не здолаю, як він кинеться на мене; так що сила моя тут ні до чого. Краще ти, вовче, йди, ти наче меткіший од мене.

— Що з того, що я меткіший? Що ж ти думаєш, що я встигну втекти од нього, коли він кинеться доганяти мене? Тут треба придумати що-небудь інше, а сила наша і моторність не поможе.

Виступив олень і каже:

— Знаєте що? Тут треба зуміти до лева підступити, із чого розмову почать, щоб він одразу не розгнівався.

— Ну так іди ти, оленю, коли ти такий розумний.

— Та я сам за це діло не берусь, а я тільки так кажу, що з левом балакать запросто не можна, бо не з своїм же братом. Треба зуміти до його підійти.

— А кого ж ми повинні послати, на твою думку?

— Та, по-моєму, давайте пошлемо лисицю. Вона здатна на хитрощі, може, вона зуміє підлеститись до лева і розкаже йому, в чім річ.

— Добре ти придумав,— гукнули всі звірі,— вона зуміє до нього підійти.

Позвали лисицю, ведмідь і каже:

— Лисичко, треба тобі йти до лева побалакати з ним, урезонити його якось, а то сама бачиш, що він нас переводить дарма.

— А що ж, я хіба у бога теля з'їла, чи що? Хай хто-небудь інший піде. Коли ніхто не хоче йти, так давайте виміряємося, кому припаде йти, той нехай і йде.

— Ні, лисичко, так не вийде діло; бува припаде йти тому, хто не зуміє й слова промовити, що ж воно вийде? Він там з ляку наварнякає абичого і замість того, щоб випрохати у лева милості, ще дужче розгнівить його. Громада вирішила тебе, лисичко, послати, а не хочеш, то зараз же буде тобі смерть, розтерзаєм тебе на клоччя.

Лисиця засумувала, не знає, що їй робити. Не піти — біда, і піти, теж не мед. Думала, думала, а далі й каже:

— Ну, панове, піду, спробую; видно, моя доля така.

Довго лисичка никала по лісі, боялась [illegible] до лева; то в один кінець поверне, то в другий, і все придумувала, як одурити лева, бо видима смерть страшна була. А далі несподівано наткнулась на колодязь. Тут [illegible]: «[illegible], ніж живцем одірватися в зуби паскудного [illegible]. То я одразу [illegible] захлинусь і без болю загину, а не буду терпіть муку, поки він мене не розтерзає».

Підійшла лисиця до колодязя, обійшла кругом, понюхала, заглянула в колодязь, а там вода далеко, далеко. Придивилась, аж звідти теж лисиця дивиться на неї. Вона одразу не догадалась, що то ж її відображення. Кивнула головою — і та кивнула, вона язик висолопила: «Е, стій! Це ж моя образина. Недарма кажуть, що подивись у воду на свою вроду. Спробую я одурити лева; якщо він цього не знає, то я його піймаю».

Од колодязя лисичка попрямувала прямо до лева. Вона трохи повеселішала і пішла швиденько, а було вже надвечір. Стала лисиця наближатися до левових палат, аж звідти лев грізно ричить.

Злякалась лисиця, вклонилась низько та й каже:

— Ваша степенність, не веліть карати, веліть слово промовити, я вам розкажу, чого я до вас прийшла. Звірі послали нас аж трьох, двох зайців і мене, ще з самого ранку, щоб ми поздоровили вас з іменинами. Ішли ми до вашої милості швиденько. Нас перестрів якийсь звір, схожий на вашу милість, і питає: «Куди ви йдете?» А я кажу: «Ідемо до лева, нас звірі послали, щоб ми його з іменинами поздоровили». А звір той як закричить на нас: «Який там може бути лев? Я лев, мені всі повинні повинуватися; я вас не пущу, ви мої». Почала я прохати його: «Та як же так? Він нас дожидає, сьогодні він іменинник, незручно. Він на нас розгнівається і всіх подушить». А він каже: «Яке мені до того діло, що він іменинник? Я його з'їм, як захочу». Довго я умовляла його, щоб він одпустив хоч мене, ледве одпрохалась.

Лев розсердився, забув про те, що він голодний, питає грізно: — Де той звірюка живе?

— Та він там живе, в кам'яних палатах.

Лев схопився та як заричить, аж луна по лісу розляглась. [illegible] кінці лісу другий лев заричав. [illegible] і каже:

— [illegible], чуєте, як він ричить? Це він [illegible].

[illegible] ще дужче розлютився.

— Та я його, поганця, на шматки розтерзаю! Як він сміє перечити мені? Це мій ліс. Ходім швидше туди, покажи мені, де саме він живе.

Лисиця повела лева до того колодязя.

Підійшли до колодязя, лев питає:

— Де він, покажи мені.

— Він тут, ось у цих кам'яних палатах,— каже лисиця,— я боюсь близько підходити, а то він мене з'їсть. Ви самі подивіться.

Лев підійшов, глянув у колодязь — аж звідти дивиться на нього лев! Він вискалив зуби, і той лев вискалив зуби. Він тоді ще дужче заричав та прямо у колодязь — плиг! Стіни були цементовані і далеко одна од другої, так що вибратися ніяк не можна було, ні за що було зачепитися. Лев бовтавсь там, поки й захлинувсь. А лисиця діждалась, поки лев утопився, а потім помчала до звірів.

До звірів лисиця наближалась така весела, що вони одразу помітили, що вона несе якусь радісну звістку.

Підійшла вона до них. Звірі й питають:

— Ну, що ж, була у лева чи й зовсім не ходила до нього?

— Ходила, тепер лева поминайте, як звали: він утопився, я його одурила.

— Як одурила?

Вона їм розказала все, як було. Звірі од радості аж підскакувати почали. Не можна було й пером описать їх радості.

СІРКО

Був собі в одного чоловіка собака Сірко — тяжко старий. Узяв хазяїн та й прогнав його від себе. Никає Сірко по полю, і так йому гірко: «Скільки років я

хазяїнові вірно служив, годив, добро йому робив, а тепер на старості літ він мені шматка хліба жаліє і з двору прогнав». Ходить він так, думає; коли це — приходить до нього вовк та й питає його:

— Чого ти тут ходиш?

Сірко йому відповідає:

— Що ж, брате, прогнав мене хазяїн, от я й ходжу тут.

Тоді вовк йому:

— А зробити так, щоб тебе хазяїн ізнову прийняв до себе?

Сірко каже:

— Зроби, голубчику, я вже чимсь тобі віддячу.

Вовк каже:

— Ну, гляди: як вийде твій хазяїн із жінкою жати і вона дитину положить під копою, то ти будеш близько ходити коло того поля,— щоб я знав, де те поле,— то я візьму дитину, а ти будеш віднімати від мене ту дитину, тоді наче я тебе злякаюсь, та й пущу її.

У жнива той чоловік і жінка вийшли в поле жати. Жінка поклала свою маленьку дитину під копою, а сама жне коло чоловіка. Коли це — біжить вовк житом, та за ту дитину — і несе полем. Сірко за тим вовком, доганяє його, а чоловік кричить:

— Гиджга, Сірко!

Сірко якось догнав того вовка, відняв дитину, приніс до того чоловіка та й віддав йому. Тоді той чоловік вийняв з торби хліб і кусок сала та й каже:

— На, Сірко, їж — за те, що не дав вовкові дитини з'їсти!

Ото ввечері ідуть з поля, беруть і Сірка. Прийшли додому, чоловік і каже:

— Жінко, вари лишень гречані галушки та добре їх салом затовчи!

Тільки вони зварилися, він садовить Сірка за стіл, сів сам коло нього та й каже:

— А сип, жінко, галушки, та будем вечеряти.

Жінка й насипала. Він Сіркові набрав у полумисок: так уже йому годить, щоб він часом гарячим не попікся!

Ото Сірко й думає: «Треба ж мені віддячити вовкові, що він мені таку вигоду зробив».

А той чоловік, діждавши м'ясниць, віддає свою старшу дочку заміж. Сірко пішов у поле, знайшов там вовка та й каже йому:

— Прийди в неділю, ввечері, до нашого городу, а я тебе введу в хату та віддячу тоді за те, що ти мені добро зробив.

Ото діждав вовк неділі, прийшов на те місце, куди йому Сірко казав. А в той самий день у того чоловіка було весілля.

Сірко вийшов до вовка, увів у хату і посадовив його під столом. Потім Сірко взяв на столі горілки, м'яса доволі і поніс під стіл. Люди хотіли того собаку бити, а чоловік каже:

— Не бийте Сірка: він мені добро зробив, то я й йому добро буду робити, поки його й віку.

Сірко бере, що лучче на столі, та подає вовкові, нагодував і упоїв його так, що вовк не витерпів та й каже:

— Буду співати!

Сірко каже:

— Не співай, бо тут тобі буде лихо! Лучче я ще тобі подам пляшку горілки, та тільки мовчи.

Вовк як випив ту пляшку горілки та й каже:

— Отепер уже буду співати!

— Не співай, бо обидва пропадемо — і я й ти.

— Ой не видержу — співатиму!

Та як завиє під столом!

Люди посхоплювались,— туди-сюди, деякі хотіли бити вовка. А Сірко й ліг на вовка, наче хоче задушити його. Хазяїн і каже:

— Не бийте вовка, бо ви мені Сірка уб'єте! Він і сам йому раду дасть,— ось не займайте!

Ото Сірко вивів вовка аж на поле та й каже:

— Ти мені добро зробив, а я тобі!

Та й попрощались.

ГОРОБЕЦЬ-МОЛОДЕЦЬ

Як був собі горобець і пішов до билинки:

— Поколиши мене, билинко!

— Не хочу.

— Ну я піду до кози, нехай тебе коза з'їсть!
— Козо, козо! Іди билинку гризти!
— Нащо гризти?
— Не хоче горобця-молодця колихати.
— Не хочу.
— Ну я піду до вовка, нехай тебе вовк з'їсть!
— Вовче, вовче, іди козу їсти.
— Нащо їсти?
— Не хоче билинку гризти.
— Нащо билинку гризти?
— Не хоче горобця-молодця колихати.
— Не хочу.
— Ну я піду до людей, нехай тебе люди вб'ють.
— Люди, люди! Ідіть вовка бити.
— Нащо вовка бити?
— Не хоче козу їсти.
— Нащо козу їсти?
— Не хоче билинку гризти.
— Нащо билинку гризти?
— Не хоче горобця-молодця колихати.
— Не хочем.
— Ну я піду до вогню, нехай вас вогонь випалить.
— Вогонь, вогонь! Іди людей палити.
— Нащо людей палити?
— Не хочуть вовка бити.
— Нащо вовка бити?
— Не хоче козу їсти.
— Нащо козу їсти?
— Не хоче билинку гризти.
— Нащо билинку гризти?
— Не хоче горобця-молодця колихати.
— Не хочу.
— Ну я піду до води, нехай тебе вода витушить.
— Водо, водо! Іди вогонь тушити.
— Нащо вогонь тушити?
— Не хоче людей палити.
— Нащо людей палити?
— Не хочуть вовка бити.
— Нащо вовка бити?
— Не хоче козу їсти.
— Нащо козу їсти?
— Не хоче билинку гризти.
— Нащо билинку гризти?

Ну, змій вже вкрай злякавсь Івана-Побивана.

«Іван-Побиван»

— Ось вам, пане, гостинець,— та й дає йому горобця.

«Мудра дівчина»

— Не хоче горобця-молодця колихати.
— Не хочу.
— Ну я піду до вола, нехай тебе віл вип'є.
— Воле, воле! Іди воду пити.
— Нащо воду пити?
— Не хоче вогонь тушити.
— Нащо вогонь тушити?
— Не хоче людей палити.
— Нащо людей палити?
— Не хочуть вовка бити.
— Нащо вовка бити?
— Не хоче козу їсти.
— Нащо козу їсти?
— Не хоче билинку гризти.
— Нащо билинку гризти?
— Не хоче горобця-молодця колихати.
— Не хочу.
— Ну я піду до довбні, нехай тебе довбня уб'є.
— Довбне, довбне! Іди вола бити.
— Нащо вола бити?
— Не хоче воду пити.
— Нащо воду пити?
— Не хоче вогонь тушити.
— Нащо вогонь тушити?
— Не хоче людей палити.
— Нащо людей палити?
— Не хочуть вовка бити.
— Нащо вовка бити?
— Не хоче козу їсти.
— Нащо козу їсти?
— Не хоче билинку гризти.
— Нащо билинку гризти?
— Не хоче горобця-молодця колихати.
— Не хочу.
— Ну я піду до червей, нехай тебе черви поточать.
— Черви, черви! Ідіть довбню точити.
— Нащо довбню точити?
— Не хоче вола бити.
— Нащо вола бити?
— Не хоче воду пити.
— Нащо воду пити?
— Не хоче вогонь тушити.
— Нащо вогонь тушити?

— Не хоче людей палити.
— Нащо людей палити?
— Не хочуть вовка бити.
— Нащо вовка бити?
— Не хоче козу їсти.
— Нащо козу їсти?
— Не хоче билинку гризти.
— Нащо билинку гризти?
— Не хоче горобця-молодця колихати.
— Не хочем.
— Ну я піду до курей, нехай вас кури виклюють.
— Кури, кури! Ідіть червей збирати.
— Нащо червей збирати?
— Не хочуть довбню точити.
— Нащо довбню точити?
— Не хоче вола бити.
— Нащо вола бити?
— Не хоче воду пити.
— Нащо воду пити?
— Не хоче вогонь тушити.
— Нащо вогонь тушити?
— Не хоче людей палити.
— Нащо людей палити?
— Не хочуть вовка бити.
— Нащо вовка бити?
— Не хоче козу їсти.
— Нащо козу їсти?
— Не хоче билинку гризти.
— Нащо билинку гризти?
— Не хоче горобця-молодця колихати.
— Не хочем.
— Ну я піду до воршика, нехай вас воршик видавить.
— Воршик, воршик! Іди курей давити.
— Нащо курей давити?
— Не хочуть червей збирати.
— Нащо червей збирати?
— Не хочуть довбню точити.
— Нащо довбню точити?
— Не хоче вола бити.
— Нащо вола бити?
— Не хоче воду пити.
— Нащо воду пити?

— Не хоче вогонь тушити.
— Нащо вогонь тушити?
— Не хоче людей палити.
— Нащо людей палити?
— Не хочуть вовка бити.
— Нащо вовка бити?
— Не хоче козу їсти.
— Нащо козу їсти?
— Не хоче билинку гризти.
— Нащо билинку гризти?
— Не хоче горобця-молодця колихати.

Воршик до курей, кури до червей, черви до довбні, довбня до вола, віл до води, вода до вогню, вогонь до людей, люди до вовка, вовк до кози, коза до билинки, билинка до горобця:

— Горобець-молодець, ай-лю-лю!
Ай-лю-лю, горобець-молодець!

ЗВІРІ ПІД ПАНУВАННЯМ ЛЕВА

Одного разу зібралися звірі докупи і почали радитися між собою, кого наставити царем, щоб був у них правдивий суддя, котрого всі щоб боялись і слухались. На цей раз діла довести до кінця не вдалося, бо не всі були в зборі, найбільших і найсильніших звірів не було на сходці. Тому вони й вирішили загадати усім звірам, щоб зібралися докупи від малого до великого і обсудили діло як слід.

У призначений день зібралися всі звірі. Прийшли всі до одного. Були там: слон, лев, тигр, бегемот, носоріг, ведмідь, вовк, олень, верблюд, лис, заєць, дикий кабан, зебра, коза, вівця, кінь, корова, собака, кішка, тхір, ховрашок, пацюк, миша та інші звірки, які тільки були тоді на світі; либонь був і осел.

Коли всі були в зборі, олень виступив наперед і почав казати:

— Не прогнівайтесь на нас, ясновельможні пани, дужі і великі звірі, за те, що ми вас потурбували, нікчемні супроти вас звірята. Ми задумали вибрати когонебудь з вас царем над усіма звірами, щоб було кому

давать нам пораду, судить нас по правді і всьому давати лад.

Слон обізвався:

— Добре ви придумали, давно пора встановити між звірами порядок і правдиві закони. Треба нам вибрать кого-небудь царем, щоб управляв нами, давав усім поради, щоб не допускав грабежу і розбою і щоб правдиво судив усіх за всякі провинності. Подумайте всі гарненько і скажіть, кого ви бажаєте наставити царем. Можу і я стати царем, бо я більший од усіх і сильніший, а не хочете, як хочете, про мене все рівно, хоч і не мене виберете.

Лев, не діждавшись слова громади, виступив наперед і каже:

— Ні, панове, слонові бути царем не підходить, він неповоротний, важкий, нездатний прудко бігати. Мені більше личить бути царем, мене всі будуть слухати і повинуватимуться: я прудкий, моторний, вродливий, і сили у мене є.

Вискочив з гурту лис, виступив наперед, скочив на пеньок і почав:

— Всякий розуміє, що обидва ви годитеся в царі і кожен з вас бажає бути царем, а щоб нікому з вас не було обиди і щоб обійтись без сварки і бійки, краще давайте зберемося десь окремо і там всі громадою вирішим, кому з вас бути царем. Обидва ви хочете бути царями. Ми одійдем од вас геть і там порадимось гуртом.

Всі схвалили річ лиса, гукнули «браво» і вирішили зараз же зробити потайне засідання. Всі звірі одійшли подалі і почали галасувати. Які слабіші і беззахисні, ті кричали: «Нехай буде слон царем! Він розумніший од усіх звірів на світі, і він буде справедливішим од усіх!» А звірі, котрі сильні і моторні, ті намагалися вибрати лева царем, кричали: «Нехай буде лев царем! Він моторніший од слона і вродливіший од усіх, йому тільки й личить бути царем!» Лисові дуже не хотілось гнівити лева, бо той його прохав, щоб він для нього постарався, а як за нього не буде руку держать, то грозив розірвати його на шматки. Тому лис всіма силами намагався виставити лева царем (боявся лис за свою шкуру); вибіг він наперед, зліз на пеньок, щоб усім було видко, і почав:

— Слухайте, панове, що я вам скажу. Багато з вас є таких, котрі бажають, щоб царем був слон. Правда, слон розумний і сильний, він крові не вживає і іншим не дозволить кров'ю живитися; тільки самі посудіть: який з нього буде цар, коли він неповоротний? Всі вороги наші будуть шкодити, розбійничати іще гірше, ніж тепер, і його не будуть боятися, бо добре знають, що він їх покарати не може: поженеться за ними, а вони втечуть од нього. На мою думку, краще наставити царем лева: він розумний, дужий і моторний, зможе винуватих покарати, і його всі будуть боятися. Хто нашкодить, так чортового батька утече від нього; хоч кого, так дожене.

— Воно-то так,— обізвався олень,— тільки так не по правді буде. Краще нехай буде так: щоб не було ні на кого пені, давайте кинемо жеребки.

— Так буде правдивіш,— гукнули й інші звірі.— Тільки як же ми зробимо?

— А от як,— обізвався олень.— Хто бажає, щоб був царем лев, нехай кидає он у те дупло кожен по одному горіху, а хто бажає царем слона, той хай кидає жолуді.

— Добре ти придумав,— гукнули всі,— значить, так і зробимо.

Назбирали цілу купу жолудів і горіхів і змішали їх. Лис став на задні лапи і заявив:

— Ну, панове, тепер приступайте до діла!

Всі по черзі стали підходити до купи жолудів і горіхів, кожен брав, кому що подобалось, і кидав у дупло. Хижі звірі, які любили кров, ті брали горіхи, а які живилися овочами і травою, ті брали жолуді. Лис бачив, що за лева менше кидають, почав хвостом вертіти, підбігав до кожного і підморгував, щоб брали горіхи, а коли підходили брати жеребки малі звірки, так лис кожному шептав на вухо: «Бери горіх, а то лева прогнівиш, він тебе задавить, як жабу, і я на тебе розсерджусь, не дам тобі просвітку». Малі звірки боялись, щоб не попасти в опалу, брали горіхи. Сам лис замість одного горіха зачепив повну жменю і кинув у дупло так, що ніхто і не помітив.

Стали підраховувати, і виявилося однакове число і горіхів і жолудів. Ведмідь і каже:

— Ну, що ж тепер будем робити, тут щось не так;

давайте знов кинем жеребки і будем пильно придивлятися, щоб хто не кинув більше ніж треба і щоб ніхто нікому не підказував, що кому брать.

Лис вискочив наперед і каже:

— Ні, панове, знов кидать жеребки не подобає, а тепер давайте ми зробим ось що: ходімо до лева і слона і заявимо, що вони для нас однакові, а кому з них буть царем, ми там і вирішимо.

Пішли вони всією громадою до лева і слона і повідомили їх, що жеребків випало на обох порівну.

Лис виступив наперед і каже:

— Ясновельможні пани! Громада намітила в царі одного кого-небудь з вас, лева або слона. Кинули ми жеребки, кому з вас бути царем, і, перелічивши ті жеребки, виявили, що жеребків випало на обох порівну. Тепер треба придумать що-небудь інше. По-моєму, нехай буде так: хто кого пережене, той і буде царем. От попробуйте зараз побігти наввипередки, хто з вас виявиться прудкішим, той, значить, цар.

Слон відмовився:

— Прудко бігать я не можу од природи. Мені здається, що цареві прудко бігать нема чого. Потрібен порядок, розумна розправа і правдивий суд, а коли треба буде за ким погнатися, то я накажу, кому схочу.

— Ну так тоді нехай буде так: хто з вас вище підскочить, той і буде царем.

Слон знов те ж саме сказав:

— Ні, я підстрибнуть вгору не можу, бо я не легенький.

— Ну, то, значить, хай буде лев царем,— гукнули всі, хто бажав лева.

А слон і каже:

— Про мене все одно, тільки так буде неправдиво. Що лев може зробить, того я не можу, а що я можу, того лев не може. Коли вже так,— то нехай він зо мною поборється; якщо поборе мене, тоді він буде царем.

Лис засумував, а далі пригадав одну хитрість і каже:

— Добре, нехай буде й так, зведемо вас боротися, тільки зараз уже пізно, ми всі потомились, проголодалися, а хай краще завтра вранці, так в сніданкову пору. Тільки ви, панове, рано ніхто не приходьте дивиться, як вони будуть боротися, а то ми їм будемо заважати. Краще ми прийдемо трохи згодом і побачим, хто кого зборов.

Всі погодилися. Настала ніч, слонові схотілося спати. Пішов він до лісу, притулився до одного не зовсім товстого дуба і заснув. Слони звичайно сплять стоячи, обпершись об дерево, а якби він ліг боком, так тоді б сам і піднятися не зміг. Лис здалека слідкував за слоном, де він стане, а коли побачив, що слон уже міцно заснув, побіг до лева і каже:

— Ясновельможний пане, ходім мерщій до слона, він уже заснув, так щоб не гаять дарма часу, будемо за діло братися.

— А яке ж ми будем робити діло? —спитав лев.— Задушити слона я не подолаю, він прокинеться і оборониться од мене.

— Ні, я не про те, душить його не треба, а він має звичку, коли спить, обпиратися об дерево; так от давай ми перегризем дерево, дерево впаде, і слон упаде, тоді ми скажем, що ти слона поборов.

— Добре ти придумав, тільки ми самі не вправимось до ранку перегризти дерево, зуби заболять. Ти піди гукни іще кого-небудь на підмогу.

Лис побіг, зібрав щось із дванадцять вовків, привів їх до слона, і почали вони гризти дуба. Гризли, гризли до самої зорі, а ще чимало зоставалось. Дуб уже трохи похилився, а ще не падав, бо ще чимало осталось неперегризеного стовбура. Що робить? Уже світало, слон міг прокинутися, а дуб не падає. Лис і на цей раз придумав. Покликав він трьох ведмедів і каже:

— Слон, наш будущий цар, надибав ось на цьому дубі мед. Так от, коли лагодивсь спать, велів він мені позвати вас, щоб ви дістали йому меду. Поки він прокинеться, так щоб мед був готовий, а інакше він вас покарає.

Ведмеді раді старатися, подерлися на дуба всі три. А лис дивився угору і наказував їм впівголосу.

— Ви лізьте он туди, на той бік,— показував їм на грачачі гнізда, котрі чорніли з того боку, куди дуб похилився.

Ведмеді забралися на саму верхівку дуба. Дуб не витримав, тріснув і впав. Упав і слон на бік, а далі аж на спину перекинувся, задерши вгору ноги. Піднят-

тися сам ніяк уже не міг. А ведмеді як гепнулися з дуба, так і сконали.

Минула сніданкова пора, почали сходитися всі звірі. Бачать — лев стоїть біля лежачого слона, а лис трохи оддалік вертить хвостом. Коли зійшлися всі, лис заявив:

— Дивіться, панове, який сильний наш цар, слона зборов. Слон хотів придержатися за дуба, так він і дуба разом з ним звалив; на що вже дуб кріпкий і той не видержав, зломився. Три ведмеді хотіли заступитися за слона, так лев їх як швирнув од себе, аж кишки з них вискочили! Дивіться: он вони, бідолахи, валяються!..

Всі звірі затремтіли від страху і в один голос закричали:

— Лев буде наш цар-государ!

З того часу всі звірі стали боятися лева і вважати його за царя.

А лев собі на підмогу призначив губернаторів. Вовка призначив луговим губернатором, тигра — лісним, лиса — польовим.

Губернатори, подякувавши царю, пішли кожен на свій посад. Інші звірі не раз гомоніли проміж себе:

— Що за причина, що вовк і лис достукались такої честі? Неначе й кращі від них є звірі, а бач, не попали в губернатори!

Олень і каже:

— Та тут діло нечисте, правдою і чесною поведінкою ніколи не достукаєшся уваги царя. Я одразу помітив, що лев поборов слона неспроста, а тут була якась хитрість. Звичайно, лис на хитрощі здатний, так він що-небудь таке придумав, а вовки, мабуть, помагали йому, через те саме вони й попали в милість. Ну, тигр інше діло, він дужий звір, йому до лиця бути великим начальником; та тут ще й те: обминуть тигра — він міг розгніватися на лева і шкодить йому, бо у нього сила ненабагато менша левової.

— Та я і сам так думаю,— обізвався ведмідь.— Видно, що вони схитрували, одурили слона і моїх трьох братиків занапастили тоді. Я так думаю, що вовки гризли того дуба, об який слон обпирався сонний. А трьох ведмедів вони одурили, примусили полізти на дуба,

щоб скоріше його зломити. От за що наклали вони головами.

— Е! Так воно й є,— гукнули інші.

Дивляться — недалеко від них біжить лис,.. Всі принишкли:

— Цссс! Мовчіть, а то почує, біда буде: всіх нас заженуть туди, де Макар телят не пасе!

Лис наблизився до них, всі йому низько вклонились. Він зупинився і питає:

— А чого ви тут у купу збились? Чи не змову яку робите?

— Боже нас борони, це ми зійшлись побалакати про вчорашній радісний для нас день. Ми всі радіємо, що господь нам послав такого царя і розумних правдивих губернаторів.

— А! Якщо так, то ще нічого, а все ж таки на другий раз не смійте збиратися. Ніяких потайних зборищ по закону не дозволяється.

Опісля того всі звірі старалися жити кожен собі особняком. Всі ті, що живились рослинами, жили мирно, правдиво, а хижі шкодили і зобиджали слабіших. А щоб перед царем і перед законами бути правими, старались вигороджувать себе, що вони зробили шкоду не знічев'я і не з своєї охоти, а з обов'язку служби. А почне цар допитуватися: за віщо той задер зайця або ще кого-небудь,— так винуватий одбрешеться, що він з'їв його за те, що заєць глузував з царя або підмовляв інших убити царя. Цар губернаторам вірив і видавав їм нагороди за їх вірну службу.

Так і жили.

Та тільки набридло лисові бути польовим губернатором, бо там опріч мишей та інших звірків нічого не доводилось їсти, а йому кортіло посмакувать курятинки або гусятинки. Пішов лис до царя і каже:

— Ваша величність, дозвольте мені завідувати курниками і оберігать курей од ворогів.

— А до чого ж тут кури? — каже цар,— нам не дано права владарювати над птахами, у птахів є свій цар. Та й від кого ти хочеш їх оберігати?

— Тхори і пацюки душать курей і малих курят і псують їх без жалю! Мені скаржився півень і прохав, щоб я вам доповів. А то, каже, всі з вас глузують,

що не дбаєте про порядок, дозволяєте таким плюгавим звіркам робити шкоду в чужому господарстві.

Лев повірив лисові і з того дня наставив його старшим над курниками.

Лис зрадів, помчався до села. Діждавшись пізньої пори, почав перевіряти курники. Таким чином він щодня уминав по дві, по три курочки. Одного разу хазяїн засів і застукав лиса в курнику. Тільки лис поліз за курми, а чоловік схопив його за хвіст і ну бухать бичем по ребрах. Так його пригостив, що він ледве дихав. А далі прив'язав до хвоста мотузок і повісив лиса на тину. Чоловік пішов спать, а лис, очунявши, почав придумувати, як йому викрутитися з біди. Пручався, пручався, ніяк не може одірватися. Кілька разів сіпався, тужився, щоб перервати мотузок, та не міг, бо дуже той кріпкий був. Тоді він вирішив збутися свого хвоста, аби тільки самому бути живим. Хоч і боляче було, став перегризати свій хвіст. Одгриз і втік.

Вибіг лис у поле і думає: «Ну що його тепер робить? Як я покажусь до своїх підвладних? Вони мене не впізнають і не будуть мене слухатися!.. До підвладних іще не так страшно показатися: вони у вічі глузувати з мене не посміють, а поза очі нехай собі балакають, що хочуть!.. а от як до царя покажусь, що я йому буду говорити, як спитає про хвоста?! Соромно бути губернатором без хвоста... Ех! краще б мене убили до смерті. Ну, та тепер уже того не вернеш, хоч і сором, а треба як-небудь віку доживать. Поки хвіст загоїться, піду до зайця в хату, полежу там».

Підійшов до заячої хатки і каже:

— Пусти мене переночувать. Я тобі колись у пригоді стану.

— Ні, не пущу,— каже заєць,— у мене тісно, малі дітки...

— А я тобі кажу: одчиняй! Ти знаєш, хто я? Я губернатор польовий і старший над домашніми птахами, був на селі в державних справах.

Заєць злякався, одчинив, лис вліз у заячу хатку і ліг на м'яке ліжко, а зайченяток скинув геть. Заєць промовчав, бо як же можна гнівити губернатора?

Пішов заєць добувати діткам корму, а лис тим часом забажав поїсти; схопив одне зайченя і з'їв.

Прийшов заєць погодувати діток, дивиться, уже одного зайченяти нема. Він і питає:

— Ваша степенність, а де ж моє зайченя? Одного нема.

— Як ти смієш питати мене про своїх дітей, що я тобі — нянька, чи що? Ти їх наплодиш тут цілу сотню, а я буду щохвилини перелічувать їх, чи всі, чи не всі? Коли хочеш жити на світі, так не грубіянь мені, а то скоро попадеш до царя в лапи.

Заєць вийшов з хати, заплакав та й знов подався добувати корму своїм діткам. Вернувсь додому, дивиться, нема іще одного зайченяти. Заєць не став нічого й казати, погодував діток, що зостались, а сам вийшов з хати і плаче.

Біг повз нього другий заєць; побачивши земляка, спинився і питає:

— Чого ти, братику, плачеш?

— Та як же мені не плакать? Вліз до мене в хату наш губернатор, живе в мене, їсть моїх дітей, і не смій йому й слова сказати, грозить смертю, каже: «Донесу цареві, так він тебе з'їсть».

— А ти, братику, подай жалобу цареві.

— Е, брате, брате, куди там нашому братові поткнутися? Все одно наша жалоба до царя не дійде. Там її перехватять придворні. Усі ж сановники з нашим губернатором запанібрата, так хіба ж вони захочуть топить свого приятеля? За нього всі заступляться і його виправдають, а за мене, нещасного сіромаху, ніхто й слова не промовить.

Побалакали зайці і розійшлись.

Скривджений заєць прибіг до своєї хатки, заглянув усередину, а там уже нема ні одного зайченяти... Зайчик не став показуватися на очі губернаторові, побоявсь зайти в хату, вернувсь у поле, сів і гірко заплакав. Біг повз нього вовк, побачив зайця, спинився і питає:

— Чого ти, зайчику, плачеш?

— Та як же мені не плакать, лис забрався в мою хату, поїв усіх моїх діток, а тепер — черга за мною, боюсь показуватися додому.

— Не журись, зайчику, я його вижену, ходімо зараз.

Пішли вони до хати. Вовк підійшов до дверей і каже:

— Хто ти такий, виходь геть з хати!

— Я губернатор польовий, хто сміє мені грубіянити?

— А! так це ти, лисе,— каже вовк,— сором, брате, зобиджать слабеньких нещасних звірків. Я теж губернатор, луговий. Прошу тебе звільнити хатку бідного зайчика, а то піду до царя і доповім йому про твої злі вчинки. Цар тебе, я думаю, по голівці не погладить!

— Не твоє діло, вовче, мішатися в мої порядки! Ти порядкуй у своїй губернії, а я буду у своїй!

Вовк, піймавши облизня, розгніваний пішов до царя. Прийшов до лева і каже:

— Ваша величність! Маю честь доповісти вам ось про що: лис чинить грабіж, у дворах курей псує; замість того, щоб оберігати їх од звірків, він сам пожирає їх. Потім — зобидив зайця, поїв його дітей і живе в його хаті, замалим самого зайця не з'їв. Я прохав його звільнити заячу хатку, а він сказав, що не моє це діло; каже: «Що я хочу, те й роблю, нікому до того діла нема!..»

Лев доручив вовкові послать оленя з наказом до лиса, щоб він зараз же з'явився до нього на розправу. Лис, одержавши наказ, задумався, почав придумувать, як одбрехатися. Надумавши все, що було треба, пішов до царя. Доповіли цареві, що прийшов польовий губернатор. Лев велів пустити його в хороми. Тільки лис на двері, лев його грізно й питає:

— Ти що там твориш безпорядки? Як ти смів так немилосердно зобидить зайця? Або навіщо ти псуєш курей, а вину спираєш на малих звірків?

Лис бачить, що лев з ним не жартує, упав навколішки, повісив низько голову і каже:

— Ваша величність, не веліть казнити, дозвольте слово мовити.

— Ну, кажи.

— Ваша величність, я добре знаю, що на мене по злобі наговорив вовк, а як сказати по правді, вовк кругом сам винен. Не я, а він зайченят поїв. Я заступився за зайця, так він і мені хвоста одгриз і мене мало не задушив, ледве втік. Ось звольте подивитися, як він мене обезчестив, одгриз хвоста по саме нікуди. А тепер, бач, свою вину звертає на мене; я й так зобиджений.

Лев подумав трохи і каже:

— Ну, ти хоч і прав, тільки губернатором польовим ти не будеш, а лишишся у мене при дворі за начальника охоронної дружини, а вовка я покараю.

Лев послав гінця за вовком, а сам почав думати: хто з них прав, хто неправ — дуже трудно розібратися, мабуть, що обидва брешуть. А кого з них залишити живим, треба подумати. Лис хитрий, він, похоже, нашкодив, тільки карать його якось не з руки, бо він лева своєю хитрістю посадив на царство. А вовк що? Він хоч і допомагав перегризати дуба, так то не дуже велике діло, гризти всякий дурень зуміє. Отже, доведеться вовка вбити. Залишити обох живими — не годиться...

Привели вовка до царя. Лев не захотів і розмовляти з ним, схопив вовка в свої лапи і задушив його. Дізналися вовки, що лев скарав губернатора лугового, почали радитися, як і чим відплатити йому... Така сварка загорілася, що куди там.

Невідомо, чи довго звірі ще гризлися б між собою, та людям набридло, що в них раз у раз пропадали то ягнята, то телята, то різна птиця, і вчинили вони на хижих звірів облаву. Лева спіймали і посадили в клітку, інших звірів побили, а ще інші повтікали, куди який попав, і настав у тому краю спокій.

ЛЕБІДЬ, ЩУКА І РАК

Плавав лебідь на воді понад берегом, зігнувши шию, дивився у воду. Пливла мимо нього щука, зупинилась і питає:

— Скажи, будь ласкавий, де ти буваєш, коли річка замерзає?

— А навіщо тобі знать?

— Та я хотіла на зиму куди-небудь утекти, а то під льодом доводиться задихатися без свіжого повітря.

— Я на зиму лечу звідси в теплий край та і живу там до весни.

— Візьми і мене з собою,— сказала щука.

— А чого ж, про мене — все одно, хочеш, так подамось разом, веселіше буде.

Почув їхню розмову рак і каже:

— Візьміть і мене.

— Ну так що ж, хочеш, одправляйсь і ти з нами, гуртом веселіше буде; діждемо осені, я вам тоді скажу, коли летіти.

Лебідь, бач, думав, що як вони плавають у воді, то вміють і літать у повітрі.

Минуло літо, настала осінь, лебідь і каже:

— Ну, пора летіти у вирій, збирайтесь на завтра, після обіду рушимо в дорогу.

Щука оповістила рака. Рак подумав і каже:

— А як же ми, сестро, будем на сухопутті жить без їжі? Давай візьмемо з собою на дорогу харчів, щоб нам вистачило до теплого краю.

— А як ми візьмем? — спитала щука.

— Та давай ми нагрузим харчами візок, впряжемося в нього і подамось. Запросимо і лебедя за компанію, то він нам поможе, втрьох потягнем за собою харчі.

Рак і щука добули воза, насукали з трави посторонок і чекають лебедя. На другий день прилетів лебідь і каже:

— Ну, ви тут готові, а то я вже лечу!

— Готові, готові, тільки ти, будь ласкавий, поможи нам віз везти, давай ми всі троє впряжемось і подамося.

— Добре, чіпляйте посторонку мені за ногу.

Рак прив'язав лебедя за ногу. Свою посторонку взяв у клешні, а щука за третю учепилась зубами.

— Ну, разом! Рушай!

Рак шарпнув назад, хвостиком замелькав, щука стрілою розігналась у воду, на глиб, а лебідь, замахавши крилами, рвонувсь угору; обірвались усі посторонки, не дали возові ходу. Хто з них був винен, а хто прав, цього ніхто не знав і судити їх ніхто не став. Тільки жаби добре насміялись і немало дивувались, чого рак і щука не за своє діло брались.

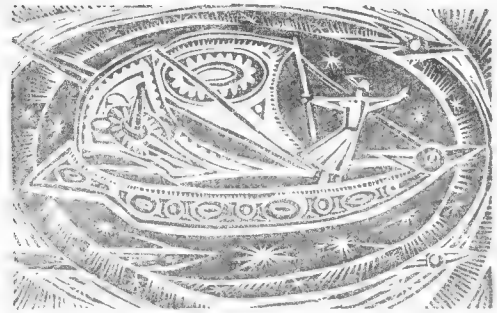

ЛЕТЮЧИЙ КОРАБЕЛЬ

Фантастично-героїчні казка

ТЕЛЕСИК

Жили собі дід та баба. Вже й старі стали, а дітей нема. Журяться дід та баба: «Хто нашої й смерті догляне, що в нас дітей нема?»

От баба й просить діда:

— Поїдь, діду, в ліс, вирубай там мені деревинку, та зробимо колисочку, то я положу деревинку в колисочку та й буду колихати; от буде мені хоч забавка!

Дід спершу не хотів, а баба все просить та просить. Послухався він, поїхав, вирубав деревинку, зробив колисочку. Положила баба ту деревинку в колисочку — колише й пісню співає:

— Люлі-люлі, Телесику,
Наварила кулешику,—
І з ніжками, і з ручками
Буду тебе годувати!

Колихала-колихала, аж поки полягали вони увечері спати. Встають уранці — аж з тієї деревинки та став синок маленький. Вони так зраділи, що й не сказати! Та й назвали того синка Телесиком.

Росте той синок та й росте,— і такий став гарний, що баба з дідом не навтішаються з нього.

От як підріс він, то й каже:

— Зробіть мені, тату, золотий човник і срібне веселечко: буду рибку ловити та вас годувати!

От дід зробив золотий човник і срібне веселечко, спустили на річку,— він і поїхав. Їздить Телесик по річці, ловить рибку та годує діда й бабу, наловить та віддасть — і знову поїде. А мати йому їсти носить. Та й каже:

— Гляди ж, сину, як я кликатиму, то пливи до бережка, а як хто чужий, то пливи далі.

От мати наварила йому снідати, принесла до берега та й кличе:

— Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити.

Телесик почув:

— Ближче, ближче, човнику, до бережка,— це ж моя матінка снідати принесла!

Пливе. Пристав до бережка, наївся, напився, відіпхнув золотий човник срібним весельцем і поплив далі рибку ловити.

А змія й підслухала, як мати кликала Телесика, прийшла до берега та й давай гукати товстим голосом:

— Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

А він чує:

— То ж не моєї матінки голос! Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!

Махнув весельцем — човник і поплив. А змія стояла стояла та й пішла від берега геть.

От мати Телесикова наварила йому обідати, понесла до бережка та й кличе:

— Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

Він почув:

— Ближче, ближче, човнику, до бережка! Це ж моя матінка мені обідати принесла.

Приплив до берега, наївся, напився, віддав матері рибку, що наловив, відіпхнув човника і поплив знову.

А змія приходить до берега та знов товстим голосом:

— Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

А він почув, що не материн голос, та й махнув весельцем:

— Пливи, пливи, човнику, далі! Пливи, пливи, човнику, далі!

Човник і поплив далі.

Змія бачить, що нічого не вдіє, та й пішла до коваля:

— Ковалю, ковалю! Скуй мені такий тоненький голосок, як у Телесикової матері!

Коваль і скував. Вона пішла до бережка й стала кликати:

— Телесику, Телесику!
Приплинь, приплинь до бережка!
Дам я тобі їсти й пити!

А він думав, що то мати:

— Ближче, ближче, човнику, до бережка,— то ж мені матінка їсти принесла!

Та й приплив до бережка. А змія його мерщій ухопила з човна та й понесла до своєї хати.

Приносить до хати:

— Зміючко Оленко, відчини!

Оленка й відчинила; змія ввійшла в хату.

— Зміючко Оленко, натопи піч так, щоб аж каміння розпадалося, та спечи мені Телесика, а я піду гостей покличу, та будемо гуляти.

Та й полетіла кликати гостей.

От Оленка натопила піч так, що аж каміння розпадається, а тоді й каже:

— Сідай, Телесику, на лопату!

А він каже:

— Коли ж я не вмію,— як його сідати?

— Та вже сідай! — каже Оленка.

Він і поклав на лопату руку.

— Так? — каже.

— Та ні-бо: сідай зовсім.

Він і поклав голову:

— Отак, може?

— Та ні-бо, ні! Сідай увесь!

— А як же? Хіба так? — та й поклав ногу.

— Та ні-бо,— каже Оленка,— ні, не так!

— Ну так покажи ж,— каже Телесик,— бо я не знаю як.

Вона й почала показувати, та тільки сіла, а він за лопату та й укинув її в піч і заслінкою піч затулив; а сам замкнув хату, зліз на превисоченного явора та й сидить.

От змія прилітає з гостями.

— Зміючко Оленко, відчини.

Не чуть.

— Зміючко Оленко, відчини!

Не озивається.

— От вража Оленка — десь повіялась!

От змія сама відчинила хату, повходили гості, посідали за стіл. Відслонила змія заслінку, вийняла печеню, та й їдять,— думали, що то Телесик. Попоїли добре, повиходили на двір та й качаються по траві:

— Покочуся, повалюся, Телесикового м'ясця наївшись!

А Телесик із явора:

— Покотіться, поваліться, Оленчиного м'ясця наївшись!

Вони слухають: «Де це?» Та знов:

— Покочуся, повалюся, Телесикового м'ясця наївшись!

А він знову:

— Покотіться, поваліться, Оленчиного м'ясця наївшись!

Вони знову: «Що воно таке?»

Давай шукати, давай дивитися, та й угледіли Телесика на яворі. Кинулись до явора та й почали його гризти. Гризли-гризли, аж зуби поламали,— а не перегризуть. Кинулись до коваля:

— Ковалю-ковалю, скуй нам такі зуби, щоб того явора перегризти!

Коваль і скував. Вони як почали знову... От-от уже перегризуть. Коли летить табун гусей.

Телесик їх і просить:

— Гуси, гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька — їсти й пити,
Ще й хороше походити!

А гуси й кажуть:

— Нехай тебе середні візьмуть!

А змії гризуть-гризуть... Аж летить знову табун гусей. Телесик і просить:

— Гуси, гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька — їсти й пити,
Ще й хороше походити!

Так і ці йому кажуть:

— Нехай тебе задні візьмуть!

А явір аж тріщить. Відпочинуть змії — та й [illegible] гризуть, відпочинуть — та й знов... Аж летить [illegible] бун гусей. Телесик так їх просить:

— Гуси, гуси, гусенята!
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька — їсти й пити,
Ще й хороше походити!

І ці кажуть:

— Нехай тебе заднє візьме!

Та й полетіли.

Сидить сердешний Телесик,— от-от явір упаде, от-от доведеться пропасти! Коли це летить собі одним одне гуценя: відбилось — насилу летить. Телесик до нього:

— Гуся, гуся, гусенятко!
Візьми мене на крилятко
Та понеси до батенька,
А в батенька — їсти й пити,
Ще й хороше походити!

От воно:

— Сідай! — каже та й ухопило його на крила. Та втомилось, сердешне, так низько несе. А змія за ним — чи не вхопить його — женеться. Та таки не наздогнала. От гуценя принесло та й посадовило Телесика на причілку [1] знадвору, а само ходить по двору, пасеться.

Сидить Телесик на причілку та й слухає, що в хаті робиться. А баба напекла пиріжків, виймає з печі й каже:

— Це тобі, діду, пиріжок, а це мені пиріжок!

А Телесик знадвору:

— А мені?

А вона знову виймає пиріжки та й каже:

— Оце тобі, дідусю, пиріжок, а це мені!

А Телесик знов:

— А мені?

Вони й почули.

— Що це? Чи ти чуєш, діду, щось наче гукає?

— Та то,— каже дід,— мабуть, так учувається.

То знов баба:

— Оце тобі, дідусю, пиріжок, а це мені!

---

[1] Причілок — бокова сторона хати.

— А мені? — з причілка каже Телесик.

— От же таки озивається! — говорить баба та зирк у вікно,— аж на причілку Телесик. Вони тоді з хати, та вхопили його, та внесли в хату, та такі раді!

А гусятко ходить по двору, мати й побачила:

— Он гусятко ходить. Піду впіймаю та заріжу.

А Телесик каже:

— Ні, мамо, не ріжте, а нагодуйте його! Коли б не воно, то я б у вас і не був.

От вони нагодували його, і напоїли, і під крильце насипали пшона. Так воно й полетіло.

От вам казочка, а мені бубликів в'язочка.

ІВАШКО

Були собі чоловік та жінка, та в них синок-одиначок Івашко. Ото Івашко, як підріс трішки, став просити батька:

— Зробіть мені, тату, човник та весельце, то я буду рибку ловити та вас обох при старості годуватиму.

— Куди тобі, синку, ти ще малий,— каже батько.

А він-таки в одно:

— Зробіть та й зробіть!

От зробив йому батько човна і весельце, і став Івашко рибалити. Поплине Івашко геть-геть річкою, а мати тим часом йому їсти наварить та в двійнятка накладе, візьме ті двійнятка, ще й сорочечку білу для Івася, піде до берега, стане та й кличе:

— Івашечку, Івашечку,
Приплинь, приплинь до бережка,
Я дам тобі їсти-пити
І хороше походити.

А Івашко почує:

— Це ж моєї матінки голосок. Пливи, пливи, човнику, до бережка.

Приплине, пообідає, сорочечку білу візьме, подякує, віддасть матері рибку, що наловив, та й знов на річку. Нагледіла Івашка відьма та й каже собі: «Ото б добре Івашкового м'ясця попоїсти! Дай-но я його підманю». Стала в обідню годину на бережку та й кличе:

— Івашечку, Івашечку,
Приплинь, приплинь до бережка,
Я дам тобі їсти-пити
І хороше походити.

Івашко послухав, послухав:

— Ні, це не моєї матінки голосок, у моєї матінки голосок, як шовк, а се такий, як вовк. Пливи, пливи, човнику, далі та далі!

Бачить відьма, що так не підманить, пішла до коваля:

— Ковалю, ковалю, скуй мені такий голос, як у Івашкової матері.

Коваль скував їй тоненький голос, а вона пішла до річки та вже новим голосом кличе Івашка:

— Івашечку, Івашечку,
Приплинь, приплинь до бережка,
Я дам тобі їсти-пити
І хороше походити.

Івашко слухає:

— Оце ж моєї матінки голосок. Пливи, пливи, човнику, до бережка.

Тільки що Івашко на бережок, а відьма його — хап! Та й потягла до своєї хати. Принесла та й каже дочці:

— Ось на, Оленко, цього хлопчика, спечи мені його на обід.

— Добре, мамо,— каже Оленка,— я вже й у печі напалила.

— То я піду по сіль,— каже відьма,— а поки повернуся, щоб була мені печеня готова.

Відьма пішла по сіль, а Оленка взяла лопату та й каже до Івашка:

— Сідай, хлопче, на лопату.

А Івашко каже:

— Та я не вмію.

— Та сідай, сідай!

От Івашко то руку покладе, то голову, а все не сідає, нібито не вміє, а далі до Оленки:

— Ти мені покажи, як сідати, то я й сяду.

— Та от же так, дивися!

Сіла Оленка на лопату, а Івашко її — шух у піч! І заслінкою затулив, там вона й спеклась.

Вибіг Івашко з хати, коли чує, відьма йде,— він хутчій на явора, сховався та й сидить.

Увійшла відьма в хату, бачить, нема Оленки:

— Ну, проклята дівка! Тільки я з хати, а вона вже й чкурнула. Я ж тобі дам! Поки що пообідаю сама.

Витягла печеню, наїлася, пішла лягла під явором та й качається:

— Покочуся, повалюся, Івашкового м'ясця наївшися!

А Івашко не втерпів та з явора до неї:

— Покотися, повалися, Оленчиного м'ясця наївшися!

— А, то ти тут, сякий-такий сину! Чекай же, я ж таки тебе з'їм!

Та й почала відьма явора гризти, гризе, гризе та зубами клацає. Бачить Івашко, що непереливки, аж тут, дивиться, летять гуси. Він до них:

— Гуси, гуси, лебедята,
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька їсти-пити
І хороше походити.

А вони кажуть:

— Нам ніколи, нехай тебе задні візьмуть.— Та й полетіли. А відьма все гризе, аж явір трясеться. Надлетіли задні гуси. Івашко до них:

— Гуси, гуси, лебедята,
Візьміть мене на крилята
Та понесіть до батенька,
А в батенька їсти-пити
І хороше походити.

— Нехай тебе задне візьме! — кажуть гуси. Та й полетіли. А відьма вже так явора підгризла, що він аж похилився, от-от упаде. Коли от летить одна гусочка, одне крильце їй перебите, то вона од гурту одбилась та так сама позаду і летить. Івашко заплакав та до неї:

— Ой гусятко, лебедятко,
Візьми мене на крилятко
Та понеси до батенька,
А в батенька їсти-пити
І хороше походити.

Шкода стало гусочці Івашка, от вона й каже:

— Та вже сідай, може. якось долетимо.

Івашко сів на неї, та й полетіли. Відьма як побачила, що Івашко таки втік, надулася спересердя та й луснула. А Івашко з гусочкою полетіли-полетіли та під батьковим віконцем сіли. Став Івашко під віконцем та й слухає, що там старі гомонять. А там мати пиріжки з печі виймає по парі, кладе їх на віконце та й примовляє: — Це тобі, дідусю, а це мені, дідусю.

А Івашко з-поза вікна й обзивається:

— А Івашкові й нема!

— Ой старий,— каже мати,— щось мені так, як Івашків голос вчувається!

— Та де там, стара, нашого Івашка вже на світі немає!

Утерла стара сльози та й знову до пиріжків:

— Це тобі, дідусю, а це мені, дідусю.

А Івашко знов: — А Івашкові й нема!

— Та ні-таки, старий,— каже мати,— я добре чую, це або він, або його душечка.

Вийшли старі за поріг, аж дивляться, Івашко стоїть під віконцем. Поздоровкались, почоломкались та такі то вже раді! Мати Івашкові і голівку змила, і сорочечку білу дала, і нагодувала, а гусочці щонайліпшого зерна посипала. Та й стали вони всі укупочці жити. І досі живуть та хліб жують.

— От вам казка, а мені бубликів в'язка.

ДИВНА СОПІЛКА

Був собі чоловік та жінка, а в них два сини, і мали вони такий садок, що як уродить рясно та продадуть садовину, то цілий рік з того самого аж до нового годуються. Аж то унадився у той садок веприк з лісу, риє та й риє щоночі, а вдосвіта втікає, і ніяк його достерегти не можна. Щонайліпше дерево підрив, та й став садок підсихати. От батько й каже до синів:

— Достережіть мені, що воно садка псує, а котрий з вас допантрує [1] садка, тому й садок буде по моїй смерті.

Пішли хлопці вночі на варту, позасідали в садку та

[1] Допантрувати — доглянути.

й ждуть. То старший посидів, посидів та й заснув, а менший нарубав терну та й обложився геть навколо: отож як почне його сон змагати, то він кинеться, вколеться на шпичку тернову та й прокинеться. Так цілу ніч не заснув на чатах. Аж то перед світом чує, щось хропе та ломиться в садок. Дивиться хлопець, а то веприк з лісу — полум'ям дише, іклами землю пише, копитами загрібає, хвостом слід замітає. Стрілив хлопець та й забив веприка враз. Тільки менший брат стрілив, то старший прокинувся, бачить — веприк вже забитий; так йому заздрісно стало, що то вже тепер батько на меншого садок запише,— узяв та й забив брата з своєї стрільби, поховав його в полі при дорозі, а сам поніс веприка додому.

— А де ж брат? — питає батько.

— Брата,— каже син,— оцей веприк розірвав, то я веприка застрілив, а братового тіла не знайшов.

Заплакали старі, батько в плач, мати в голос. Став їх старший син потішати та так придобрився, що батько йому ще за життя і хату й обійстя віддав, аби він їх, старих, при собі до смерті тримав.

А над забитим братом в полі при дорозі виросла калина, та така хороша, аж очі бере, літо й зиму на ній і лист, і цвіт, і ягідки — все разом.

Їдуть якось тим шляхом чумаки та дивуються:

— Що то воно за калина така дивна?

А один вирізав гілку, зробив сопілку, сів собі на воза, їде та й грає, а сопілка йому людським голосом співає, словами промовляє:

— Помалу-малу, чумаче, грай,
Не врази ж мого серденька вкрай!
Брат мене вбив, в землю зарив,
За того веприка, що в саду рив.

Злякався чумак, хотів ту сопілку викинути, а товариші кажуть:

— Не кидай, треба людей попитати, може, хто скаже — проти чого воно.

Доїхали до села, до крайньої хати, попросилися на ніч, там їх прийняли, ще й вечеряти запросили. Сидять вони, вечеряють та про те диво розказують, що яка то дивна у них сопілка з тієї калини, що росте при дорозі:

— Ось нате, господарю, хоч самі заграйте.

Узяв старий господар сопілку, заграв, а вона до нього людським голосом співає, словами промовляє:

— Помалу-малу, батеньку, грай,
Не врази ж мого серденька вкрай!
Брат мене вбив, в землю зарив,
За того веприка, що в саду рив.

— Що воно таке? — каже господар.— А ну-но, ще ти, стара, заграй!

Узяла стара господиня сопілку, а вона й до неї:

— Помалу-малу, матінко, грай,
Не врази ж мого серденька вкрай!
Брат мене вбив, в землю зарив,
За того веприка, що в саду рив.

Тоді старий до сина:

— Тепер ти грай.

Той не хоче:

— Чи я малий у дудочку грати?

Та батько таки примусив. Тільки-то молодий господар сопілку до губ притулив, а вона як заквилить:

— Помалу-малу, братику, грай,
Не врази ж мого серденька вкрай!
Ти ж мене вбив, в землю зарив,
За того веприка, що в саду рив.

Тут батько до сина:

— Признавайся, що ти брата вбив!

Той і признався, бо вже не було куди. Проганяв його батько геть з очей, а сам зостався з старою сиротами віку доживати.

А калина та, мабуть, і досі цвіте.

ЦАРІВНА-ЖАБА

Де-не-десь, у якімсь царстві, жив собі цар та царица, а в них — три сини, як соколи. От дійшли вже ті сини до зросту,— такі парубки стали, що ні задумати, ні загадати, хіба в казці сказати! Дійшли літ,— час їм женитися. Цар, порадившись гарненько з царицею, покликав синів та й каже:

— Сини мої, соколи мої! Дійшли ви літ — час уже вам подружжя шукати.

— Час,— кажуть,— таточку, час!

— Забирайте ж,— каже,— діти, сагайдаки срібні, накладайте стрілочки мідяні й пускайте в чужі землі далекі: хто до кого влучить у двір, там тому й молоду брати.

От вони повиходили, понатягали луки,— та й нум стріляти. Старший стрельнув — загула стріла попід небесами та й упала аж у іншому царстві, у царя в садочку. Царівна на той час по саду проходжувалась, підняла стрілку, любується. Прийшла до батька, хвалиться:

— Яку я, таточку, гарну стрілку знайшла!

— Не віддавай же,— каже цар,— її нікому, тільки віддай тому, хто тебе за дружину візьме!

Коли так: через який там час приїздить старший царенко, просить у неї стрілку.

— Не дам,— каже,— цієї стрілки нікому, тільки віддам тому, хто мене за дружину візьме.

— Я,— каже царенко,— тебе візьму.

Намовились. Поїхав він.

Середульший царенко стрельнув,— звилась стріла нижче від хмари, вище від лісу та й упала у княжий двір. Князівна на той час на рундучку сиділа, побачила, підняла стрілку і понесла до батька:

— Яку я, таточку, гарну стрілку знайшла!

— Не віддавай же її,— каже князь,— нікому, тільки хіба віддай тому, хто тебе за дружину візьме.

От приїздить і другий царенко, середульший, просить стрілку. Вона відказала так, як і та. І цей каже: — Я тебе візьму.

Погодились. Поїхав.

Приходиться найменшому стріляти. Іван-царенко,— його звали Іваном-царенком,— як стрельне — загула стріла ні високо ні низько — вище хат, та й упала ні далеко ні близько — коло села в болоті. На купині сиділа жаба і взяла ту стрілку. Приходить Іван-царенко, просить: — Верни мою стрілку!

— Не дам я,— каже жаба,— цієї стрілки нікому, тільки віддам тому, хто мене за дружину візьме.

Іван-царенко подумав: «Як-таки зелену жабу та за дружину брати?» Постояв над болотом, пожурився, пішов додому плачучи.

От уже їм час до батька йти, казати, хто яку собі молоду знайшов. Ті ж два — старший і підстарший — такі раді, що господи! А Іван-царенко іде та й плаче. Батько питає в них:

— Ну, розкажіть же, сини мої, соколи мої, яких ви мені невісток познаходили?

А старший каже:

— Я, татку, знайшов царівну.

Підстарший:

— Я — князівну.

А Іван-царенко стоїть та й слова не вимовить: так плаче, так плаче!

— А ти чого, Іване-царенку, плачеш?

— Як же,— каже,— мені не плакати, що у братів жінки, як жінки, а мені доведеться з болота зелену жабу брати... Чи вона мені рівня?

— Бери,— каже цар,— така вже, видно, твоя доля.

От і поодружувалися царенки: старший узяв царівну, середульший — князівну, а Іван-царенко — зелену жабу з болота. От вони одружились та й живуть собі. А це якось цар забажав: яка з невісток уміє краще рушники ткати. Загадує: «Щоб на завтра, на ранок, рушники виткали і принесли показати: яка з них краща ткаля?»

Іван-царенко йде додому та й плаче, а жаба вилізла назустріч, питає:

— Іване-царенку, чого ти плачеш?

— Та як же мені не плакати, що так і так: загадав наш батько, щоб на завтра, на ранок, кожна невістка йому рушник виткала.

— Не плач! Усе гаразд буде: лягай та спи!

Він ліг, заснув, вона взяла кожушок жаб'ячий з себе скинула, вийшла надвір, гукнула, свиснула — тут де не взялись дівчата-служниці, виткали рушник, гарно орлів понашивали і віддали їй. Вона взяла, поклала біля Івана-царенка, знову кожушок наділа — і стала такою жабою, як і була.

Прокидається Іван-царенко — аж такі рушники, що він ще й не бачив таких зроду! Він зрадів, поніс до царя. Батько йому дякує за рушники дуже. Тих же рушники — так собі, простенькі, цар на кухню повіддавав, а жабині в себе на образи почепив.

От батько знов загадує, щоб невістки напекли

гречаників і принесли йому: хто краще пече? Іван-царенко йде додому та й знову плаче. Жаба вилізла проти нього, квакає:

— Іване-царенку, чого ти плачеш?

— Як же ж мені не плакати: загадав батько гречаники пекти, а ти не вмієш!..

— Не плач, напечемо! Лягай та спи!

Він ліг, заснув. А ті дві невістки пішли під вікно, дивляться, як вона буде робити. От вона взяла ріденько вчинила, ріденько підбила, ріденько й замісила; потім вилізла на піч, пробила дірку, вилила туди,— гречаники так і розпливлись по черені... Ті невістки швидше додому та нум і собі так робити. Напекли таких гречаників, що хіба тільки собакам повикидати. А вона, як ті пішли, кожушок з себе, вийшла надвір, гукнула, свиснула — тут де взялись дівчата-служниці. Вона їм загадала, щоб до світанку були гречаники! Ті незабаром принесли їй гречаники — як сонце, такі гарні! Взяла вона положила коло Івана-царенка, а сама кожушок на себе — і знов стала такою зеленою жабою, як була.

Іван-царенко прокидається, бачить: біля нього гречаники, як перемиті. Він зрадів, поніс до царя. Батько йому дуже вдячний. Тих же невісток гречаники собакам повіддавав, а ці звелів до страви подавати.

От знов загадав цар своїм синам, щоб у такий і в такий день «були до мене з жінками на бенкет». Ті ж, старші брати, радіють, а Іван-царевич йде додому, похнюпивши голову, та й плаче. Жаба вилізла назустріч, питає:

— Іване-царенку, чого ти плачеш?

— Як же мені не плакати, батько загадав нам із жінками на бенкет приїхати. Як же я тебе повезу?

— Не плач,— каже,— лягай та спи, якось поїдемо.

Він ліг, заснув. От діждали того дня, що бенкет, Іван-царенко знов зажурився.

— Не журись,— каже,— Іване-царенку, їдь попереду сам! А як стане дощик накрапати, то знай, що твоя жінка дощовою росою вмивається; а як блискавка заблискає — то твоя жінка в дороге убрання вбирається; а як грім загримить — то вже їде.

Іван-царенко убрався, сів і поїхав.

Приїздить, аж старші брати з своїми жінками вже

там. Самі повбирані гарно, а жінки у золоті, в оксамиті, у намистах дуже дорогих. Брати стали з нього сміятися:

— Що ж ти, брате, сам приїхав? Ти б її хоч у хустку зав'язав та привіз...

— Не смійтесь,— каже,— потім приїде...

Коли це став дощик накрапати, Іван-царенко каже:

— Це моя жіночка люба дощовою росою вмивається!

Брати сміються з нього.

— Чи ти,— кажуть,— здурів, що таке торочиш?

Коли це блискавка блиснула, Іван-царенко й каже:

— Це моя жіночка в дороге убрання прибирається!

Брати тільки плечима здвигують: був брат такий, як і треба, а то здурів.

Коли це як зашумить, як загримотить грім, аж палац затрусився, а царенко й каже:

— Оце ж уже моя голубонька їде!

Коли так, приїхав під рундук берлин шестерма кіньми — як змії! Вийшла вона з берлина... Аж потопилися всі — така гарна!

От посідали обідати; і цар, і царица, і обидва старші брати й не надивляться на неї: сказано — така гарна, така гарна, що й сказати не можна! Обідають, то вона оце шматочок у рот, шматочок у рукав; ложку в рот, ложку в рукав. А ті невістки дивляться на неї та й собі: ложку в рот, ложку в рукав, шматочок у рот, шматочок у рукав.

Ого пообідали; вийшли в двір: почали музики грати — батько став запрошувати в танець. Ті невістки не хочуть: «Нехай вона танцює!» От вона як пішла з Іваном-царенком у танець, як зачала танцювати, то й землі не черкнеться — легко та гарно! А це: махнула правим рукавцем, що шматочки кидала,— став сад, у тому саду стовп і по тому стовпу кіт ходить: догори йде — пісні співає, а донизу йде — казки каже. Танцювала, танцювала,— далі махнула й лівим рукавцем — у тім саду стала річка, а на річці лебеді плавають. Усі так дивуються тим дивом, як малі діти. От потанцювала вона, сіла спочивати; а це й ті невістки пішли у танець. Танцюють, так як махнули правим рукавцем — кістки вилетіли та просто цареві в лоб; махнули лівим — цареві очі позабризкували.

— Годі, годі, ви мені очі повибиваєте!

Вони й перестали. Посідали на призьбі всі; музики грають, двораки царські вже танцюють.

А Іван-царенко дивиться на жінку та й собі дивується, як-таки з такої зеленої жаби та зробилась така гарна молодичка, що й очей не відірвеш! Далі сказав дати собі коня, махнув додому довідатися: де вона все те понабирала? Приїздить, пішов у світлицю, де вона спить,— аж там лежить жаб'ячий тулубець. У грубі топилося,— він той тулубець у вогонь,— тільки димок пішов... Він тоді знову вертається до царя,— саме поспів на вечерю. Довго вони ще там гуляли,— перед світом уже пороз'їхались. Поїхав і Іван-царенко з своєю жінкою.

Приїздять додому, вона ввійшла в світлицю, огляділася,— аж кожушка й нема... Шукала-шукала...

— Чи ти,— питає,— Іване-царенку, не бачив моєї одежі?

— Якої?

— Тут,— каже,— я кожушок скинула.

— Я,— каже Іван-царенко,— спалив!

— Ох, що ж ти наробив мені, Іване! Якби ти не займав, то я б навічно була твоя, а тепер доведеться нам розлучитися, може, й навіки...

Плакала-плакала, кривавими слізьми плакала, а далі:

— Прощавай! Шукай мене в тридесятім царстві, у баби-яги, костяної ноги!

Махнула рученьками, перекинулась зозулею: вікно було відчинене — полинула...

Довго Іван-царенко побивався за жінкою, довго плакав гірко, розпитувався: що йому робити? Ніхто нічого не радив. От він узяв лучок срібний, набрав у торбину хліба, тикви почепив через плече,— пішов шукати.

Іде та й іде, коли зустрічає його дід, такий, як молоко, сивий, і питає:

— Здоров, Іване-царенку! Куди тебе бог несе?

— Іду,— каже,— дідусю, світ за очі шукати своєї жінки; вона десь у тридесятім царстві, у баби-яги, костяної ноги, іду, та й не знаю куди... Чи ви, дідусю, не знаєте, де вона живе?

— Чому,— каже,— не знати? Знаю.

— Скажіть, будь ласка, дідусю, й мені!

— Е, що тобі, сину, казати: кажи не кажи, не потрапиш!

— Потраплю не потраплю, скажіть: я за вас увесь вік буду бога молити!

— Ну, коли вже,— каже,— тобі так треба, то от тобі клубочок, пусти його — куди він буде котитися, туди й ти за ним іди: саме дійдеш аж до баби-яги, костяної ноги.

Іван-царенко подякував дідові за клубочок, узяв, пустив: клубочок покотився, а він пішов.

Іде та й іде таким густим лісом, що аж темно. Зустрічається йому ведмідь. Він наложив мідяну стрілу на срібний лучок — хотів стріляти. Ведмідь йому й каже:

— Іване-царенку, не бий мене: я тобі у великій пригоді стану!

Він пожалував його,— не вбив.

Іде далі, вийшов на край лісу,— сидить сокіл на дереві. Він наложив мідяну стрілу на срібний лучок, хотів стріляти. Сокіл йому й каже:

— Іване-царенку, не бий мене! Я тобі у великій пригоді стану!

Він пожалував його, не вбив.

Іде та й іде, клубочок попереду котиться, а він посаду йде за ним та й дійшов до синього моря. То й бачить: на березі лежить щука зубата, без води пропадає на сонці. Він хотів її взяти та з'їсти, а вона і просить:

— Іване-царенку, не їж мене; кинь лучче в море, я тобі за те у великій пригоді стану!

Він її вкинув у море, пішов далі.

От так і зайшов уже аж у тридесяте царство. Аж стоїть хатка на курячій ніжці, очеретом підперта, а то б розвалилася... Він увійшов у ту хатку — аж на печі лежить баба-яга, костяна нога, ноги на піч відкидала, голову на комин поклала.

— Здоров був, Іване-царенку! Чи по волі, чи по неволі? Чи сам від кого ховаєшся, чи кого шукаєш?

— Ні,— каже,— бабусю, не ховаюся, а шукаю свою жінку любу — жабу зелену.

— Знаю, знаю! — каже баба-яга.— У мого братика за наймичку служить.

От він [illegible] стежка, де її брат [illegible]:

— [illegible] чата. Тільки [illegible] її як побачить, [illegible] оглядається.

От він подякував бабі-язі, пішов.

Іде та йде, дійшов до моря, глянув — море, і кінця йому не видко; і де той острів, хто його зна!.. От він ходить понад морем, голову [illegible], журиться.

А це випливає щука:

— Іване-царенку, [illegible].

— Так,— каже,— і так: [illegible] та ніяк не можу туди дістатись.

— Не журись! — каже.

Ударила хвостом об воду — [illegible] міст, що й у царя нема такого: палі срібні, побічниці золоті, а поміст склом настелений.— [illegible] державі. Іван-царенко і пішов тим мостом та й дійшов аж на острів.

Дійшов на острів, аж там [illegible] ліс густий, що ні пройти, ні просунутися, та темний-темний... Іван-царенко ходить попід тим лісом та й плаче, ходить та й плаче. А тут уже й хліба не стало — нічого їсти. От він сів на піску та й зажурився. «Пропав!» — думає. Коли це біжить [illegible] нього; тут де не взявся сокіл, ударив зайця, [illegible]. Іван-царенко взяв того зайця, оббілував, [illegible] дерево об дерево, спік, з'їв.

От наївся та й став [illegible]: [illegible] його до палацу добитись? Знову ходить попід [illegible]; а ліс — сказано — просунутися не можна. Ходив, ходив, коли — [illegible]! — іде ведмідь.

— Здоров, Іване-царенку! Чого ти тут ходиш?

— Хочу,— каже,— [illegible] у палац дістатись, [illegible] за лісом.

— [illegible]!

Як узяв той ведмідь дуб'я [illegible] такі дуби вергає, що по півтора обіймища! Вергав, вергав, аж утомився. Пішов, напився води, як зачав знову ламати!.. От-от стежечку проламає! Знову [illegible], води напився, знову ламає. Проламав стежку аж до палацу; пішов Іван-царенко.

От пішов Іван-царенко тією стежкою — аж серед лісу [illegible] долина, а на тій долині скляний палац стоїть. Він туди пішов, у той палац. Відчинив одні двері, [illegible],— нема нікого; відчинив другі, срібні,— і там нема нікого; [illegible] відчинив треті, золоті,— аж там за золотими [illegible] сидить його жінка, мички миче — і така [illegible], що й дивитися на неї страшно... Як побачила Івана-царенка — так і впала йому на шию:

— [illegible], мій голубе сизий, як я за тобою скучила! [illegible] трохи, небагато,— може б, ти мене більше й не побачив ніколи...

Аж плаче з радощів! А він то вже не знає: чи на цім, чи на тім світі... Обнялись, гарненько поцілувались; [illegible] знову перекинулась зозулею, взяла його під крила — [illegible]!

[illegible] у його царство, вона [illegible] її каже:

— [illegible] мене прокляв і змієві завдав [illegible] на послуги; а тепер уже я свою покуту відбула!

[illegible] стали [illegible] собі жити і [illegible].

[illegible]

[illegible] дід та баба, та не було у них дітей. От вони собі сумують, а далі дід і каже бабі:

— Ходім, бабо, в ліс по грибки!

От пішли; бере баба грибки, коли дивиться, у кущику гніздечко, а в гніздечку качечка сидить. От вона дідові:

— [illegible], діду, [illegible] гарна [illegible]!

А [illegible]:

— [illegible]

[illegible] дивляться, аж у неї ніжка [illegible]. Вони взяли її тихенько, принесли додому, [illegible] їй гніздечко, обложили його пір'ячком і посадили туди качечку, а самі [illegible] пішли по грибки.

Вертаються, аж дивляться, що в них так прибрано: хліба напечено, борщику зварено! [illegible] вони до сусідів:

— Хто це? Хто це?

[illegible] нічого не знає.

Другого дня знов пішли дід і баба по грибки. Приходять додому, аж у них і варенички зварені, і починочок стоїть на віконці. Вони знову до сусідів:

— Чи не бачили кого?

Кажуть:

— Бачили якусь дівчину, від криниці водицю несла. Така,— кажуть,— гарна, тільки трішки кривенька.

От дід і баба думали, думали: «Хто б це був?» — ніяк не згадають. А далі баба дідові й каже:

— Знаєш що, діду? Зробимо так: скажемо, що йдемо по грибки, а самі заховаємося та й будемо виглядати, хто до нас понесе воду.

Так і зробили.

Стоять вони за коморою, коли дивляться, аж із їх хати виходить дівчина з коромислом: така гарна, така гарна! Тільки що кривенька трішки. Пішла вона до криниці, а дід і баба тоді в хату; дивляться, аж у гніздечку нема качечки, тільки повно пір'ячка. Вони тоді взяли гніздечко та й укинули в піч, воно там і згоріло.

Коли ж іде дівчина з водою. Ввійшла в хату, побачила діда й бабу та зараз до гніздечка — нема. Вона тоді як заплаче! Дід і баба до неї, кажуть:

— Не плач, галочко! Ти будеш у нас за дочку; ми тебе будемо любити й жалувати, як рідну дитину.

А дівчина каже:

— Я довіку жила б у вас, якби ви не спалили мого гніздечка та не підглядали за мною; а тепер,— каже,— не хочу! Зробіть мені, діду, кужілочку й веретенце, я піду від вас.

Дід і баба плачуть, просять її зостатися; вона не схотіла.

От дід тоді зробив їй кужілочку й веретенце; вона взяла, сіла надворі й пряде. Коли ж летить каченят табуночок, побачили її й співають:

— Онде наша дів'а,
Онде наша Ів'а,
На метеному дворці,
На тесаному стовпці.
Кужілочка шумить,
Веретенце дзвенить.
Скиньмо по пір'ячку,
Нехай летить з нами!

А дівчина їм відказує:

— Не полечу з вами:
Як була я в лу́жку,
Виломила ніжку,
А ви полинули,
Мене покинули!

От вони їй скинули по пір'ячку, а самі полетіли далі.

Коли летить другий табуночок, і ці теж:

— Онде наша дів'а,
Онде наша Ів'а,
На метеному дворці,
На тесаному стовпці.
Кужілочка шумить,
Веретенце дзвенить.
Скиньмо по пір'ячку,
Нехай летить з нами!

А дівчина їм відказує:

— Не полечу з вами:
Як була я в лу́жку,
Виломила ніжку,
А ви полинули,
Мене покинули!

Коли ж летить третій табуночок, побачили дівчину і зараз:

— Онде наша дів'а,
Онде наша Ів'а,
На метеному дворці,
На тесаному стовпці.
Кужілочка шумить,
Веретенце дзвенить.
Скиньмо по пір'ячку,
Нехай летить з нами!

А дівчина їм відказує:

— Не полечу з вами:
Як була я в лу́жку,
Виломила ніжку,
А ви полинули,
Мене покинули!

Скинули їй по пір'ячку, дівчина увертілася в пір'ячко, зробилася качечкою і полетіла з табуночком. А дід і баба знов зостались самі собі.

[illegible]

[illegible] царем, а [illegible] [illegible], і [illegible]. Сварили на [illegible] [illegible] що. Як уродилі [illegible] — [illegible] [illegible] зерном ділитися. От одне [illegible] Ми-[illegible] каже:

— Нехай мені буде!

А жайворонок каже:

— Нехай мені!

[illegible] вони: що тут робити? [illegible] б позива-[illegible] та немає старшого [illegible] до того йти [illegible]. [illegible] миша каже:

— Ну, я лучче його перекушу.

Цар на це діло згодився. [illegible] миша [illegible] [illegible] та в нору й побігла. Тут [illegible] жайворонок [illegible] всіх птиц, щоб воювати царя-мишу, а цариця-миша скликала всіх звірів,— і почали війну. Як [illegible] [illegible] в діє,— то що звірі хочуть [illegible] розірвати, то вона на дерево; а птиця як [illegible], бити звірів... Так билися цілий день, а [illegible] увечері сіли всі спочивати. Коли цариця огляділась,— аж немає на війні комашні! Тоді вона [illegible], щоб конче була на вечір і комашня. Коли це [illegible] [illegible]. Цариця [illegible] [illegible] їй, щоб вона [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] птиці [illegible].

На другий день, тільки що [illegible], цариця кричить:

— Ану, вставайте воюватися!

Птиця що підійметься, то й [illegible],— звір її й розірве. Отак цариця [illegible] звоювала царя-жайворонка.

А один орел бачить, що лихо, сидить на дереві [illegible] [illegible]. Коли тут іде стрілець, [illegible], що орел [illegible] на дереві,— як націлиться на нього. А той орел [illegible] просить його:

— Не бий мене, голубчику, [illegible] в великій пригоді стану!

Стрілець удруге націлився, він же його просить:

— Візьми лучче мене та вигодуй, то побачиш, в [illegible] я тобі пригоді стану!

Стрілець ще націлився, утретє; орел знов його почав просити:

— Ей, голубчику-братику! Не бий мене, та візьми до себе,— я тобі у пригоді стану!

Стрілець [illegible] йому: [illegible], зняв з дерева [illegible] несе його додому. А орел йому й каже:

— [illegible] мене до своєї хати та годуй мене м'ясом доти, [illegible] в мене крила [illegible] [illegible].

А в того чоловіка було дві корови, а третій бугай. Він [illegible] зарізав йому одну корову. Орел ту корову з'їв [illegible] та й каже тому чоловікові:

— [illegible] мене, я політаю: побачу, чи вже відросли крила.

Той чоловік і випустив його з хати. Орел літає, літав [illegible] опівдні до того чоловіка, каже йому:

— [illegible] сили,— [illegible]

Той [illegible] послухав його та й зарізав. Орел [illegible] [illegible],— як полетів... Пролітав мало не цілий день,— увечері знову прилітає та й каже йому:

— [illegible] іще й бугая!

Той чоловік думає: «Що тут робить — чи заріз[illegible], чи [illegible]» [illegible] і каже:

— [illegible],— нехай і це [illegible].

[illegible] йому бугая. Орел [illegible] [illegible], потім як полетів, то [illegible] [illegible] — [illegible]. Коли це прилітає та й каже тому чоловікові:

— [illegible], спасибі тобі, чоловіче, [illegible] тепер [illegible].

Той чоловік питається:

— [illegible] буде?

[illegible]:

— [illegible]!

[illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] до землі, [illegible] його та й каже:

— [illegible] тобі [illegible]

А він [illegible] каже:

— [illegible]

Тоді орел йому каже:

— [illegible] саме мені було, як [illegible] [illegible].

[illegible] каже:

— Сідай знов!

Тому чоловікові й не хотілось сідати на нього,— ну, нема що робити,— таки сів. Орел знов його як поніс, та аж у саму хмару, а там як скинув його з себе,— та підхопив так, може, як на два сажні від землі, та й питається його:

— А що, як тобі здавалось?

Він йому каже:

— Так, наче вже кістки мої розсипались.

Тоді орел йому каже:

— Так само й мені було, як ти вдруге націлявся. Ну, ще сідай.

Той сів. Він як понесе його аж за хмару та звідтіль і пустив його додолу та підхопив уже аж коло землі, а тоді й питається його:

— Як тобі здавалось, як ти летів на землю?

Той йому:

— Так, наче мене зовсім не було вже на світі.

Тоді орел йому й каже:

— Отак же само мені було, як ти втретє націлявсь.

А потім каже:

— Ну, тепер уже ніхто нікому не винний: ні ти мені, ні я тобі. А тепер сідай на мене та будемо летіти до моєї господи.

Ото летять та й летять; прилітають до його дядька. А орел тому чоловікові й каже:

— Іди ж у хату, та як будуть питати тебе: чи не бачив їхнього небожа, то ти скажеш: «Як дасте яйце-райце, то й на очі приведу».

Він приходить у хату; коли це йому кажуть:

— Чи по волі, чи по неволі?

А він їм каже:

— Добрий козак усе по волі ходить.

Вони його питаються:

— Чи не чув ти там за нащого небожа? Бо вже четверте літо, як пішов на війну,— та ні чутки, ні звістки...

А він їм каже:

— Як дасте яйце-райце, то й на очі приведу.

Вони тоді:

— Лучче нам його ніколи не бачити, як віддати тобі яйце-райце.

От він виходить із хати й каже орлові:

— Казали так: лучче нам його ніколи не бачити, як тобі віддати яйце-райце.

Орел йому й каже:

— Летімо далі!

Летять та й летять, та й прилітають до його брата; той чоловік і тут те саме говорив, що в дядька,— та не дали й тут яйця-райця.

Прилітають до орлового батька, а орел тому чоловікові й каже:

— Іди в хату, та як будуть питатися за мене, то скажеш, що бачив і на очі приведеш.

Увіходить він у хату, а вони йому й кажуть:

— Чи по волі, чи по неволі?

Він їм каже:

— Добрий козак усе по волі ходить.

Вони його стали питатися:

— Чи не бачив ти нашого сина? Бо вже як немає — четверте літо: десь пішов на війну, та, мабуть, убили його там...

А він їм каже:

— Я бачив його, але як дасте яйце-райце, то я й на очі приведу.

Батько орлів каже йому:

— Нащо ж воно тобі? Лучче ми тобі дамо багато грошей.

Він каже:

— Я не хочу грошей, мені дайте яйце-райце!

— Піди ж приводь,— зараз тобі дамо!

Він уводить його в хату. Тоді його батьки так зраділи, а тому чоловікові дали яйце-райце і сказали:

— Тільки не розбивай ніде на дорозі; а як прийдеш додому, то погороди загороди великі, а тоді його й розіб'єш.

Він іде та йде, та так схотілося пити йому. Коли це найшов криничку. Тільки що став пити воду, та якось об цямрину й розбив те яйце-райце. Як узяв же скот вернути з того яйця!.. Верне та верне. Гониться він за тим скотом; що з того боку піджене, то цей з цього боку розійдеться. Кричить бідолаха: нічого сам не зробить! Коли це іде проти нього змія та й каже йому:

— Що ти мені даси, чоловіче, як я тобі скот цей зажену в те яйце!

А він їй:

— А що ж тобі дати?
[illegible]
[illegible]
[illegible]
— [illegible]
[illegible] гарненько загнала [illegible] те яйце й дала йому в руки.
Він приходить додому, аж там без нього син народився. [illegible] він об поли руками:
— [illegible] я тебе, сину, віддав змієві!
Ну, ото журяться вони з жінкою, а далі кажуть:
— [illegible] що робити, — [illegible] Якось треба жити!
Погородив він загороди [illegible] те яйце, [illegible] — забагатів.
[illegible]
— [illegible]
[illegible]
[illegible] до неї, а вона [illegible]
— Зроби мені трос діл та й [illegible] то я тебе з'їм!
[illegible] Йому й каже:
— [illegible] пшениці [illegible] і щоб [illegible] з тієї самої пшениці мені [illegible] поки я встану, щоб воно на столі лежало.
Він іде до ставка та й [illegible] був [illegible] ставок, і в тім [illegible] Він приходить туди та й плаче. [illegible] й питається:
— Чого ти плачеш?
— [illegible]
— А що загадав?
Він їй і розказав. Вона йому й каже:
— Як візьмеш [illegible] то все зробиться так, як вона каже.
Він каже:
— Добре!

[illegible]
— [illegible] та [illegible].
[illegible]
[illegible] пшениці [illegible]
[illegible]
Тоді йому й каже:
— Ну, [illegible]!
[illegible]:
— [illegible] щоб ти [illegible] рано, то щоб [illegible]!
Він знов іде до того ставка та й плаче. Та дівчина [illegible] й питається:
— Чого ти плачеш?
Він їй розказав те все, що йому [illegible]. А [illegible] й каже:
— [illegible] тут, я це все поробл[illegible].
[illegible] — так та гора [illegible], [illegible] йде, коло нього комори [illegible]. Тільки прийшла та збудила його, щоб він [illegible] купцям на байдаки з тих комор. Змій встає та й дивується, що все так ізроблено, як [illegible].
Тоді загадує йому втретє:
— Щоб ти [illegible] спіймав золотого [illegible] щоб [illegible] мені в хату.
Він знов іде до того ставка та й плаче. [illegible]:
— Що загадала?
Він розказав.
— Оце вже не жарти, — каже [illegible], — хто його знає, як його спіймати! Одначе [illegible] до тієї скелі. Стань же ти над норою; ти будеш [illegible], а я піду та буду гнати з нори. І гляди ж: [illegible] тільки буде виходити з нори, — бери його: то золотий заєць!

Ото вона пішла та й жене. Коли це вилазить з нори гадюка та й сичить. Він її і пустив. Дівчина виходить із нори та й питається його:

— А що, нічого не вилазило?

А він каже:

— Ба ні: лізла гадюка, а я побоявся її, щоб не вкусила, та й пустив.

А вона йому каже:

— А щоб тебе! Ото самий заєць! Ну, гляди ж,— я ще піду; та як буде хто виходити й буде тобі казати, що тут немає золотого зайця, то ти не вір, а держи його!

Полізла та й жене. Коли це виходить така стара баба та й питається того парубка:

— Чого ти, сину, тут шукаєш?

А він їй каже:

— Золотого зайця.

Вона йому:

— Де тут він ужавшя: тут його нема!

Сказала це та й пішла від нього. Коли це виходить та дівчина та й питається його:

— А що, немає зайця? І ніщо не виходило?

Він каже:

— Ба ні! Виходила баба стара та й спиталась мене, чого я тут шукаю; а я сказав, що золотого зайця, а вона каже: тут його немає, то я її й пустив.

Тоді вона й каже:

— Чом ти не держав: ото самий заєць! Ну, тепер більше ніде його не піймаєш, хіба я перекинуся зайцем, а ти мене принесеш і положиш на стільці,— тільки не віддавай їй у руки, бо як віддаси, то вона пізнає і розірве і тебе, і мене.

От вона так і зробила: перекинулась золотим зайцем. Він узяв приніс того зайця, положив його на стільці та й каже змії:

— Нате ж вам зайця, а я піду вже від вас.

Вона каже:

— Добре — йди!

Він пішов.

А змія тільки з хати, а заєць знову перекинувся дівчиною та за тим хлопцем. Почали вони вдвох утікати. Біжать та й біжать. Коли це змія оглядиться, що то не заєць був, а її дочка,— давай доганяти, щоб

її розірвати. Та сама не побігла, а послала свого чоловіка. Він біжить за ними. Вони чують — стугонить земля... Тоді дівчина й каже:

— Це вже за нами біжать! Я перекинусь пшеницею, а ти дідом та будеш стерегти мене; як будуть питатися тебе: «Чи не бачив парубка й дівки, чи не йшли сюдою?» — то скажеш, що тоді йшли, як ця пшениця сіялась.

Коли це змій летить та й питається того діда:

— Чи не бачив тут — не йшли сюдою парубок з дівкою?

А він каже:

— Йшли.

Той питається:

— Давно ж вони йшли?

Дід:

— Тоді, як оця пшениця сіялась.

Змій каже:

— Цю пшеницю вже пора косить, а їх учора не стало.

Та й вернувся назад. Зміївна дочка зробилась ізнов людиною, а той дід парубком, та давай утікати далі.

Прилітає змій додому. Змія його й питається:

— А що, не догнав? І нікого не зустрічав на дорозі?

А він каже:

— Ба ні! Зустрічав: дід стеріг пшеницю, а я його питаюсь, чи не бачив — тут не йшли парубок із дівкою? А він каже, що йшли тоді, як та пшениця сіялась, але ж та пшениця така, що пора косити,— так я й вернувсь.

Тоді змія йому каже:

— Чом ти того діда й ту пшеницю не розірвав? То вони самі! Біжи вдруге за ними та щоб доконче розірвав!

Летить змій. Ті чують, що летить ізнов — аж земля реве,— так дівчина й каже:

— Ой, летить ізнов! Зроблюся я монастирем, таким старим, що от-от розвалиться, а ти — ченцем; та як буде змій тебе питатися, чи не бачив таких, то скажеш: «Бачив тоді, як оцей монастир будувався».

Коли це летить змій та й питає цього ченця:

— Чи не бачив — не йшли тут парубок і дівка?

А він каже:

— Я бачив тоді, як оцей [illegible] роблено.

А чернець [illegible] йому:

— Їх [illegible] не стало, а цей [illegible] уже років [illegible] зроблено.

Сказав це й вернувся назад.

Приходить додому та й розказує змії.

— Бачив одного ченця, коло монастиря ходив; але я його питався, то він сказав, що бігли тоді, як той монастир роблено; але тому монастиреві уже років сто, а їх [illegible] не стало.

Тоді вона й каже:

— Чом ти не роздер того ченця і монастиря не розвалив? То ж вони! Тепер я сама побіжу!

Побігла.

Так біжить!.. А ті чують — земля реве і гарчить. Дівчина тоді й каже йому:

— Ну, тепер ми пропащі: уже сама біжить! Ну, я тебе зроблю річкою, а сама зроблюсь рибою окунем.

Зробила.

Прибігає змія до тієї річки, перекинулась зараз щукою — давай гонитися за тією рибою: що хоче вхопити, то окунь [illegible] своїм пірцем гострим [illegible], то вона й не візьме його. Гонялась, гонялась, [illegible] та надумала воду випити. Стала [illegible] пила багато та й лопнула.

От [illegible] та дівчина, що була рибою, й каже тому парубкові, що був річкою:

— Тепер ми вже не боїмось! Ходімо до твоєї господи; то ти піди у хату, та гляди: усіх поцілуєш, тільки [illegible] дитини не цілуй, бо як поцілуєш ту дитину, то забудеш за мене. А я наймусь у [illegible] селі до кого-небудь.

Ото він прийшов у хату, з усіма поздоровкався та й [illegible]: «Як же мені не поздоровкатися з [illegible] [illegible]

Поцілував і [illegible], як поцілував — так і забув за ту дівчину.

Ото побув він дома півроку та й задумав женитися. Йому нарадили одну гарну дівчину, щоб він її брав; а він за ту й забув, що його вирятувала від змії, з іншою заручився.

От перед весіллям так уночі [illegible] молодиця. [illegible] і ту дівчину, [illegible] тісто, — [illegible] [illegible] [illegible] голубка й голубку [illegible] [illegible] до голубка.

— А ти забув, [illegible] [illegible] [illegible] до змії шукає?

А голуб каже:

«Забув, забув!»

Потім знов голубка каже:

— А ти забув, як я [illegible] і туди Дніпро [illegible], щоб [illegible] [illegible]

А голуб каже:

«Забув, забув!»

Потім знов голубка каже:

— А ти забув, як ми [illegible] [illegible] заліза? Ти й за мене забув!

А голуб каже:

«Забув, забув!»

Тоді парубок і [illegible] ту [illegible] — [illegible] саму, що голуби поробила, — [illegible], а з нею оженився. І тепер живе [illegible]!

ПРО СІМОХ БРАТІВ ГАЙВОРОНІВ І ЇХНЮ СЕСТРУ

Жили на світі чоловік та жінка, і в них було сім синів, але ті сини не жили в згоді, а [illegible] та билися поміж собою. [illegible] за них.

Одного разу поїхав батько у ліс по дрова, а мати лишилася вдома з хлопцями — [illegible] розсердилася на них, що не знала як і [illegible] та й сказала, щоб вони гайворонами [illegible]. Не встигла вона ще й сказати цього, а хлопці [illegible] ставали гайворонами та й знигли десь [illegible] в ліс. Там була якась порожня хата, в [illegible] посідали; а в тій хаті зробилося так, що вони [illegible]

ти людьми. Крім них, нікого більше не було у тій хаті. Оселилися вони там і почали працювати та господарювати всі гуртом.

Був між ними один такий мудрий, що поробив усім братам рушниці, вони ходили на полювання та вбивали там різних птахів та звірів; з того мали вони м'ясо, а на хліб заробляли. Якого їм знаряддя треба було, то все самі собі робили.

Довго та гірко плакала мати, як полетіли сини з дому.

Незабаром після того народилася в неї дочка. З того часу, як полетіли хлопці від своїх батька-матері, минуло вже тринадцять років. Дівчинка підросла і гонила худобу на пашу. А там чужі діти дражнили її гайвороненям через те, що брати її гайворонами поставали.

Покинула дівчина волів пасти та й пішла по світу шукати братів. Ідучи лісом, зайшла вона далеко, так що назад вже годі вертатися, та, блукаючи по лісі, натрапила якось на одну хатину, де жила стара місяцева ненька.

— Звідкіль ти, дитино? Зостанься тут жити! — каже їй місяцева мати.

— Не можна мені тут жити, бо я йду братів своїх шукати! — відповіла їй дівчина.

— Не знаю ж я, де живуть твої брати,— каже дівчині знову місяцева мати,— ось як прийде додому син мій, то я спитаю його, в якім краю твої брати!

Прийшов місяць додому, питає мати його, він і каже:

— Я ще там не був, але, здається, вони в тім краю, де сонце гуляє!

На другий день місяцева мати, нагодувавши дівчинку, звеліла синові випровадити її до сонця. Прийшла вона до сонечка в хату; там теж була дуже старенька сонечкова ненька.

— Куди ж ти йдеш, дитино моя? — питає вона дівчину.

— Я йду братів своїх по світу шукати, яких моя мати прокляла, а вони поробилися гайворонами та й полетіли! — відповіла їй на це дівчина.

— Не чула я про це нічого, хіба, може, сонце знає,— каже сонцева мати.

Прийшло сонце додому, мати й спитала у нього про братів гайворонів.

— Ні, не знаю! — відповіло сонечко.— Певно, мені ще ніколи не доводилось гріти в тому краю.

Нагодувала дівчину сонечкова ненька та й загадала синові відвести її до вітрової неньки. Прийшли вони до вітрової неньки, вона теж нагодувала дівчину, а потім і спитала, куди вона йде.

— Іду своїх братів шукати,— відповіла дівчина.

Вітрова мати теж нічого не чула про це і, як прийшов її син додому, спитала його, чи не знає він, в якому краю живуть сім братів, що стали з людей гайворонами.

— Знаю,— каж вітер,— бо як змочив мене дощ, то я роззувся та повісив сушити онучі біля комина у тих братів, а сам оце прийшов додому спочивати.

— Тут є одна дівчина, що зве їх своїми братами. Треба, щоб ти завтра вранці відвів її до них! — каже вона синові.

Вранці, як дівчина встала, вітрова мати нагодувала її, а потім вітер узяв її на плечі та й поніс до тієї хати, де жили брати. Але їх на той час не було дома: певно, пішли десь у ліс з рушницями. Вітер лишив тут дівчину, а сам забрав онучі та й пішов собі гуляти по світу.

Опівдні повернулися брати додому. Наймолодший з них, що варив сьогодні обід, вийняв із печі страву та побачив, що хтось її їв.

— Еге, брати мої, здається, хтось наш обід куштував,— каже він.

— Хто ж то міг куштувати? — кажуть йому брати.— Ми вже скільки років тут пробуваємо, але, окрім нас, здається, ще нікого тут не бачили!

Пообідали вони та й знову пішли. Зостався дома другий брат вечерю варити, бо у них уже було так заведено, щоб з півдня готувати собі страву на вечір. Зваривши вечерю, подався й він за братами в ліс. Як він вийшов з хати, то дівчина, що була сховалась під ліжко наймолодшого брата, вилізла звідтіль, з'їла тієї страви та й знову заховалась, але вже під ліжко другого, старшого брата. Як зібрались брати на вечерю, то й другий брат, що варив вечерю, каже, що страву хтось їв.

— [illegible] — [illegible] ти.

— [illegible] сті.

[illegible] та й [illegible] одному, що [illegible] до них сестра [illegible] в хатину. Як поснідали брати вранці, то почали розповідати, кому що снилося вночі, той і розповів їм свій сон. Зготувавши собі сніданок й обід та поснідавши, подалися вони на роботу. Дівчина вилізла із сховки, з'їла трохи страви, а потім знову сховалася, [illegible] вже [illegible] третього брата [illegible] варити на обід.

— Знову, брати мої, страви [illegible], що хтось тоже [illegible] її потроху, — [illegible] брат, що варив обід сьогодні.

— Та хто там може її [illegible], коли ми живемо тут уже стільки років, але ми ще ніколи не бачили в цих краях ні одної [illegible]? — загули в один голос усі брати. Пообідали вони та й подалися знову в ліс. Четвертий брат лишився варити вечерю, а зваривши, пішов і собі за братами.

Зібралися вони на вечерю додому, але бачать, що знову страви менше, ніж зварено. Посідали вечеряти [illegible] й балакають поміж собою.

— Це диво! Вже [illegible] і сніданок і обід, і вечерю. Тут [illegible]! Даваймо-но пошукаємо!

Почали дивитися скрізь по хаті, а потім і під ліжко заглядати. Аж під ліжком [illegible] найшли дівчину.

— Встань, дівчино! Чого ти тут [illegible]? — питають вони у неї.

— Я шукаю братів своїх, [illegible] мати прокляла, [illegible] вони стали гайворонами, а [illegible] сталося [illegible] мені батько [illegible], але його [illegible] він поїхав у [illegible], — почала вона [illegible] братам.

— Давно ж це мати так [illegible], що аж [illegible] збулася? — питають вони.

— Та коли вже твої брати гайворонами [illegible], то нащо ж ти батька [illegible]? — [illegible] дівчині.

— Бо мене діти гайвороненям [illegible], як я, бувало, [illegible] воли на пасовисько!

Тоді упевнились брати, що дівчина правду їм [illegible] і що вона [illegible] сестрою їм доводиться.

— Зоставайся тут жити з нами, — кажуть вони їй, — [illegible] ти, а ми всі гуртом будемо на полювання ходити.

[illegible] вона. Брати дуже ласкаво поводилися з нею, [illegible] її та одягали у розкішну одіж, як [illegible] молодій, гарній дівчині. Жила вона так років зо три, аж по трьох роках сталося в тім лісі нещастя. Раз убили брати дику козу, а то не коза була — то була дочка баби-яги. От баба-яга і поклялася відомстити їм. Одного разу, коли дівчина була сама вдома, [illegible] туди [illegible] баба, принесла з собою коралі [illegible] та й каже:

— [illegible], може б, ти купила у мене оці [illegible]!

— Добре! — відповідає їй дівчина.

Вона [illegible] грошей і віддала бабі, а та [illegible] та й [illegible] собі геть. Як наділа ж дівчина ті коралі собі на шию, то вони відразу й задушили її.

[illegible] брати на обід і бачать, що сестра [illegible] нерухома на землі. Розуміючи дещо в [illegible], [illegible] вони гуртом біля [illegible], [illegible] їх. І вона стала помалу дихати, а [illegible] почали розтирати їй тіло і таки врятували дівчину від смерті. Як встала вона, то брати [illegible] їй, щоб вона нікому й ніколи не [illegible].

Зосталась вона знову господарювати, як і перше. Минуло півроку, а та проклята баба знову прийшла, [illegible] з собою хороше яблуко та й каже:

— [illegible], ти бажаєш яблук, дівчино, то на тобі [illegible]!

[illegible] дівчина дістала грошей та віддала бабі [illegible] одкусила [illegible] його та й [illegible] на долівку, та [illegible] тільки й можна було примітити, що вона жива, бо ще дихала, хоч і [illegible].

Прийшли брати з поля, [illegible] її, щоб довідатись, що це таке вдруге [illegible] їх сестру. Пошукали, та так нічого й не знайшли. Дуже жаль їм стало сестри, та що ж маєте [illegible]? Зробили вони з [illegible] труну із срібними [illegible],

поклали туди мертву сестру, але не ховали труни в землю, а повісили у лісі, неначе колиску, поміж двома деревами на тих ланцюжках, а самі з жалю та туги за сестрою померли.

А один царський син, ще нежонатий, пішов із своїм челядинцем на полювання у той ліс та й заблудився там. Так проблукали вони по лісі аж три місяці і за цей час ані однієї живої людини не бачили тут. Ненароком якось наблизилися вони до того місця, де між деревами висіла кришталева труна, і заночували там недалечко. Уночі той царський син побачив, що між деревами неначе щось миготить, та й каже челядинцеві:

— А ходімо лиш та подивимось, що то таке мигтить між деревами!

Пішли на те місце, аж бачать, що то кришталева труна, і як розкрили її, то побачили, що там лежить дуже гарна мертва дівчина. Почали вони прислухатись, чи не дише часом; і довідалися, що вона ще не зовсім умерла, бо у неї під плечима ще було тепло.

Звелів царський син челядинцеві відв'язати від дерев ланцюжки, щоб спустити труну на землю. Як відв'язав він один ланцюжок, то той якось несподівано висунувся у нього з рук, і труна впала, та так сильно вдарилася, що у дівчини той шматочок яблука відразу вискочив. Встала вона та й розповіла їм, як це трапилося з нею. Потім поховали вони у землю братів, що тут недалеко лежали, та й пішли всі троє геть з лісу до міста, де жив царевич.

Незабаром після цього царевич одружився з дівчиною, але у нього була мачуха, що дуже ненавиділа його. От раз вона й каже цареві, своєму чоловікові:

— Чи ти бачиш, що твій син робить? Якусь жебрачку надибав собі та й одружився з нею! Хіба ж можна нам тримати її у своїх покоях?

Дуже хотіла мачуха згубити з світу невістку, але ніяк це не вдавалось їй, бо царський син дуже кохав свою жінку і доглядав за нею, як за своїм оком.

— Як не згубить твій син своєї жінки, то згуби їх обох! — каже мачуха цареві.— Звели повішати їх або розстріляти! А як не зробиш цього, то я тобі не жінка, ти мені не чоловік.

Мусив-таки цар послухати її.

— Слухай, сину! Як ти не відведеш своєї жінки туди, звідкіль узяв її, та не уб'єш її, а до того ще не принесеш із неї серце, очі й обидві руки по лікті, то я мушу вбити тебе самого! — каже він своєму синові.

Покірний був царевич, заплакав він гірко та й пішов із своєю дружиною на край лісу. Слідком за ними побігла й царська собака. Вистрілив він і вбив собаку. Потім вийняв з неї серце та очі, але не знає, де йому ще й руки дістати, щоб не відрубувати у жінки. А вона й каже йому:

— Коли вже моя така доля, що я мушу так мучитись, то відітни вже мені руки, бо без цього ти сам маєш загинути!

Дуже плакали вони обоє, як царевич відрубував їй руки. Шкода їм обом було тих гарних білих рук, та що ж діяти?

Скінчивши цю справу, царевич пішов додому й приніс із собою руки, очі та серце, щоб показати батькові та мачусі, що вже убив свою кохану дружину. А та, сердешна, пішла собі, плачучи, без рук. Як же вона житиме на світі, коли їй немає чим навіть страви до рота покласти?

Блукаючи отак, прийшла вона до однієї річечки, нахилилася та напилася води, а потім лягла собі набік відпочити. Несподівано якось обрубок руки, що був обкутаний рядном, зсунувся та умочився в воду; і вмить рука у неї виросла. Побачивши це, вона й другий обрубок вже сама намочила, і так у неї знову виросли обидві руки. «Тепер,— подумала вона,— піду до тієї хати, де я жила з братами, та й зостануся там жити».

Живе вона та й журиться про те, що їй доведеться робити, як родиться у неї дитина, бо вона дитини чекала. Певно, загинуть обоє! А якби не дитина, то вона б, здається, зосталася тут навіки жити!

Прийшов час, і вона родила двоє дітей відразу, та обидва хлопчики. І такі гарненькі були сини її! Один мав на чолі такий знак, як сонечко, а другий — як місяць.

Минуло кілька часу, і старий цар та мачуха померли. Зостався тільки син їх та й почав царювати. Але невеселе було йому те царювання без своєї дружини. «Якби я знав,— каже він сам до себе,— де вона

[illegible] ту, то [illegible] ін [illegible] із у неї».

— [illegible] — [illegible] цар [illegible].

[illegible] у ліс. [illegible] до того місця, де він [illegible] груші. Тоді вже вечоріло. [illegible] далеко є та хата, в якій жила [illegible], та й пішов з челядинцем [illegible]. [illegible] у тій хаті жила якась жінка з двома [illegible]. Постелила вона цареві на полу, а [illegible], сама ж [illegible] на лаві, а дітей [illegible], бо їх вона завжди клала на [illegible] у хаті горіла свічка.

Дуже гарно було [illegible], але зате його челядинцеві [illegible] долівці, і він часто прокидався [illegible], що одна рука його [illegible]. Тут один [illegible] хлопчиків [illegible], а вона й каже, начебто сама до себе:

— Не плач, сину, я зараз [illegible] Треба йти батькову руку, що звісилась, на постелю положити.

Челядинець і почув це.

[illegible] вона [illegible] встала, щоб [illegible] сніданок зварити. Цар і челядинець [illegible], посидали, а потім і пішли знову в ліс. [illegible] вони до того місця, де вчора були. Тут цар і [illegible] челядинцеві:

— Ох, тяжко жити на світі! Ти знаєш, що якби оце я побачив свою жінку, то [illegible], зараз би полегшало та покращало на серці!

— А чи впізнали б ви її, [illegible] оце побачили? — питає той царя.

— Впізнав би! — каже цар. — [illegible] і та [illegible], в якої ми ночували, [illegible] трохи [illegible] на неї, [illegible] у моєї жінки [illegible].

— А нащо ж то, як ви [illegible] руку [illegible] звісилася додолу, то вона казала своїй дитині: «Не плач, сину: треба батькову руку знов на постелю положити?»

— То знаєш ти що?! — зрадівши, каже йому цар. — Посидьмо тут, а під вечір підемо знову до неї ночувати!

Дуже засумувала господиня, побачивши, що цей несподіваний гість, якого вона з великою радістю приймала в своїй господі, не впізнав її та й пішов знову в ліс та, [illegible] вже й не вернеться ніколи, щоб хоч спитати: [illegible] вона і звідкіля тут узялася? Вона вже навіки [illegible] надію побачити свого коханого, без якого [illegible] сиротою на світі.

[illegible] вечір, і вони прийшли знову. Господиня [illegible] так само, як і вчора. Вона аж затремтіла від радості. Серце віщувало їй щось дуже хороше. Незабаром цар навмисне звісив руку на долівку. Вона підійшла, взяла його руку та й поклала біля нього як слід. Тут він обняв її, пригорнув до себе, а потім і [illegible]:

— [illegible] ти так нишкуєшся про мене, господине?

— Та я [illegible] чоловік, що відрубав мені руки, — відповіла [illegible] вона, зрадівши, що її спитали про [illegible].

— [illegible] ж мені, серце, як це сталося, що у тебе [illegible] руки? — спитав її [illegible] цар.

— [illegible] їх в одній річечці, до якої схилилася [illegible], — каже вона.

[illegible]

— [illegible] дивись, [illegible]

[illegible]

ЧОРТ-ЗМІЙ І НАГОДАНІ ДІТИ

[illegible] царстві, в [illegible] государстві [illegible] старий чоловік та жінка. І зроду в них [illegible].

[illegible] у нас у [illegible], що йому було треба [illegible] собі [illegible] і пішов з [illegible] додому. Іде собі та й [illegible]. [illegible] криниця. [illegible] не пуснем.

— [illegible] — каже чоловік.

— Ні, не [illegible], — одвіває біс.

— [illegible] не пустиш?

— Подаруй,— каже чорт,— мені те, що в тебе дома є найдорожче, тоді пущу.

Чоловік і каже:

— Що ж у мене є найдорожче? Є в мене дома коні — візьми їх.

— Ні,— каже чорт і держить за бороду.

— Є в мене воли дома,— каже чоловік.— Візьми їх собі.

— Ні,— каже чорт.

Переказав чоловік усе, що в нього було найкращого, а чорт все каже «ні» і за бороду держить. Бачить чоловік, що чорт нічого не бере та й каже:

— Є в мене жінка стара, то візьми її та тільки пусти.

— Ні,— відповіда чорт.

Думав-думав чоловік: якщо вже й жінку не бере, котру я зоставив на останок, а вона ж у мене найдорожча за все, то що ж йому треба? Нічого робить:

— Бери,— каже,— те, що сам знаєш.

Розписався, що оддасть непремінно, тоді чорт і пустив його. Сів собі чоловік та й поїхав.

А поки його не було дома, народилось у жінки двійко дітей, і ростуть вони не по днях і не по часах, а по минутах. Уже такі бігунці гарні. Тільки угледіла чоловіка жінка, зраділа йому дуже і вибігла насупроти його з дітьми. Чоловік як побачив дітей, та й мало не зомлів. От він і розказує їй свою пригоду.

— Жінко моя люба. Їхав я з ярмарку і захотів дуже пить. От нахилився я до криниці, а чорт з неї хап мене за бороду та й не пускає. Я і просився і молився, а він не пускає. Дай мені, каже, що в тебе є дома найдорожчого, тоді пущу. Я йому і воли давав, і коні, а він не бере. Є в мене жінка люба, кажу, бери її та тільки пусти. А він не бере. Я й не подумав, що в нас є дітки. Де ж ми тепер їх заховаємо, щоб не віддати йому?

— А що ж,— каже жінка,— треба якось заховати. Викопаймо ми яму під хатою, під причілком, та й сховаємо.

Викопали вони яму під причілком, поставили води і їсти всього і їх туди повпускали. Зверху взяли накрили і замазали, а самі виїхали з дому.

От прилітає до хати змій. А чорт той у змія перетворився. Прилетів, шатнувся по хаті — нема нікого. Він тоді насамперед до кочерги:

— Кочерга, кочерга, де господар дітей подівав?

Кочерга йому й одговорює:

— В мене господар добрий чоловік був: мною вогонь загребе, то я собі й стою.

Не допитавшись у кочерги, він до помела:

— Помело, помело, де господар дітей подівав?

А помело сказало:

— В мене господар добрий чоловік був: вимете мною піч, то я собі й стою.

І помела не допитався. Він тоді до сокири:

— Сокиро, сокиро, де господар дітей подівав?

Сокира говорить:

— В мене господар добрий чоловік був, мною дров наруба, положить мене, то я собі й спочиваю.

Він до долота:

— Долото, долото, де господар діти подівав?

А долото каже:

— У мене господар добрий чоловік був: мною дірку продовба та положить мене, то я собі й лежу.

А змій йому говорить:

— Чи ж то добрий чоловік був твій господар? Дивись, як він тобі голову побив. А ти кажеш, що він добрий чоловік був.

— І то правда,— каже долото.— Візьми ж мене та винеси на кінець хати на причілок та кинь через себе, то де я впаду та загрузну, то там і копай.

От змій так і зробив, і там, де загрузло долото, почав копать і викопав. А діти вже великі виросли, парубком і дівчиною стали. Забрав їх змій і несе. От притомився він, сів відпочивати. Лежав-лежав і заснув. Дівчина ськає йому в голові, а хлопець сидить, горює. Аж біжить кінь. Добігає й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче! Чи по волі, чи по неволі мандруєш?

А хлопець одказує:

— Ей, конику-братику, не по волі, а по неволі.

— Сідайте на мене,— каже кінь,— я вас винесу.

Взяли вони й сіли, а змій спить. Кінь як пустився вскач, біжить та й біжить. А змій як пробудився, побачив, що їх нема, та в погоню. От вони сидять на тому коню, а брат і каже:

— Ой, конику-братику, пече мене в плече. Пропадеш ти, пропадемо і ми.

А змій летить, з рота в нього пашить. Уже не конем, а [illegible] зайнявся. Бачить кінь, що невидержка, [illegible] струснув, сам побіг, а вони, бідні, зостались. Як [illegible] до них змій:

— А,— каже,— кого ви слухаєте? Ось я вас з'їм!

Стали просити брат з сестрою, щоб не їв їх. Змій і каже:

— Ну, цей раз вам прощаю, та тільки не слухайте [illegible]!

Забрав їх змій та й поніс. Нечис він і притомився [illegible] спочивати. Заснув змій. Дівчина в голові йому [illegible], а хлопець сидить, горює. Аж летить чмелик. Прилетів та й каже:

— Здрастуй, хлопце-молодче!

— Здрастуй, чмелику!

— [illegible], брате, чи по волі, чи по неволі мандруєш?

— [illegible], чмелику-братику, [illegible] по неволі.

[illegible]:

— Сідайте, я вас винесу.

— [illegible] нас, чмелику, [illegible].

— [illegible],— каже чмелик,— [illegible].

От [illegible] сіли на того чмелика, він їх і поніс. Змій як пробудився, як узрів, що їх нема, та в погоню. Сидять вони на [illegible] чмелику, а брат і каже:

— Ой, чмелику-братику, пече мене в плече. Пропадемо ми, пропадеш і ти.

Чмелик перевернув крилами, скинув їх, вони [illegible], а він полетів. От прилетів змій, ухопив та й [illegible]:

— [illegible], поганці! — каже.— [illegible] [illegible], щоб нікого [illegible] не слухали.

Стали вони просити змія, щоб він їх не їв, та [illegible]. От він забрав їх і несе знову. Сів одпочивати, дівчина ськає йому в голові, а хлопець сидить, горює. Аж іде вовчик, такий потаненький та й каже:

— Здрастуй, хлопче-молодче! Чи по волі, чи по неволі мандруєш?

— Ой, [illegible], [illegible].

— [illegible].

— [illegible].

— [illegible], то [illegible].

От вони сіли, вовчик і несе їх. [illegible] [illegible] й [illegible], а як спотикнеться, то [illegible]. [illegible], що немає їх, дуже розсердився та [illegible] поверх дерева та так летить, так летить! От [illegible] оглянеться та й каже:

— Ой, вовчику-братику, пече [illegible]. Пропадеш ти, пропадемо і ми.

А вовчик і каже:

— [illegible] мені, хлопче, [illegible] назад себе.

Вийняв той гребінку, махнув назад себе — і [illegible] такий густий, як гребінка. А вовчик [illegible] і біжить, що хвилька, то милька, а спотикнеться, то й дві. Змій як побачив ліс, став його гризти зубами. Перегриз крізь той ліс і знов став доганяти. Хлопець бачить, що змій доганяє і каже:

— Ой, вовчику-братику, [illegible]. Пропадеш ти, пропадемо й ми.

А вовчик каже:

— Загляни мені у праве вухо, [illegible] хусточку та й махни наперед мене.

Він витяг хусточку, махнув і попереду його стало море. А на тому морі золотий міст. От збігли вони на міст і перебралися на ту сторону. Махнув назад хусточкою хлопець і не стало моста. Змій добіг до моря та й став, нема йому по чому бігти.

[illegible] і каже:

— [illegible] я вас до хатки, і [illegible] вже [illegible] від моря, а мене [illegible] та [illegible].

Плачуть брат з сестрою:

— Як же ми тебе будемо різати, коли ти нас од смерті врятував?

— Нічого,— каже.— Заріжте і [illegible] одно плечико положте на печі, друге на полу в кутку, третє на покуті, а четверте — коло порога, [illegible] всіх чотирьох кутках.

Зарізали вони того волика, взяли і повішали плічка, як їм сказано, по всіх чотирьох кутках, а самі полягали спати. Пробудився брат уночі, дивиться, а коло порога стоїть кінь у такім славнім уборі, що тільки сісти та їхати. Глянув на покуття, а там у кутку мечсамосіч, а на полу в кутку собака Протиус, а на печі собака Недвига. Будить брат сестру, а сам сідає на того коня, опоясується мечем та з тими собаками і їде на полювання. Що вловить, то тим і живляться.

Ну, живуть вони над морем, а сестра ходить туди ложечки та одежину мити. Змій і говорить до неї:

— Як то ви перебралися?

А вона й розказує:

— Єсть у мого брата така хусточка, що як нею махнуть, то зробиться міст.

А він каже:

— Знаєш що: попроси ти в нього ту хусточку начебто прати, та возьми махни нею, то я до тебе переправлюсь і буду з тобою жити, а брата твого отруїмо.

От вона прийшла додому і просить брата:

— Дай, братику, мені ту хусточку. Вона брудна, я піду та виперу тобі.

Він повірив їй та й дав. Сестра взяла, прийшла до моря, махнула — став міст. Змій і переправився на цей бік. От радяться вони, як би згубити брата з світу. А змій і каже:

— Ти візьми занедужай та й скажи: снилось мені, братику, і виділось, що якби ти поїхав на полювання та дістав мені вовчого молока, то я б і видужала. От він як поїде, а вовки й розірвуть його собак. Тоді ми і його візьмем, бо в собаках уся сила.

От приїжджає брат з полювання додому, змій сховався, а вона йому й каже:

— Снилось мені, братику, що якби ти поїхав та дістав мені вовчого молока, то я б напилася та й, може б, одужала, бо я така слаба, така слаба!

— То й дістану,— каже брат. Сів на свого коня і поїхав. Приїжджає у чагарець, аж тут вовчиця схопилась. Протиус догнав, Недвига придержав. Брат здоїв молока і пустив її. Вовчиця оглянулась і каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, що ти мене пускаєш. Я думала, що ти мене з світу згубиш. Дарую тобі за це вовченя.

І наказує тому вовчаті:

— Служи ти цьому чоловікові так, як батькові.

От він і йде. То було в нього двоє собак, а тепер і третє вовченя біжить за ним.

Вгледіла сестра з змієм, що за братом біжить троє собак, а змій і каже:

— Ото лихо, ще й третього сторожа собі добув. Візьми ж ти ще гірше занедужай і попроси молока медвежого, то там його розірвуть непремінно.

От змій перекинувся голкою, вона взяла застромила її в стіну. Зліз брат з коня, а собаки та вовк до хати та так пнуться на стіну до тієї голки. А сестра й каже:

— Навіщо ти тих собак держиш, вони мені спокою не дають!

Він крикнув — собаки й посідали. А сестра каже:

— Снилось мені, братику, що коли б ти дістав мені ще ведмежого молока, то я б напилась та й одужала.

— То й дістану,— каже він. Переночував, сів на коня та й поїхав. Приїжджає знов в чагарець: тут зараз і схопилась медведиця. Протиус догнав, Недвига придержав. Здоїв її брат та й пускає. Медведиця й каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, за те, що ти пустив мене. Дарую тобі медведча.— А до медведчати каже:

— Слухай його, як свого батька.

Їде брат додому, і вгледіли сестра з змієм, що вже четверо за ним. Змій і каже:

— Попроси в нього лисичого молока, то він як поїде, то звірі його й з'їдять.

А сам перекинувся голкою, вона й застромила в стіну ще вище, щоб собаки не дістали. Брат зліз з коня, собаки знов кинулись до хати та так і пнуться на стіну. Сестра розплакалась:

— Нащо ти так багато собак держиш!

Брат крикнув, вони посідали. А сестра знов своє:

— Снилось мені, братику, що якби ти дістав мені ще лисичого молока, то я б одужала.

— То й дістану,— каже брат.

От лягає він спати. Недвига примостився в його головах, Протиус у ногах, а Вовчок і Медведик по бо-

ка. Переночував брат, вранці сів на коня, забрав своїх звірів і поїхав. Приїжджає до чагарця: вибіга лисиця. [illegible] Педвига [illegible]. Брат видоїв її і [illegible] лисиця й каже:

— Спасибі тобі, хлопче-молодче, що ти мене пускаєш. [illegible] думала, що ти мене розірвеш своїми собаками. [illegible] дарую тобі лисичення.— А лисиченяті каже:

— Слухай його, як рідного батька.

Їде брат додому. Углядів змій, що він добув собі ще п'ятого сторожа, а сам і не пропав, та аж зубами скреготів.

— [illegible],— каже він,— [illegible] ще гірше і скажи [illegible] мені, братику, що десь в іншому царстві [illegible] кабан, що носом оре, вухами сіє, а хвостом [illegible]. І є там такий млин на дванадцять каменів: [illegible] і мелеться, само й насипається, само одгортається [illegible] і в мішки набирається. То якби ти дістав [illegible] дванадцяти каменів борошна, то я б [illegible] [illegible].

[illegible] і каже:

— Не сестра ти мені, а ворог [illegible]

[illegible]:

— Чи як можу я тобі бути [illegible] [illegible] чужині?

[illegible] брат знову сів на коня, забрав [illegible] [illegible]. Приїжджає туди, до кабана і до того [illegible] [illegible]. Прив'язав коня і йде в млин. А там дванадцять каменів і дванадцять дверей. І такі ті двері, що самі одчиняються і самі зачиняються.

Взяв він з-під першого каменя борошна, вийшов у другі двері, а двері й зачинили його звірів. Ото як пройшов він [illegible] двері, вийшов надвір, аж бачить: звірів нема. Він свистів-свистів, чує, що вони десь виють, але не прибігають. Заплакав він, сів на свого коня і поїхав додому. Приїжджає, а сестра його гуляє з змієм. [illegible] [illegible], а змій і каже:

— Ну, [illegible] я за тебе, а [illegible] їде

[illegible] братові рубати дрова та наставляти окріп, щоб його зварить та з'їсти. От він рубає дрова, а сорока прилетіла та й каже:

— Загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризлись крізь двоє дверей.

От він поналиває у [illegible]. А дров наробив [illegible], вони підсохнуть [illegible] і [illegible], а він [illegible] приклюпне водою, щоб не [illegible] [illegible]. Сорока [illegible]:

— Гей, загайся, хлопче-молодче, [illegible], бо твої звірі прогризлись [illegible] четверо дверей.

От як [illegible] він до хати, то змій [illegible]:

— Це ж [illegible] ти й окріпу [illegible]! — [illegible] [illegible] [illegible], пішла [illegible]. А брат [illegible] ті й приклюпне водою, і [illegible] [illegible]. Вийшов він знов надвір, ніби за дровами, а сорока й каже йому:

— Гей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі крізь десятеро дверей [illegible].

А брат набере найгнилішних [illegible] [illegible] не так горіли. От уже й [illegible] [illegible]. Знов вийшов він надвір, [illegible] [illegible] й каже:

— Гей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже твої звірі прогризли усі двері і спочивають.

От уже закипіли ті окропи, він і каже до змія:

— Зятю мій милий, зятю мій любий, дозволь мені перед смертю на дерево вилізти та на білий світ подивитися.

— Ну, лізь,— каже змій.

От поліз брат на явір, і ні одної гілочки не пропускає: на кожну ступає, щоб тільки загаятись хоч трохи. Виліз аж на самий верх. Прилітає сорока:

— Гей, загайся, хлопче-молодче, загайся, бо вже прибіжать твої звірі.

А змій вибіга з хати та й кричить:

— Доки ти сидітимеш там, злазь, бо вже в мене терпцю немає!

Став злазити брат назад, та все на кожну гілочку ступає, щоб затягти час. От став він уже на останню гілку [illegible] додолу скочить, аж це звірі його — [illegible] — прибігли й стали круг явора. А він [illegible] скочив на землю та й гукає радісно на змія:

— А йди лиш, любий зятю, [illegible]!

Змій вийшов, а він до звірів:

— Ревчук! Медведчук! Протяг! [illegible]! [illegible] його!..

Звірі як кинулись — і розірвали на шматки.

Зараз він того труп склав, спалив, а лисичка хво-

стом змела, винесла в поле та й розвіяла. А як змія розривали, то сестра вхопила зуб його та й сховала.

От брат і каже:

— Коли ти, сестро, така, то зоставайся собі тут, а я поїду в інший край.

Взяв зробив два цебра, повісив на яворі і сказав їй:

— Оце, сестро, як будеш ти плакати по мені, то оцей буде повен сліз. А як будеш плакати по змієві, то оцей буде повен крові.

Сів собі на коня, забрав своїх вірних друзів та й поїхав. Приїжджає він в один город та й узнає, що в тому городі є криниця і в ній сидить змій з дванадцятьма головами. Як ідуть люди по воду, то й ведуть одну дівчину. Змій з'їсть її, а вони наберуть собі води, бо інакше не можна. Того дня настала черга цареві вести свою дочку. От хлопець-молодець і каже:

— Я можу побідити отого змія.

— Як побідиш його,— кажуть люди,— то цар обіцяв віддати свою дочку ще й половину царства.

Ну, ведуть ту царівну, а за нею й хлопця-молодця ведуть, а за ним ідуть його звірі і кінь. Привели ту царівну, таку убрану. Тут змій тільки що виткнувся, щоб з'їсти її, а хлопець-молодець і каже:

— Меч-самосіч, рубай його! Вовчук, Медведчук, Протиус, Недвига, беріть його!

Тут той меч-самосіч січе, а звірі рвуть. І розірвали його зовсім. Взяли труп, склали, спалили, а лисичка хвостиком змела попіл і розвіяла. Дякують люди йому, що вода стала свободна. А царівна дала йому перстень.

От ідуть вони до царського палацу, а дорога далека була, він притомився, ліг на траві, царівна ськає йому в голові. А лакей прийшов, одв'язав той меч-самосіч од тороків та й каже:

— Меч-самосіч, січи його!

Той меч і посік його на маленькі шматочки. А звірі поснули й не чули. Лакей тоді до царівни:

— А скажеш, що я тебе од смерті врятував? Як не скажеш, то буде тобі те, що й йому.

Царівна злякалась та й погодилась. Приходять вони додому, а цар такий радий. Зараз одежу надів гарну на нього і почали гуляти.

Як пробудився Недвига, побачив, що немає господаря, побудив усіх. Стали думать-гадать, хто найпро-

ворішний з них. Вирішили, що лисичка. От і посилають її дістати води живущої і цілющої і молодого яблучка. Побігла лисичка діставати тієї води і того яблучка. Аж ось і криниця з цілющою та живущою водою, і біля неї росте яблунька з молодими яблуками. От тільки криницю і яблуню та стереже солдат. Та такий здоровий і махає раз у раз шаблею, так що й муха пролетіти не може над тією криницею. Що тут робить? Пустилася лисичка на хитрощі. Зробилася ніби кривою, біжить повз криницю і шкандибає. Солдат як побачив та за нею: дай, дума, спіймаю. А лисичка від нього все далі і далі. От як одвела вона того солдата далеко та як чкурне до криниці. Солдат тільки став та й очі вирячив. А лисичка до криниці, набрала в пляшечку води, зірвала яблучко та й поминай як звали.

Прибігла лисичка. Зараз Протиус взяв ту воду, помазав нею шматки хлопця-молодця, вони й зцілились. Влив йому в рот живущої води, він і ожив. Дав йому з'їсти молодого яблучка, він помолодів і зробився ще кращим, ніж був. Встав хлопець-молодець на ноги та й каже: — Ох, як же я довго спав!

— Добре б ти спав, якби ми не дістали води живущої і цілющої.

— Що ж тепер ми будемо робити? — кажуть усі. Порадились і вирішили, щоб він перебрався за старця і йшов у царський дім.

Передягнувся він і пішов. Приходить, а лакеї його й не пускають. Став він просить, а царівна й почула і звеліла впустити. Ввійшов він у покої, став шапку знімати, а перстень той, що йому подарувала царівна, так і засяв. Царівна і впізнала, та ще не вірить собі і каже:

— Ходи сюди, старче божий, я тебе почастую.

Підійшов він до столу, царівна налила йому чарку вина та й дає. А він бере лівою рукою. Побачила, що він бере не тією рукою, на котрій перстень, та й випила сама ту чарку. Налива другу, а він бере правою. Вона зараз і впізнала свій перстень і каже до батька:

— Оце мій муж. Він мене одволів од смерті. А цей,— показує на лакея,— цей проїдисвіт убив його і заставив мене, щоб я сказала, що він мені муж.

Цар так і скипів. Звелів вивести з конюшні такого

коня, що на нього ще ніхто й не сідав, прив'язали того лакея до хвоста та й пустили по полю. А хлопця-молодця посадили за стіл і тут же одгуляли весілля.

От живуть вони собі щасливо. Аж одного разу згадав брат про свою сестру. Велів осідлати коня, забрав звірів та й поїхав до неї. Приїхав і бачить, що той цебер, що назначений для змія, повнісінький крові, а його цебер розсохся і розсипався. Бачить брат, що вона жалкує ще й досі за змієм, та й каже:

— Раз ти така, то більше я тебе і знати не хочу. Сиди тут, я більше й не навідаюсь до тебе.

А вона як почала просити й благати та й упросила, щоб він її взяв з собою.

От як приїхали вони додому, вона взяла та під ту подушку, що він спить, і підкинула змійового зуба, що колись сховала. Ліг спати брат, а той зуб і вбив його. Жінка думала, що він сердиться чого та не говорить до неї, та так просить, щоб не сердився. А далі взяла його за руку, а рука холодна, як лід. Вона як закричить! А Протиус у двері та цмок його! Він ожив, а Протиус умер. Далі Недвига цмок Протиуса. Протиус ожив, а Недвига вмер. От він до Медведчука.

— Цілуй,— каже,— Недвигу!

Недвига ожив, а Медведчук умер. Дійшла черга до лисиці. Як вона вмре, то її цілувати нікому. Що тут робити? А лисиця хитра. Взяла вона Медведчука, поклала на порозі та цмок його, а сама за двері. А зуб як вискочить та в двері та там і застряв.

Ну, бачать вони, що всі живі, що ніхто не загинув од того зуба, та такі раді, такі раді. А сестру взяли прив'язали, як того лакея, до хвоста коневі та й пустили по полю.

Самі ж вони тепер живуть-поживають і добро царське проживають. Я там був, мед і вино пив, по бороді текло, а в рот не попало. Оце вам і казка вся.

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА

Колись був у Києві якийсь князь, лицар, і був коло Києва змій, і щороку посилали йому дань: давали або молодого парубка, або дівчину.

Ото прийшла черга вже й до дочки самого князя. Нічого робить, коли давали городяни, треба й йому давати. Послав князь свою дочку в дань змієві. А дочка була така хороша, що й сказати не можна. То змій її й полюбив. От вона до нього прилестилась та й питається раз у нього:

— Чи є,— каже,— на світі такий чоловік, щоб тебе подужав?

— Є,— каже,— такий — у Києві над Дніпром... Як вийде на Дніпро мочити кожі (бо він кожум'яка), то не одну несе, а дванадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дніпрі, то я візьму та й учеплюсь за них, чи витягне то він їх? А йому байдуже: як поцупить, то й мене з ними трохи на берег не витягне. От того чоловіка тільки мені й страшно.

Кожівна і взяла собі те на думку й думає, як би їй вісточку додому подати і на волю до батька дістатись? А при ній не було ні душі,— тільки один голубок. Вона згодувала його за щасливої години, ще як у Києві була. Думала-думала, а далі і написала до отця.

— От так і так — каже,— у вас, тату, є в Києві чоловік, на ймення Кирило, на прізвище Кожум'яка. Благайте ви його через старих людей, чи не схоче він із змієм побитися, чи не визволить мене, бідну, з неволі! Благайте його, таточку, і словами, і подарунками, щоб не образився він за яке незвичайне слово! Я за нього і за вас буду довіку богу молитися.

Написала так, прив'язала під крильцем голубові та й випустила у вікно. Голубок злинув під небо та й прилетів додому, на подвір'я до князя. А діти саме бігали по подвір'ї та й побачили голубка.

— Татусю, татусю! — кажуть.— Чи бачиш — голубок від сестриці прилетів!

Князь перше зрадів, а далі подумав-подумав та й засумував:

— Це ж уже проклятий ірод згубив, видно, мою дитину!

А далі приманув до себе голубка, глядь, аж під крильцем карточка. Він за карточку. Читає, аж дочка пише: так і так. Ото зараз покликав до себе всю старшину.

— Чи є такий чоловік, що прозивається Кирилом Кожум'якою?

— Є, князю. Живе над Дніпром.

— Як же б до нього приступитись, щоб не образився та послухав?

Ото сяк-так порадились та й послали до нього самих старих людей. Приходять вони до його хати, відчинили помалу двері зо страхом та й злякались. Дивляться, аж сидить сам Кожум'яка долі, до них спиною, і мне руками дванадцять кож, тільки видно, як коливає отакою білою бородою! От один з тих посланців: «Кхи!»

Кожум'яка жахнувся, а дванадцять кож тільки тріснь! Обернувся до них, а вони йому в пояс:

— От так і так: прислав до тебе князь із просьбою...

А він і не дивиться: розсердився, що через них та дванадцять кож порвав.

Вони знов давай його просити, давай його благати. Стали навколішки... Шкода! Просили-просили та й пішли, понуривши голови.

Що тут робитимеш? Сумує князь, сумує і вся старшина.

— Чи не послати нам іще молодших?

Послали молодших — нічого не вдіють і ті. Мовчить та сопе, наче не йому й кажуть. Так розібрало його за ті кожі.

Далі скаменувся князь і послав до нього малих дітей. Ті як прийшли, як почали просити, як стали навколішки та як заплакали, то й сам Кожум'яка не витерпів, заплакав та й каже:

— Ну, для вас я вже зроблю.

Пішов до князя.

— Давайте ж,— каже,— мені дванадцять бочок смоли і дванадцять возів конопель!

Обмотавсь коноплями, обсмолився смолою добре, взяв булаву таку, що, може, в ній пудів десять, та й пішов до змія.

А змій йому й каже:

— А що, Кирило? Прийшов битися чи миритися?

— Де вже миритись? Битися з тобою, з іродом проклятим!

От і почали вони биться — аж земля гуде. Що розбіжиться змій та вхопить зубами Кирила, то так кусок смоли й вирве, що розбіжиться та вхопить, то так жмуток конопель і вирве. А він його здоровенною булавою як улупить, то так і вжене в землю. А змій, як вогонь, горить,— так йому жарко, і поки збігає до Дніпра, щоб напиться, та вскочить у воду, щоб прохолодиться трохи, то Кожум'яка вже й обмотавсь коноплями і смолою обсмоливсь. Ото вискакує з води проклятий ірод, і що розженеться проти Кожум'яки, то він його булавою тільки луп! Що розженеться, то він, знай, його булавою тільки луп та луп, аж луна йде. Бились-бились — аж курить, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще лучче, як коваль леміш у горні: аж пирхає, аж захлинається, проклятий, а під ним земля тільки стогне.

А тут у дзвони дзвонять, молебні правлять, а по горах народ стоїть, як неживий, зціпивши руки, жде, що то буде! Коли ж змюка — бубух! Аж земля затряслась. Народ, стоячи на горах, так і сплеснув руками: «Слава тобі, господи!»

От Кирило, вбивши змія, визволив князівну і віддав князеві. Князь уже не знав, як йому й дякувати. Та вже з того-то часу і почало зватися те урочище в Києві, де він жив, Кожум'яками.

КАЗКА ПРО ІВАНА-БОГАТИРЯ

Був собі на світі бідний селянин і мав він двох синів. Один парубок як парубок, а другий зроду на ноги слабий, ходити не може.

Якось у жнива пішли всі в поле, зостався слабий сам у хаті. Коли це приходить старець із білою бородою і просить чогось напитися.

— Рад би, дідуню, дати вам пити,— каже хлопець,— та не можу встати.

— Іди й принеси! — каже дід.

І так він ото вимовив, що хлопець забув про свою недужість, встав і пішов. Приніс кварту пива, дід надпив трохи, а решту наказав хлопцеві випити.

— Що ти тепер в собі чуєш? — питав

— Чую — така в мене сила ввійшла,— каже хлопець,— що дайте мені, дідуню, об що обпертись, то світ переверну.

— Забагацько в тобі сили,— каже дід,— піди ще пива принеси.

Приніс хлопець, дід і наказав йому всеньке випити.

— А тепер що в собі чуєш?

— Тепер, дідуню, наполовину сили не стало.

— Ото й досить, як для чоловіка! — сказав дід і пішов собі.

А хлопець вже й в хаті не може всидіти. Треба, думає, що-небудь для старого батька зробити, бо він стільки років його, каліку, жалів та годував. От і пішов він до багатого пана.

— Чи віддаси ти мені, пане, комору із збіжжям,— якщо я її на плечах з місця на місце перенесу?

Здивувався пан.

— Хто ти такий,— питає,— та чи не здурів, що комору із збіжжям на плечах переносити хочеш?

— Я,— каже хлопець,— Іван, селянський син, а комору таки перенесу, якщо ти її мені віддаси.

— Ну що ж,— сміється пан,— перенесеш — твоя буде!

От повернувся Іван додому, та як прийшов батько з поля, почав його просити, щоб позичив в цілому селі, де тільки є які, мотузки та посторонки, бо він буде комору переносити. Батько здивувався, що син ходить міцно та ще й таке говорить, але послухав і пішов по мотузки. Збирав цілий вечір по селу, а вранці Іван узяв їх цілу купу, закинув на плечі й пішов до комори. Прийшов і почав комору обплутувати, неначе павук павутинням. Побачив оте гуменний, побіг до пана.

— Що мені з тим хлопцем робити? — питає.— Він каже, ніби пан йому дозволив.

А пан все сміється, каже, що справді дозволив і сам ще прийде подивитися на ту роботу. Закінчив Іван комору обплутувати, тут і пан надійшов.

— Що ж, неси,— глузує пан,— як перенесеш, все твоє буде!

Зігнувся Іван, підсунувся під мотуззя, а потім підвівся, підняв комору на плечі і пішов. Люди дивуються, а хлопець іде до батькового городу та там комору і становить. Є тепер в батька хліб на довгі роки!

Панові вже не до сміху, комори із збіжжям шкода, та нічого не вдієш!

А Іван батькові уклонився й каже:

— Живіть щасливо, а я піду по світу силу свою поспитати.

Попрохав коваля викувати йому довбню семипудову і з нею пішов.

Іде [illegible] лісом, бачить — заєць біжить. Хотів його забити — [illegible] каже:

— Не бий мене, краще я тобі дам на службу моє зайченя, може, стане в пригоді!

Взяв малого зайчика, іде далі. Надибав лисицю і ту хотів забити, а вона відпросилася і мале лисиченя на службу дала. Потім ще вовка зустрів і від того взяв вовченя, а наостанку ще й від ведмедя дістав малого.

Так і пішов він по світу із своїми звірами. Ходив собі довго і дійшов якось до перехрестя доріг. Стоїть на тому перехресті стовп, а на стовпі написано: «Праворуч підеш — щастя буде, ліворуч підеш — добре буде, а прямо підеш — смерть буде». Він і пішов просто.

Тільки недалеко відійшов, біжать назустріч люди й гукають:

— Не йди цією дорогою, завертай назад! Ми здуру пішли, бо читати не вміємо. Тут страшний шестиголовий Змій живе, і щодня йому на споживу людину дають. Сьогодні повезуть йому на вечерю королівну, бо набридло проклятому мужицьке м'ясо.

— Нічого,— каже Іван,— піду далі.

Побігли люди геть, а він далі попростував. Іде собі, дивиться — навколо скрізь кістки людські лежать, і що далі, то більше отих кісток. Дійшов Іван до величезної гори кам'яної, не видно в ній ні печери, ні дверей, одна лише щілиночка, ніби гора тріснула.

Аж ось незабаром приїхала карета, фурман коні випріг, не оглядаючись, утік. Підійшов Іван до карети, а там сидить королівна, чорною хусткою вкрита, і плаче. Заговорив він до неї, вона зраділа, що жива людина тут із нею, підняла хустку, та як побачила купи людських кісток навколо, то так і зомліла.

Тут сонце до обрію скотилося, стала гора тріщати, стала щілина роздаватися. Стиснув Іван в руках свою довбню семипудову, причаївся біля щілини, бачить — Змій одну голову висовує. Як вдарить Іван по ній довбнею, так і одбив голову. Змій другу голову висовує, а Іван і цю відбив. І так усі шість голів одбив, повирізував з них язики і в хустку зав'язав. Та сам втомився

дуже, ліг і заснув богатирським сном. І всі звірі його заснули.

Вранці приїхав фурман по карету, бачить — спить у ній королівна живісінька, а під горою хлопець спить і шість голів Змієвих лежать. Тут фурман хлопця сонного забив, Змієві голови забрав і королівну збудив:

— От бачиш,— каже,— Змій цього хлопця забив, а я Змієві голови відрубав і тебе врятував. Тепер твій батько тебе заміж за мене віддасть.

І повіз він її до батька.

Прокинулись звірі, глянули — їхній хазяїн убитий лежить. Що робити? Тут зразу побігли звірі у дрімучий ліс непрохідний до чудесного джерела із водою живущою та гоящою. Бризнули на свого хазяїна живущою водою, він одразу й ожив, ніби прокинувся. Коли бачить — нема ні Змієвих голів, ані королівни, тільки хусточка лежить, що в ній Змієві язики зав'язані. Взяв він цю хусточку і пішов до міста, де та королівна жила.

Приходить до міста, а тут люди на вулицях ходять, радіють, що нема вже страшного Змія. І розповідають люди Іванові, що то фурман Змія вбив і королівну врятував, і тепер король за нього дочку заміж віддає.

Пішов тоді Іван просто до королівського палацу. Іде разом з своїми звірами, всі бояться, з дороги відступаються. Так і заходить він у королівські покої. А там уже гості зібралися. Сидить король, і той фурман біля нього, а королівна поруч сумна та заплакана.

Став Іван перед королем і каже:

— Я Змія забив, а то сидить лиходій і облудник!

— Брешеш! — кричить фурман.— Ось і голови Змієві, що я одрубав!

Іван і каже: — А язики в них є?

Кинулись дивитись — а голови без язиків! Фурмана схопили і у в'язницю кинули. Король з радістю віддав дочку за Івана-богатиря, і стали вони жити в щасті та згоді.

КОТИГОРОШКО

Був собі один чоловік і мав шестеро синів та одну дочку. Пішли сини в поле орати і наказали, щоб сестра винесла їм обід. Вона й каже:

— А де ж ви будете орати? Я не знаю.

Вони кажуть:

— Ми будемо тягти скибу від дому аж до тієї ниви, де будемо орати,— то ти за тією борозною і йди.

Поїхали.

А змій, що живе за тим полем, у лісі, взяв — ту скибу закотив, а свою протяг до своїх палаців. От сестра як понесла братам обідати, то пішла за тією скибою і доти йшла, аж поки зайшла до змієвого двора. Там її змій і вхопив.

Поприходили сини ввечері додому та й кажуть матері:

— Весь день орали, а вони нам не прислали обідати.

— Як то не прислала? Адже Оленка понесла. Чи не заблукала?

Брати й кажуть:

— Треба йти шукати її.

Та й пішли всі шість за тією скибою і зайшли-таки до того змієвого двора, де їх сестра була. Приходять туди, коли вона там.

— Братики мої милі, де ж я вас подіну, як змій прилетить? Він же вас поїсть!

Коли це й змій летить.

— А,— каже,— людський дух пахне. А що, хлопці, битися прийшли чи миритися?

— Ні,— кажуть,— битися!

— Ходім же на залізний тік!

Пішли на залізний тік битися. Недовго й бились: як ударив їх змій, так і загнав у той тік. Забрав їх тоді ледве живих та й закинув до глибокої темниці.

А той чоловік та жінка ждуть та й ждуть синів,— нема. От одного разу пішла жінка на річку прати, коли ж котиться горошинка по дорозі. Жінка взяла горошинку та й із'їла.

Згодом народився в неї син. Назвали його Котигорошком.

Росте та й росте той син, як з води — не багато літ, а вже великий виріс. Одного разу батько з сином копали колодязь,— докопались до великого каменя. Батько побіг кликати людей, щоб допомогли камінь викинути. Поки батько ходив, а Котигорошко узяв та й викинув. Приходять люди, як глянули — аж поторопіли. Злякались, що в нього така сила, та й хотіли його

вбити. А він підтикнув того каменя та й підхопив, люди й повтікали.

От копали далі та й докопалися до великого шматка заліза. Витяг його Котигорошко та й сховав.

От і питається раз Котигорошко в батька, в матері:

— Десь повинні бути в мене брати й сестра?

— Е-е,— кажуть,— синку, була в тебе і сестра, і шестеро братів, та таке й таке їм трапилось.

— Ну,— каже він,— піду їх шукати.

Батько й мати умовляють його.

— Не йди, сину: шестеро пішло, та загинуло, а то ти один, щоб не загинув!

— Ні, таки піду! Як же таки свою кров та не визволити?

Узяв те залізо, що викопав, та й поніс до коваля.

— Скуй,— каже,— мені булаву, та велику!

Як почав коваль кувати, то скував таку булаву, що насилу з кузні винесли. Узяв Котигорошко ту булаву, кинув угору та й каже до батька:

— Ляжу я спати, а ви мене збудіть, як летітиме булава через дванадцять діб.

Та й ліг. На тринадцяту добу летить та булава! Збудив його батько, він схопився, підставив пальця, була як ударилась об нього, так і розскочилась надвоє. Він і каже:

— Ну, з цією булавою не можна йти шукати братів та сестер,— треба скувати другу.

Поніс її знову до коваля.

— На,— каже,— перекуй, щоб була по мені!

Викував коваль ще більшу. Котигорошко й ту шпурнув угору та й ліг знову спати на дванадцять діб. На тринадцяту добу летить та булава назад, реве — аж земля дрижить. Збудили Котигорошка, він схопився, підставив пальця,— булава як ударилась об нього,— тільки тріски зігнулась.

— Ну, з цією булавою можна шукати братів та сестру. Печіть, мамо, буханці та сушіть сухарці,— піду.

Узяв ту булаву, в торбу — буханців та сухарів, попрощався і пішов.

Пішов за тією скибою та й зайшов у ліс. Іде тим лісом, іде та й іде. Коли приходить до великого двора. Увіходить у двір, тоді в будинок, а змія нема, сама сестра Оленка вдома.

— Здорова була, дівчино! — каже Котигорошко.

— Здоров був, парубок! Та чого ти сюди зайшов: прилетить змій, то він тебе з'їсть.

— Отже, може, й не з'їсть! А ти ж хто така?

— Я була одна дочка в батька й матері, та мене змій украв, а шестеро братів пішли визволяти та й загинули.

— Де ж вони? — питається Котигорошко.

— Закинув змій до темниці, та й не знаю, чи ще живі, чи, може, на попілець потрухли.

— Отже, може, я тебе визволю,— каже Котигорошко.

— Де тобі визволити? Шестеро не визволило, а то б ти сам! — каже Оленка.

— Дарма! — відказує Котигорошко.

Та й сів на тікні, дожидається.

Коли це летить змій. Прилетів та тільки в хату — зараз:

— Ге,— каже,— людський дух пахне!

— Де б то не пах,— відказує Котигорошко,— коли я прийшов.

— Агов, хлопче,— а чого тобі тут треба? Битися чи миритися?

— Де то вже миритися,— битися! — каже Котигорошко.

— Ходім же на залізний тік!

— Ходім!

Прийшли. Змій і каже:

— Бий ти!

— Ні,— каже Котигорошко,— бий ти спочатку!

От змій як ударив його, так по кісточки і ввігнав у залізний тік. Вирвав ноги Котигорошко, як махнув булавою, як ударив змія,— ввігнав його в залізний тік по коліна. Вирвався змій, ударив Котигорошка,— і того по коліна ввігнав. Ударив Котигорошко вдруге, по пояс змія загнав у тік, ударив утретє,— зовсім убив.

Пішов тоді в льохи-темниці глибокі, відімкнув своїх братів, а вони тільки-тільки що живі. Забрав тоді їх, забрав сестру Оленку і все золото та срібло, що було в змія, та й пішли додому.

От ідуть, а він їм і не признається, що він їх брат. Перейшли так скільки дороги, сіли під дубом спочива-

ти. Котигорошко притомився після того бою та й заснув. А ті шестеро братів і радяться.

— Будуть з нас люди сміятися, що ми шестеро змія не подужали, а він сам убив. Та й добро змієве він собі все забере.

Радилися-радилися та й нарадилися: тепер він спить, не почує,— прив'язати його добре ликом до дуба, щоб не вирвався,— тут його звір і розірве. Як радились, так і зробили: прив'язали та й пішли собі.

А Котигорошко спить і не чує того. Спав день, спав ніч, прокидається — прив'язаний. Він як рвонувся,— так того дуба й вивернув з корінням. От узяв тоді того дуба на плечі та й пішов додому.

Підходить до хати, аж чує — брати вже прийшли та й розпитуються в матері:

— А що, мамо, чи в вас іще були діти?

— Та як же? Син Котигорошко був, та вас пішов визволяти.

Вони тоді:

— Оце ж ми його прив'язали,— треба бігти та одв'язати.

А Котигорошко як пошпурить тим дубом у хату,— замалим хати не розвалив.

— Оставайтесь же, коли ви такі! — каже.— Піду я в світ.

Та й пішов знову, на плечі булаву взявши.

Іде собі та й іде, коли дивиться — відтіль гора і відсіль гора, а між ними чоловік руками й ногами в ті гори вперся та й розпихає їх. Каже Котигорошко:

— Боже поможи!

— Дай боже здоров'я!

— А що ти, чоловіче, робиш?

— Гори розпихаю, щоб шлях був.

— А куди йдеш? — питає Котигорошко.

— Щастя шукати.

— Ну, то й я туди. А як ти звешся?

— Вернигора. А ти?

— Котигорошко. Ходім разом!

— Ходім.

Пішли вони. Ідуть, коли бачать: чоловік серед лісу як махне рукою — так дуби й вивертає з корінням.

— Боже поможи!

— Дай боже здоров'я!

— А що ти, чоловіче, робиш?

— Дерева вивертаю, щоб іти було просторіше.

— А куди йдеш?

— Щастя шукати.

— Ну, то й ми туди. А як звешся?

— Вернидуб. А ви?

— Котигорошко та Вернигора. Ходім разом!

— Ходім.

Пішли втрьох. Ідуть, коли бачать — чоловік із здоровенними вусами сидить над річкою: як крутнув вусом,— так вода й розступилася, що й по дну можна перейти. Вони до нього:

— Боже поможи!

— Дай боже здоров'я.

— А що ти, чоловіче, робиш?

— Та воду відвертаю, щоб річку перейти.

— А куди йдеш?

— Щастя шукати.

— Ну, то й ми туди. А як звешся?

— Крутивус. А ви?

— Котигорошко, Вернигора, Вернидуб. Ходім разом!

— Ходім!

Пішли. І так їм добре йти: де гора на дорозі,— то Вернигора перекине; де ліс,— Вернидуб виверне, де річка,— Крутивус воду відверне. От зайшли вони в такий великий ліс,— коли бачать,— в лісі стоїть хатка. Увійшли — нікого нема. Котигорошко й каже:

— Отут ми й заночуємо.

Переночували, а на другий день Котигорошко й каже:

— Ти, Вернигоро, зоставайся дома та вари їсти, а ми втрьох підемо на полювання.

Пішли вони, а Вернигора наварив їсти та й ліг спочивати.

Коли хтось стукає в двері:

— Відчини!

— Невеликий пан,— відчиниш і сам,— каже Вернигора.

Двері відчинились, та й знов хтось кричить:

— Пересади через поріг!

— Невеликий пан, перелізеш і сам.

Коли влазить дідок маленький, а борода на сажень волочиться. Як ухопив Вернигору за чуба та й почепив його на гвіздок на стіну. А сам усе, що було наварене, виїв, випив, у Вернигори із спини ремінь шкіри видрав та й подався.

Вернигора крутився-крутився, якось зірвався з гвіздка, кинувся знову варити; поки товариші поприходили, уже доварює.

— А чого ти запізнився з обідом?

— Та задрімав трохи.

Пійлись та й полягали спати. На другий день устають. Котигорошко й каже:

— Ну, тепер ти, Вернидубе, зоставайся, ми підемо на полювання.

Пішли вони, а Вернидуб наварив їсти та й ліг спочивати. Аж хтось стукає в двері:

— Відчини!

— Не великий пан, відчиниш і сам.

— Перелізди через поріг!

— Не великий пан, перелізеш і сам.

Коли лізе дідок маленький, а борода на сажень волочиться. Як ухопив Вернидуба за чуба та й почепив на гвіздок. А сам усе, що було наварене, виїв, випив, у Вернидуба із спини ремінь шкіри видрав та й подався.

Вернидуб борсався, борсався, якось уже там з гвіздка зірвався та й ну швидше обід варити. Коли це приходить товариство.

— А що це ти з обідом спізнився?

— Та задрімав, — каже, — трохи...

А Вернигора вже й мовчить: догадався, що воно було.

На третій день зостався Крутивус,— і з ним те саме. А Котигорошко й каже:

— Ну, та й лінивві ви обід варити! Уже ж завтра ви йдіть на полювання, а я зостануся вдома.

На другий день ті троє йдуть на полювання, а Котигорошко вдома зостається. От наварив він їсти та й ліг спочивати. Аж грюкає хтось у двері:

— Відчини!

Відчинив двері,— аж там дідок маленький, а борода на сажень волочиться.

— Пересади через поріг!

Узяв Котигорошко, пересадив. Коли той пнеться до нього, пнеться.

— А чого тобі? — питає Котигорошко.

— А ось побачиш чого,— каже дідок, доп'явся до чуба та тільки хотів ухопити, а Котигорошко:

— То ти такий! — та собі хап його за бороду, вхопив сокиру, потяг його в ліс, розколов дуба, заклав у розколину дідову бороду й защепив її там.

— Коли ти,— каже,— такий, дідусю, що зараз до чуба берешся, то посидь собі тут, я знову сюди прийду.

Приходить він у хату,— вже й товариство поприходило.

— А що обід?

— Давно впрів.

Пообідали, а тоді Котигорошко й каже:

— А ходіть лише, я вам таке диво покажу, що ну!

Приходять до того дуба, коли ні дідка, ні дуба нема: вивернув дідок дуба з коренем та й потяг за собою. Тоді Котигорошко розказав товаришам, що йому було, а ті вже й про своє призналися, як їх дідок за чуба чіпляв та реміння з спини драв.

— Е,— каже Котигорошко,— коли він такий, то ходім його шукати.

А де дідок того дуба тяг,— там так і знати, що волочено,— вони тим слідом і йдуть. І так дійшли аж до глибокої ями, що й дна не видно. Котигорошко й каже:

— Лізь туди, Вернигоро!

— А цур йому!

— Ну ти, Вернидубе.

Не схотів і Вернидуб, не схотів і Крутивус.

— Коли ж так,— каже Котигорошко,— полізу я сам. Давайте плести шнури.

Наплели вони шнурів, намотав Котигорошко на руку кінець та й каже:

— Спускайте!

Почали вони спускати, довго спускали,— таки сягнули дна,— аж на інший світ. Став там Котигорошко ходити,— аж дивиться: стоїть палац великий. Він увійшов у той палац, коли так усе й сяє золотом та дорогим камінням. Іде він покоями,— аж вибігає йому назустріч королівна — така гарна, така гарна, що й у світі кращої нема.

— Ой,— каже,— чоловіче добрий, чого ти сюди зайшов?

— Та я,— говорить Котигорошко,— шукаю діда маленького, що борода на сажень волочиться.

— Е,— каже вона,— дідок бороду з дубка визволяє. Не йди до нього,— він тебе вб'є, бо вже багато людей повбивав.

— Не вб'є! — каже Котигорошко,— то ж я йому й бороду защепив. А ти ж чого тут живеш?

— А я,— каже,— королівна, та мене цей дідок украв — і в неволі держить.

— Ну, то я тебе визволю. Веди мене до нього!

Вона й повела. Коли справді: сидить дідок і вже бороду визволив з дубка. Як побачив Котигорошка, то й каже:

— А чого ти прийшов? Битися чи миритися?

— Де вже,— каже Котигорошко,— миритися — битися!

От і почали вони битися. Бились, бились, і таки вбив Котигорошко дідка своєю булавою. Тоді вдвох із королівною забрали все золото й дороге каміння у три мішки та й пішли до тієї ями, якою він спускався. Прийшов і гукає:

— Агов, побратими, чи ви ще є?

— Є!

Він прив'язав до мотуза один мішок та й сіпнув, щоб тягли.

Витягли, спустили знову мотуз. Він прив'язав другий мішок:

— І це ваше.

І третій їм віддав,— усе, що добув. Тоді прив'язав до мотузка королівну.

— А це моє,— каже.

Витягли ті троє королівну, тоді вже Котигорошка треба тягти. Вони й роздумали:

— Нащо його тягти? Нехай королівна нам дістанеться. Підтягнім його вгору та тоді й пустимо,— він упаде та й уб'ється.

А Котигорошко та й догадався, що вони вже надумали,— узяв прив'язав до мотуза каменюку та й гукає:

— Тягніть мене!

Вони підтягли високо, а тоді й кинули,— камінь тільки гуп!

— Добрі ж ви,— каже Котигорошко.

Пішов він підземним світом. Іде та іде, коли насунули хмари, як ударить дощ та град. Він і заховався під дубом. Коли чує,— на дубі пищать грифенята в гнізді. Він заліз на дуб та й прикрив їх свитою. Перейшов дощ, прилітає велика птиця гриф, тих грифенят батько. Побачив гриф, що діти вкриті, та й питає:

— Хто це вас накрив?

А діти кажуть:

— Як не з'їси його, то ми скажемо.

— Ні,— каже,— не з'їм.

— Отам чоловік сидить під деревом, то він накрив.

Гриф прилетів до Котигорошка та й каже:

— Кажи, що тобі треба,— я тобі все дам, бо це вперше, що в мене діти зосталися живі, а то все — я полечу, а тут піде дощ та град,— вони в гнізді й залюються.

— Винеси мене,— каже Котигорошко,— на той світ.

— Ну, добру ти мені загадку загадав. Та дарма,— треба летіти. Візьмемо з собою шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, то як я летітиму та поверну до тебе голову направо, то ти мені і вкинеш в рот шматок м'яса, а як поверну наліво, то даси трохи води, а то не долечу й упаду.

Взяли вони шість кадовбів м'яса та шість кадовбів води, сів Котигорошко на грифа,— полетіли. Летять та й летять, як поверне гриф голову направо, то Котигорошко йому вкине в рот шматок м'яса, а як наліво — дасть йому трохи води. Довго так летіли,— от-от уже долітають до цього світу. Коли гриф повертає голову направо, а в кадовбах і шматочка м'яса нема. Тоді Котигорошко відрізав у себе литку та й кинув грифові в рот. Вилетіли, гриф і питається:

— Чого це ти мені такого доброго дав аж наприкінці?

Котигорошко й показав на свою ногу:

— От чого,— каже.

Тоді гриф виригнув литку, полетів і приніс цілющої води: як притулили литку та покропили тією водою,— вона й приросла.

Гриф тоді повернувся додому, а Котигорошко пішов шукати своїх товаришів. А вони вже подались туди, де тієї королівни батько, там у нього живуть та й сваряться поміж себе: кожен хоче з королівною оженитися, то й не помиряться.

Коли це приходить Котигорошко. Вони полякалися, а він каже: — Ви мене зрадили,— мушу вас покарати.

Та й покарав.

А сам одружився з тією королівною та й живе.

ІВАН — МУЖИЧИЙ СИН

Жив колись у старовину цар з царицею, у них замолоду не було дітей, а при старості родився один син; вони дуже зраділи. Ну, виріс той син, вирішили вони його оженити. А син і каже:

— Поки не дістанете мені такого коня, що жар їсть, полум'я п'є, а як біжить — на дванадцять верст земля гуде і листя на дубах осипається,— то я женитись не буду!

Цар зізвав усіх своїх богатирів, почав розпитувати:

— Може, з вас хто знає або чув: де такий кінь, що жар їсть, полум'я п'є, а як біжить, то на дванадцять верств земля гуде і листя на дубах осипається?

Усі кажуть, що ніхто й не бачив і не чув нічого такого, і дістать не можуть.

Цар розіслав по всій землі бумаги:

— Може, хто чув або сам дістане, то нехай до мене приходить.

Потрапила одна така бумага у якусь волость, прочитали її там. Мужик приходить додому й хвалиться жінці:

— От яка у нашу волость бумага прийшла!.. Якби такий молодець найшовся, то велено йому до царя приїжджать!

А у нього був хлопець, от цей хлопець і каже:

— А я знаю, де такий кінь є!

А батько: — Сиди там, коли сидиш! Ти вийдеш за ворота — та й то тебе діти б'ють, а то ще про такого коня базікаєш!

Хлопець одягся і говорить:

— Ходім, тату, надвір!

Вийшли. Він одною рукою дуба як схватить,— нагнув аж до землі, потім пустив. А батько стоїть, очі витріщив — дивиться на нього, аж злякався сам.

— Ну, тепер,— говорить,— синку, повірю.

Пішли у волость — батько хлопця залишив надворі, а сам пішов у хату і каже:

— Дозвольте, панове, мені з своїм ставом втрутитися!..

— Можеш, говори.

— Є у мене син, що може дістать того коня.

А всі й закричали:

— У холодну його взять, сякого-такого, з його хлопцем! Куди його хлопець годен? Як він вийде за ворота, то його всі діти б'ють!

Посадили мужика і його хлопця у холодну. Сиділи-сиділи [illegible], а волосне начальство й говорить:

— Мабуть, нам нічого не буде, коли він збреше.

Випустили, а самі до царя вдарили звістку. Цар прочитав цю звістку і не повірив, що мужичий син міг таке зробити, але все ж звелів послать своїх слуг і карету за тим хлопчиком.

Узяли його хлопця до царя. Як приїхали, цар підзиває його до себе.

— Можеш дістать такого коня?

— Можу!

— Що ж тобі треба?

— Треба мені коня хорошого та палицю добру.

Написав цар записку до свого табунщика.

— Ступай, у полі є табунщик, даси йому записку, а він тобі дасть коня.

Той пішов, показав табунщику записку.

— Підожди,— каже табунщик,— кожену напувать коней, а як ітимуть, то якого коня схочеш, такого й вибереш.

Став той вибирать, і якого не візьме за хвіст — то хвіст у руках зостанеться; візьметься за гриву — гриви не стане.

Зняв дванадцять шкур, а коня не добрав собі. Йде додому, дивиться — хата обідрана — там бідна бабуся жила, а тут якраз хмара на току збирається. Бабуся і просить:

— Поможи мені, хлопче, а то всі мене, бідну, минають.

Накрив він шкурами її хату, щоб вона не протікала, бабуся йому подякувала, він і пішов собі.

Виходить цар і дивується, що хлопець коня собі не добрав.

— Іди, Іван — мужичий син, на конюшні. Вибирай собі коня, може, там є тобі кінь.

Той пішов: на котрого руку не покладе,— так кінь з усіх чотирьох ніг і впаде. Нема коня, та й годі.

Настала ніч, а хлопець як вийшов у степ, як свиснув своїм богатирським посвистом, от і прибігає один кінь:

— Чого, хазяїне мій милий-любий, звеш мене?

— Пора нам в путь-дорогу вирушати.

— Ну, добре.

Став він заводить цього коня у царські конюшні, поламав усі двері й стіни порозвалював. Насипу завіз. Прив'язав, дав білоярої пшениці, а сам пішов спать.

А цар устав рано і послав збудить хлопця — мужичого сина, чи не бачив уві сні, якого йому треба коня.

Той говорить:

— Е, в мене вже є кінь, на конюшні стоїть...

Вийшли, подивились, а цар аж злякався, такий великий кінь.

— Ну, тепер зробіть мені палицю і привезіть з лісу на двох парах волів.

Привезли. Він підкинув її угору, сам ліг на півтори доби спать. Прокинувся — палиця летить. Він підставив мізинний палець — вона на дрібки розсипалась.

— Привезіть,— говорить,— мені на чотирьох парах волів, бо ця не гожа.

Зрубали столітнього дуба, зробили палицю, привезли на чотирьох парах волів. Він підкинув угору — сам ліг на три доби спать. Прокинувся, чує — палиця гуде. От підставив він середній палець — палиця вдарилась і на півтора аршина в землю вбилась.

— Ну, ця,— каже,— добра буде.

Збирається в дорогу. Цар і каже:

— Ну от, як дістанеш такого коня, то я тобі яку схочеш нагороду видам і ніколи ніякої кривди не чинитиму. Слово моє тверде.

Поїхав хлопець, але цар все-таки не вірить, щоб якийсь-то Іван — мужичий син та коня такого сам дістав, ну, і дав ще йому своїх богатирів вже панської, а не мужицької крові.

— Наганяйте,— каже їм цар.

Іван — мужичий син чує — земля двигтить.

— Це або змій летить, або якісь богатирі їдуть.

Доїжджають, поздоровкались, а він і питає:

— Хто ви такі?

— Це нас послав цар разом з тобою.

— Як же нам бути? Треба комусь із нас бути старшому, бо так ніякого порядку не буде, а треба, щоб ми комусь одному підкорялись.

Ну, ці богатирі панської крові зразу ж один наперед другого:

— Я буду старшим, я буду старшим!..

А Іван — мужичий син і каже:

— Ні, не так. Давайте по дорозі палицю кидать — чия далі впаде, той і буде старшим.

Кинув один палицю по шляху вперед. Їдуть день, їдуть другий — палиці нема... На третій день бачать — лежить. Кинув другий. Їдуть день, їдуть два, їдуть три — палиці нема... Найшли аж через тиждень. Кинув Іван — мужичий син. Їдуть один тиждень — нема палиці, другий і третій тиждень — нема палиці.

— Це десь твою палицю проминули.

— Не може бути,— мабуть, моя палиця десь у гостях.

Проїхали ще тиждень — бачать: стоїть великий дім — мідна огорожа навколо,— і веде до нього мідний міст. Дивляться — палиця через паркан перевалилася і ріг дому одбила. А в цьому домі жили страшні змії, тільки їх дома не було — воювали десь далеко.

І говорить Іван — мужичий син до одного богатиря панської крові:

— Сьогодні ти підеш на міст на варту, а ти,— каже другому,— ляжеш коло коней, а я ляжу в будинку.— І наказав тому, що на мості:

— Гляди ж, брат, не спи, а стережи!

Той ходив-ходив, а тому, що був з дороги,— ліг і заснув на мосту. Тоді Іван — мужичий син прокинувся, бачить — північ, пора йти. Одягся і пішов на міст, дивиться — той спить; слухає — земля двигтить — змій шестиголовий летить і говорить своєму коню:

— Стій, не чмихай, проти нашої сили нема нічого. Є тільки Іван — мужичий син, тільки сюди і ворон кості його не занесе, бо він іще молодий.

— Ворон кості не занесе, а добрий молодець сам зайде,— каже Іван — мужичий син.

— Чи битися, чи миритися прийшов?

— Не миритися, а битися я прийшов.

— Ну,— говорить змій,— бий ти перший.

— Ні,— говорить Іван — мужичий син,— бий ти, ти на все царство старший.

Шестиголовий змій як ударив, то Іван — мужичий син тільки з місця зрушився, а тоді як ударив змія своєю палицею, то заразом шість голів зніс!

Посік його, спалив кості і на вітер попіл пустив, та й пішов додому. На ранок і питає того, що на мості вартував:

— А що, стеріг пильно?

— Так стеріг, що мимо й птиця не пролітала,— говорить.

На другу ніч Іван — мужичий син послав другого стерегти на мості, а того на конюшню.

І той заснув. Дивиться Іван — мужичий син: час іти. Пішов і став під мостом. Чує — земля гуде. Це дев'ятиголовий змій летить.

— Стій,— говорить змій до свого коня,— не спотикайся, проти нашої сили нема другої на півсвіту. Є тільки Іван — мужичий син. Ну, та сюди і ворон кості його не занесе!

— Брешеш,— каже Іван — мужичий син,— добрий молодець сам зайде!

— Чи битися, чи миритися зайшов?

— Не за тим добрий молодець зайшов, щоб миритися, а за тим, щоб битися.

— Ну, бий ти!

— Ні, бий ти, ти на половину світу старший.

Той змій дев'ятиголовий як ударив — так по кісточки Івана — мужичого сина в землю й увігнав. Але Іван як ударив змія — заразом сім голів одрубав. Другий раз замахнувся — і останні дві зрубав. Посік його тіло, спалив кістки і попіл за вітром пустив. Пішов Іван — мужичий син досипать. На ранок спитав і того другого:

— А що, стеріг добре моста?

— Так стеріг, що й мишка мимо не пролізла.

На третю ніч зібрав він обох богатирів, повісив рукавичку на стіні і сказав:

— Піду я сам, браці, стерегти моста, а ви глядіть на мою рукавичку,— як буде піт текти, то гуляйте, як буде кров [illegible], так пускайте мого коня.

Став під мостом; опівночі чує — земля за дванадцять [illegible] гуде, листя на дубах опадає. Це вже найстарший змій летить на тому коні, що жар може їсти, а полум'я пити. Летить і говорить до свого коня:

— Стій, не спотикайся, проти нашої сили нема сили на всім світі. Є десь Іван — мужичий син, ну, він ще малий, йому ще тільки на печі сидіти — сюди він не зайде, сюди ворон і його кості не занесе.

А Іван — мужичий син і каже:

— [illegible] то не занесе, а добрий молодець сам прийде.

— Що, будем битися чи миритися?

— Не за тим добрий молодець зайшов, щоб миритися, а за тим, щоб битися.

— Бий,— говорить змій.

— Ні — ти бий,— ти на всьому світі найдужчий.

Як [illegible] змій, то Іван — мужичий син аж збілів. Били [illegible]. У змія з дванадцяти зосталось вже три голови. А Іван — мужичий син уже по самий пояс у землю [illegible], от-от зовсім знеможеться.

— [illegible], ти,— говорить змій,— у тебе батько був?

— Був.

— Воли у нього були?

— [illegible].

— О[illegible]?

— [illegible].

— [illegible] відпочивати?

— [illegible].

— Ну, давай і ми відпочинем.

Іван — мужичий син як став відпочивать, то кинув свою палицю і розбив конюшню. Тут його кінь вирвавсь, прибіг до нього, став землю одгрібать...

А ті богатирі прокинулись, бачать — з рукавички кров іде, але бояться йти виручати Івана — мужичого сина,— думають: для чого нам свої голови за нього підставляти?

А кінь тим часом землю навколо Івана одгріб, тоді й говорить Іван — мужичий син до змія:

— Аж тепер я тебе вб'ю!

Змій і говорить:

— Ну, добре, але я хочу тобі сказати перед смертю: ти хоч і візьмеш у мене цього чарівного коня, що цареві потрібний, але ти не доведеш його додому; є у мене ще три сестри і мати та батько цар Ірод. От вони тебе все одно з світу зживуть!

Відрубав останні голови Іван, а сам задумався. А тим часом та бабуся, що він колись кінськими шкурами її хату укрив, почула, що на Івана біда насувається (бо вона все знала, що на світі робиться), та послала свого песика до Івана, а песик і каже йому:

— Будете ви їхать додому, захочете так пить, що один до одного не зможете слова промовить,— буде вам по праву руку криничка — вода як скло чиста. Не пийте її, а лиш вдар ти по ній навхрест палицею, побачиш, що́ з неї вийде! Від'їдете далі, захочете їсти,— стоятиме явір, під яворо́м стіл,— там лежатимуть паляниці, яблука й усякі напитки й наїдки. Не їжте,— вдар навхрест, побачиш, що́ вийде з його! Проїдете далі, захочете спать — під яворо́м стоятимуть ліжка. Не лягайте,— вдар по них, побачиш, що́ буде!

Вислухав Іван, подякував бабусиному песику, забрав того коня і разом з тими двома богатирями поїхав додому. Їдуть, їдуть, захотілось їм пить — аж справді над шляхом криничка праворуч. Ці два богатирі хотіли напитися.

— Ні, пождіть,— говорить Іван,— подивлюся.

Та як ударив по ній палицею — то кров так і потекла, а це змієва сестра перекинулась криничкою. Поїхали далі — зарубав іще двох сестер, що були у вигляді їжі і ліжок. Далі оглянулись — хмара наступає попід небесами. Коли вони придивляться — аж це стара змія-мати женеться. Одна губа в неї аж попід небесами, а друга понад землею.

Іван — мужичий син і говорить:

— Ех, давайте, браття, втрьох битися з нею, бо сам я її не подужаю.— Але ті два полякались і не хочуть битися — тікають. Ну, Іван бачить, що тут нічого не вдіє сам: «Доведеться пропадати»,— думає. Але згадав, що тут недалеко, за горами, за лісами, є величезна кузня. От він пришпорив свого коня та чимдуж до тієї кузні, ну, а ці два богатирі теж за ним,— бо ж нікуди більше їм подітись.

Підлітають до тієї кузні.

— Одчиніть!

Ковалі одчинили їм дванадцятеро дверей залізних, вони влетіли, а двері самі собою й зачинились. А змія сіла коло кузні і давай вогненним язиком двері пролизувати.

Іван — мужичий син бачить, що не жарти, та до ковалів:

— Миттю робіть плуга, та такого великого, щоб аж під стелю кузні, і робіть такі ж великі щипці.

Ну, ковалі враз узялись за роботу, а змія все далі й далі проливує. Вже тільки троє дверей залишилось, а тут ковалі вже й кінчили плуг і щипці.

Пролизала змія останні двері, встромила голову, а тут Іван щипцями розжареними і здавив її за губу. Накинув на неї плуга, вибіг надвір і давай змією орать землю — такі скиби, як хата завбільшки, відвертає. Оре, лупить її та все щипцями розжареними за губу тисне. Орав-орав нею доти, доки вона не лопнула.

Він тоді викинув її в море, свого коня пустив на пашу, а богатирів тих додому прогнав.

— Ідіть,— каже,— боягузи, а то з вами тільки морока. І ще,— каже,— панської крові!

А сам поїхав на цьому коні, що в змія взяв. Їде він, їде — зустрічає діда старого. Проїхав він повз нього і не сказав — «здрастуйте». А далі й нагадав:

— Що ж я, ще молодий хлопець, а йому, старому, честі не оддав. Треба вернутися, поздоровкатися.

Вернувсь:

— Здрастуйте,— говорить,— дідусю, вибачайте, я проїхав — честі вам не оддав, не поздоровкався.

— Еге,— каже дід,— ніколи старих людей не минай, завжди поздоровкайсь. Їхатимеш ти, а вискочить до тебе такий кривий дід на дерев'янці і буде говорить до тебе: «Ну, молодець, добрий кінь твій, але ти однаково не випередиш мене». Так ти не зрізуйся з ним наввипередки. А може, тобі по путі хто буде траплятися, приймай, не одказуйсь.

Поїхав. Бачить — назустріч шкутильгає на дерев'янці такий поганий дід.

— Ну,— говорить,— молодець, та й кінь же у тебе! Але хоч я який поганий, ти мене однаково не випередиш!

— Ну, та я не стану з тобою сперечатися, ні, то й ні...

Та тільки сказав це Іван — мужичий син, а той дід поганий своєю дерев'янкою в стремено, а Івана якоюсь гострою стрілою збив з сідла та й полетів на коні... Іван — мужичий син і оглянутись не встиг... А це був не хто інший, як сам цар Ірод — батько змієв і змієх.

Розсердився Іван — мужичий син.

— Ну,— каже,— я ж тобі цього не подарую, я ж тебе, Ірода проклятого, і пішки знайду!

Та палицю в руки — і пішов. Іде він, але відчуває, що та ранка від стріли царя Ірода все розпухає і розпухає, все більшою робиться і більшою, вже Іван і знемагати почав.

«Ой, це вже біда! — думає Іван — мужичий син,— не, виходить, цар Ірод затруєною стрілою мене вдарив».

Пройшов ще трохи Іван та вже й зовсім знеміг.

— Це,— каже він сам до себе,— тепер не побити мені царя Ірода, тепер він мене одним пальцем поборе...

Іде Іван — мужичий син, сумний-сумний, а назустріч йому дід,— борода до землі. Поздоровкались, розпитались — хто, куди? Дід і каже:

— Піду й я з тобою.

— Хто ж ви такий?

— Я «Той, що може од собак оборонить».

Здвигнув Іван — мужичий син здивовано плечима, але згадав пораду старого і мовчить.

Пішли далі, являється їм другий дід, пристав до них:

— Я,— каже,— Мороз.

Ідуть далі... Третій дід назустріч. Розпитались — хто, куди? Той каже:

— Я «Той, що море викосить і в копиці складе».

— Ну, ходім і ти з нами!

Далі — четвертий, «що їсть і не наїсться». Там — п'ятий, «що п'є і не нап'ється». Шостий — «біжу й не набіжуся». Сьомий — «я за двадцять верств бичем улучу». Восьмий — «я за двадцять верств бачу»...

Ідуть вони до царя Ірода, у його государство. Цар

Ірод бачить, дивується, що то ніхто й до границі не підходив, а то — в землі його увійшли... Звелів випустить на них сім тисяч злих-презлих собак-гісн, що кожна по дві голови має.

Собаки біжать — як хмара синіє.

— Ну, що ж, братці,— каже Іван — мужичий син,— порозривають нас собаки, я слабий, ледве ноги переставляю, не можу боротись з ними.

— Та ось же я, «Той, що од собак обороню»,— сказав перший дід. Як захватив їх...

Вибив усіх і в скирти постягав усіх собак-гісн. Цар Ірод бачить — і собаки не помогли — йде цілий гурт в його государство. Приходять до його дому, ввійшли в його двір, під таке велике залізне склепіння, а воно, це склепіння,— р-раз, і закрило їх. І опинився Іван — мужичий син з своїми супутниками ніби у великій залізній хаті. А тут цар Ірод наказав своїм слугам топити під стінами так, щоб вони всі попеклись. Навалили слуги гори лісу під стіни, і ну топить. Але Мороз-дід як почав пришкварювать, то на залізних стінах аж іній став. Спалили весь ліс слуги царя Ірода, а Ірод і каже їм:

— Відчиніть уже та вигорніть лопатами жужелицю з мого ворога — Івана — мужичого сина.

Відчинили — аж вони всі живі, а Іван і каже:

— Що ж ти, царю, такий немилостивий, у таку холодну кімнату посадив нас — трохи не померзли.

— Все одно,— каже Ірод,— зараз я тобі голову відрубаю, бо я знаю, що ти затруєний і не можеш воювати зі мною! — А сам думає: «Вбити його я ще встигну, давай попомучу ще добре». Та й каже:

— Ну, от я вам задам задачу; як зробите — пущу живих, а як не зробите — голови всім позрубую: за одну ніч море викосіть і у копиці зложіть, а ні, то...

Ліг Ірод спати на ніч, а той, що міг море косить,— викосив його за ніч і в копиці поскладав. Прокинувся ранком Ірод, бачить — нема води й каплі ніде. «Гм! — думає,— що за чудасія». Задає другу задачу:

— Скільки в мене є худоби — я приготую обід, як усе споживете — живі будете, а як не спожнвете, то голови постинаю.

А Іван — мужичий син і думає: «Скоріш би рана гоїлась, скоріш би, я йому покажу, як нас мучить».

А в Ірода була полонена одна, дуже красива дівчина. От вона і взялась Івана лікувати. Знала вона всякі ліки. Ну, а тим часом наварив цар Ірод стільки котлів, що й у дворі не вміщаються; горілки поналивав кілька тисяч бочок. Посідали вони їсти. Не більш із'їли, як одного вола, а Іван — мужичий син і журиться: «Ми й за три роки всього не з'їмо...» Коли тут нагадали, що є один дід — «їм — не наїмся» і другий дід — «п'ю — не нап'юся». Як почали вони обидва трощить, то казали, що ще й мало, що ще б їли...

Бачить цар Ірод, що нічим їх не візьмеш, хотів уже повбивати їх, але вирішив ще помучити.

— Хто завтра,— каже він,— принесе раніш води з моря,— чи моя дочка-скорогонка, чи ви? Як ви — живі будете, а ні, то...

А Іван усе думає: «Скоріш би рана гоїлась, скоріш би»... А полонена дівчина каже:

— Не журись, скоро вже.

Переночували. Дочка-скорогонка чуть світ наділа чоботи-скороходи, шапку-невидимку, за відерце — й подалась до моря. Вона побігла, а вони всі сидять, думають — котрому бігти? Згадали, що є — «біжить — не набіжиться». Побіг він, набрав води, раніш Іродової дочки-скорогонки біжить, а вона бачить це, та взяла і сипнула йому під ноги сонного порошку, він впав та й заснув біля відра.

Бачить Іван — мужичий син і його супутники, що Іродова дочка вже біжить, а того їхнього — «біжить — не набіжиться» — й не видно ніде. А той, «що на двадцять верст бачить», подивився і бачить, що «біжить — не набіжиться» спить. Тоді той, «що на двадцять верст бичем улуча», розпустив свій бич та як потягне того, що спав. Той прокинувсь — за відро — як побіжить, і приніс воду раніше, ніж Іродова дочка-скорогонка.

Тоді Ірод бачить, що вже нічого для них важкого нема, вихопив меча і наказав тягти Івана та його супутників на залізний тік. Виводять Івана, а дівчина полонена і каже:

— Уже загоїлась твоя рана.

Вивели Івана. Тільки хотів цар Ірод рубать,— а Іван як хватне царя Ірода, та як шпурне ним на гострий шпиль його замку, так цар Ірод і здох. Взяв Іван тоді того коня, що Ірод в нього обманом викрав,

дівчина полонена теж з ним збирається, а ці діди і кажуть:

— Ну, а ми послужили тобі, Іване — мужичий син, та тепер підеш далі своєю дорогою, іншим добрим людям служити.

Поцілувались з Іваном та й пішли.

Приїжджає Іван — мужичий син в своє царство та й одружився, як обіцяв, бо завжди любив слово дотримувать, дереві коня того, що жар їсть, полумя п'є, а як біжить, то на дванадцять верст земля гуде і листя з дубів осипається. Але тут якраз стояли ці два богатирі панської крові, що їх цар посилав разом з Іваном, як побачили вони ту дівчину, що Іван з полону у царя Ірода визволив, та зразу до царя:

— Так і так, не гоже Іванові, простому мужичому синові, одружуватись з такою красунею: вона може бути за жінку тільки богатиреві панської крові!

— Молодці, правильно говорите! — каже цар, та до Івана:

— Ти, Іван,— мужичий син, і не гоже віддавати за тебе таку красуню, вона може бути жінкою тільки богатиря панської крові.

Поблід Іван — мужичий син та й каже:

— Я її з полону визволив, вона мене любить, я її люблю і нікому я її не віддам!

— Ні, віддаси! — каже цар.

Тоді Іван скипів та до царя:

— Ти обіцяв мене нагородити, чим я захочу, і ніякої ніколи кривди мені не чинити! Я трьох зміїв-велетнів убив, їхніх сестер повбивав, стару зміїху в море загнав, царя Ірода на той світ перевів — та коли ти мені будеш за мою добрість так платити і так слово своє ламати, то я й тебе і весь твій рід одним махом з світу зведу!

Та як замахнеться своєю палицею — то аж всі дерева нагнулись, а царський дворець аж затрясся. Ну, тоді цар злякався та вже ні слова. А Іван — мужичий син одружився з дівчиною-красунею, та й зажили щасливо.

Але вже ніколи не вірив Іван ні царському, ні панському слову.

О Х!

Колись-то давно, не за нашої пам'яті,— мабуть, ще й батьків і дідів наших не було на світі, жив собі убогий чоловік з жінкою, а у них був одним один син, та й той не такий, як треба: таке ледащо отой одинчик, що господи! Нічого не робить — і за холодну воду не візьметься, а все тільки на печі сидить та просцем пересипається. Уже йому, може, годів з двадцять, а він усе без штанців на печі сидить — ніколи й не злазить: як нададуть їсти, то й їсть, а не подадуть, то й так обхо-

Батько й мати журяться:

— Що нам з тобою, сину, робить? Чужі діти свої батькам у поміч стають, а ти тільки дурно хліб переводиш!

Так йому не до того: сидить та просцем пересипається. Тепер-от, як там п'ять або шість год хлоп'яті — вже воно й у штанцях, вже воно батькові й поміч: а тоді — то такий виженеться, що аж під стелю, а все без штанів ходить.

Журились-журились батько з матір'ю, а далі мати й каже:

— Що ти таки, старий, думаєш з ним, що вже він на б[illegible] ту дійшов, а така недотепа — нічого робить не вміє! Ти б його куди оддав, то оддав, куди найняв, то найнявся, може б, його чужі люди чому вивчили.

Порадились, батько і оддав його у кравці вчитись. От він там побув днів зо три та й утік, зліз на піч — знов просцем пересипається. Батько його вибив добре, вилаяв, оддав до шевця шевству вчитись. Так він і звідтіля втік. Батько його знов вибив і оддав ковальству вчитись. Так і там не побув довго — втік. Батько відкається:

— Що робить? Поведу,— каже,— вражого сина ледащо у інше царство: де найму, то найму,— може, він відтіля не втече.

Взяв його й повів. Йдуть та йдуть, чи довго, чи недовго, аж увійшли у такий темний ліс, що тільки небо та земля. Увіходять у ліс, притомилися трохи: а так, над стежкою, стоїть обгорілий пеньок; батько й каже:

— Притомився я — сяду, одпочину трохи.

От сідає на пеньок та:

— Ох! Як же я втомився! — каже.

Тільки це сказав — аж з того пенька — де не взявся — вилазить такий маленький дідок, сам зморщений, а борода зелена аж по коліна.

— Що тобі,— питає,— чоловіче, треба од мене?

Чоловік здивувався: «Де воно таке диво взялося?» Та й каже йому.

— Хіба я тебе кликав? Одчепись!

— Як же не кликав,— каже дідок,— коли кликав!

— Хто ж ти такий? — пита чоловік.

— Я,— каже дідок,— лісовий цар Ох. Чого ти мене кликав?

— Та цур тобі, я тебе і не думав кликать! — каже чоловік.

— Ні, кликав: ти сказав: «Ох!»

— Та то я втомився,— каже чоловік,— та й сказав.

— Куди ж ти йдеш? — пита Ох.

— Світ за очі! — каже чоловік.— Веду оцю дитину наймать,— може, його чужі люди навчать розуму, бо у себе дома — що найму, то й утече.

— Найми, — каже Ох, — у мене: я його вивчу. Тільки з такою умовою: як вибуде рік та прийдеш за ним, то як пізнаєш його — бери, а не пізнаєш,— ще рік служитиме в мене!

— Добре,— каже чоловік.

Ударили по руках, запили могорич гарненько,— чоловік і пішов собі додому, а сина повів Ох до себе.

От як повів його Ох, то повів аж на той світ, під землю, та й привів до зеленої хатки, очеретом обтиканої. А в тій хатці усе зелене: і стіни зелені, і лавки зелені, і Охова жінка зелена, і діти, сказано — все, все. А за наймичок у Оха мавки — такі зелені, як рута!

— Ну, сідай же,— каже Ох,— наймитку, та поїси трохи!

Мавки подають йому страву — і страва зелена; він попоїв.

— Ну,— каже Ох,— піди ж, наймитку, дровець урубай та наноси.

Наймит пішов. Чи рубав, чи не рубав, ліг на дрівця й заснув. Приходить Ох — аж він спить. Він звелів наносить дров, поклав на дрова зв'язаного наймита, підпалив дрова. Згорів наймит! Ох тоді взяв попілець, по вітру розвіяв, а одна вуглина і випала з того попелу.

Ох тоді її сприснув живущою водою,— наймит знов став живий, тільки вже моторніший трохи.

Ох знову звелів наймиту дрова рубати; той знов заснув. Ох підпалив дрова, наймита спалив, попілець по вітру розвіяв, вуглину сприснув живущою водою — з того ледачого парубка та став такий моторний та гарний козак, що ні здумать, ні згадать, хіба в казці сказать.

От вибув той парубок рік. Як вийшов рік, батько йде за сином. Прийшов батько в той ліс, до того пенька обгорілого, сів та й каже:

— Ох!

Ох і виліз з того пенька та й каже:

— Здоров був, чоловіче!

— Здоров, Ох!

— А чого тобі треба? — питає Ох.

— Прийшов,— каже,— за сином.

— Ну, йди: як пізнаєш — бери його з собою, а не пізнаєш — ще рік служитиме.

Чоловік і пішов за Охом. Приходить до його хати. Ох взяв, виніс мірку проса, висипав — назбігалось такого до біса півнів!

— Ну, пізнавай,— каже Ох,— де твій син?

Чоловік дивився-дивився — всі півні однакові, один у один,— не впізнав.

— Ну,— каже Ох,— іди ж собі, коли не пізнав. Ще рік твій син служитиме в мене.

Чоловік і пішов додому.

От виходить і другий рік; чоловік знову іде до Оха. Прийшов до пенька:

— Ох! — каже.

Ох до нього виліз.

— Іди,— каже,— пізнавай! — Увів його в кошару — аж там самі барани, один в один. Чоловік пізнавав-пізнавав — не впізнав.

— Іди собі, коли так, додому: твій син ще рік житиме у мене.

Чоловік і пішов, журячись.

Виходить і третій рік; чоловік іде до Оха. Іде та йде — аж йому назустріч дід, увесь, як молоко, білий, і одежа на ньому біла.

— Здоров, чоловіче!

— Доброго здоров'я, діду!

— Куди тебе доля провадить?

— Йду,— каже,— до Оха виручать сина.

— Як саме?

— Так і так,— каже чоловік. І розказав тому білому дідові, як він Охові оддав у наймн свого сина і з якою умовою.

— Е! — каже дід.— Погано, чоловіче, довго він тебе водитиме.

— Та я вже,— каже чоловік,— і сам бачу, що погано, та не знаю, що його й робить тепер у світі. Чи ви, дідусю, не знаєте, як мені мого сина вгадать?

— Знаю! — каже дід.

— Скажіть же й мені, дідусю-голубчику! Бо все-таки який він не був,— а мій син, своя кров.

— Слухай же,— каже дід,— як прийдеш до Оха, він тобі випустить голубів, то ти не бери ніякого голуба, тільки бери того, що не їстиме, а сам собі під грушею сидітиме та обскубуватиметься: то твій син!

Подякував чоловік дідові і пішов. Приходить до пенька:

— Ох! — каже.

Ох виліз і повів його у своє царство. Висипав Ох мірку пшениці, наскликав голубів. Назліталось їх сила, і все один в один.

— Пізнавай,— каже Ох,— де твій син! Пізнаєш — твій, а не пізнаєш — мій.

От всі голуби їдять пшеницю, а один сидить під грушею сам собі, надувся та обскубується. Чоловік і каже:

— Ось мій син!

— Ну, вгадав! Коли так — бери.

Взяв перекинув того голуба, і став з його такий гарний парубок, що кращого й на світі немає. Батько зрадів дуже, обнімає його, цілує. Раді обидва!

— Ходім же, сину, додому.— От і пішли.

Йдуть дорогою та й розмовляють. Батько розпитує, як там у Оха було; син розказує; то знову батько розказує, як він бідує, а син слухає. А далі батько й каже:

— Що ж нам тепер, сину, робитимем? Я бідний і ти бідний. Служив ти три роки, та нічого не заробив!

— Не журіться, тату, все гарно буде. Глядіть,— каже,— тут полюватимуть за лисицями панічі, то я

перекинусь хортом та піймаю лисицю. Паничі мене купуватимуть у вас; то ви мене продайте за триста рублів,— тільки продавайте без ретязя: от у нас і гроші будуть, розживемось!

Йдуть та йдуть,— аж так: на узліссі собаки ганяють лисицю; так ганяють, так ганяють; лисиця не втече, хорт не дожене. Син зараз перекинувся хортом, догнав ту лисицю, піймав. Паничі вискочили з лісу:

— Це твій хорт?

— Мій!

— Добрий хорт! Продай його нам.

— Купіть.

— Що тобі за нього?

— Триста рублів, без ретязя.

— Нащо нам твій ретязь,— ми йому позолочений зробимо! На сто!

— Ні.

— Ну, бери гроші,— давай хорта.— Одлічили гроші, взяли хорта,— давай полювать. Випустили того хорта знову на лисицю. Він як погнав лисицю, то погнав аж у ліс, там перекинувсь парубком і знову прийшов до батька.

Йдуть та йдуть, батько й каже:

— Що нам, сину, цих грошей,— тільки що хазяйством завестись, хату полагодить.

— Не журіться, тату, буде ще. Тут,— каже,— тату, паничі їхатимуть по перепелиці з соколом. То я перекинусь соколом, а вони мене купуватимуть, то ви мене продайте знов за триста рублів, без шапочки.

От ідуть полем,— паничі випустили сокола на перепела; так сокіл женеться, а перепел тікає: сокіл не дожене, перепел не втече. Син перекинувся соколом,— так зразу і насів того перепела. Паничі побачили:

— Це твій сокіл?

— Мій!

— Продай його нам!

— Купіть.

— Що тобі за нього?

— Як дасте триста рублів, то беріть собі сокола, тільки без шапочки.

— Ми йому парчеву зробимо!

Поторгувались, продав за триста рублів. От паничі пустили того сокола за перепелицею, а він як полетів

та й полетів у ліс, там перекинувся парубком і знову прийшов до батька.

— Ну, тепер ми розжились трохи,— каже батько.

— Постійте, тату, ще буде. Як будемо,— каже,— іти через ярмарок, то я перекинусь конем, а ви мене продавайте. Дадуть вам за мене тисячу рублів; тільки продавайте без недоуздка.

От доходять до містечка там, чи що,— аж ярмарок. Син перекинувсь конем — такий кінь, як змій, і приступить страшно! Батько веде того коня за недоуздок, а він гарцює, копитами землю вибиває! Тут насходилось купців — торгують:

— Тисячу,— каже,— без недоуздка, то й беріть!

— Та навіщо нам цей недоуздок, ми йому срібну позолочену уздечку зробимо! — Дають п'ятсот.

— Ні!

А це підходить циган, сліпий на одне око:

— Що тобі, чоловіче, за коня?

— Тисячу, без недоуздка.

— Ге! дорого, батю: візьми п'ятсот з недоуздком!

— Ні, не рука,— каже батько.

— Ну, шістсот... бери!

Як узяв той циган торгуватися, як узяв,— так чоловік і шага не спускає.

— Ну, бери, батю, тільки з недоуздком.

— Е, ні, цигане: недоуздок мій!

— Чоловіче добрий, де ти бачив, щоб коня продавали без уздечки? І передать ніяк...

— Як хочеш, а недоуздок мій! — каже чоловік.

— Ну, батю: я тобі ще п'ять рублів накину,— тільки з недоуздком.

Чоловік подумав: недоуздок яких там три гривні вартий, а циган дає п'ять рублів! Взяв і оддав. Запили могорич. Пішов чоловік, взявши гроші, додому, а циган на коня та й поїхав.

А то не циган — то Ох перекинувся циганом.

Той кінь несе та й несе Оха — вище дерева, нижче хмари. От спустились у ліс, приїхали до Оха; він того коня поставив на стайні, а сам пішов у хату.

— Не втік-таки від моїх рук, собачий син! — каже жінці.

От у обіднюю годину бере Ох [illegible] за повід, веде до водопою, до річки. Тільки що [illegible] до річки, а той

кінь нахилився пить та й перекинувся окунем та й поплив. Ох, не довго думавши, перекинувсь і собі щукою та давай ганятися за тим окунем. Так оце що нажене, то окунь одстовбурчить пірця та хвостом повернеться, а щука й не візьме. От вона дожене та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаєм з тобою!

— Коли ти, кумонько-голубонько, хочеш балакати,— каже окунець щуці,— то я й так чую!

Знову — що нажене щука окуня та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаємо з тобою!

А окунець одстовбурчить пірця та й каже:

— Коли ти, кумонько-голубонько, хочеш,— то я й так чую!

Довго ганялась щука за окунем — та ні, не дожене!

А це підпливає той окунь до берега — аж там царівна шмаття пере. Окунь перекинувся гранатовим перснем, у золотій оправі, царівна побачила та й підняла той перстень з води. Приносить додому, хвалиться:

— Який я, таточку, гарний перстень знайшла!

Батько любується, а царівна не знає, на який його й палець надіти: такий гарний!

Коли це через якийсь там час доповіли царю, що прийшов якийсь купець. (А то Ох купцем перекинувся). Цар вийшов:

— Що тобі треба, старичок?

— Так і так: їхав я,— каже Ох,— кораблем по морю. Віз у свою землю своєму цареві перстень гранатовий та й упустив той перстень у воду... Чи ніхто з ваших не знайшов?

— Так,— каже цар,— моя дочка знайшла.

Покликали її. Ох як узяв її просить, щоб оддала, бо йому, каже, і на світі не жить, як не привезе того персня! Так вона не оддає, та й годі! Тут уже цар уступився:

— Оддай,— каже,— дочко, а то через нас буде нещастя чоловікові,— оддай!

А Ох так просить:

— Що хочте, те й беріть у мене,— тільки оддайте мені перстень!

— Ну, коли так,— каже царівна,— то щоб ні тобі, ні мені! — та й кинула той перстень на землю. Той перстень і розсипався пшоном — так і порозкочувалось по всій хаті. А Ох, не довго думавши, перекинувся півнем, та давай клювать те пшоно. Клював-клював, все поклював. А одна пшонина закотилася під ноги царівні,— він тієї пшонини і не з'їв. Як поклював,— та в вікно й вилетів та й полетів собі...

А з тієї пшонини та перекинувся парубок — і такий гарний, що царівна як побачила, так і закохалася одразу,— та так же то щиро просить царя й царицю, щоб її оддали за його:

— Ні за ким,— каже,— я щаслива не буду, а за ним моє щастя!

Цар довго морщився: «Як то за простого парубка оддати свою дочку?!» А далі порадилися — та взяли їх поблагословили та й одружили, та таке весілля справляли, що увесь мир скликали! І я там був, мед-вино пив; хоч в роті не було, а по бороді текло — тим вона в мене й побіліла!

ІВАН-ПОБИВАН

Унадився давним-давно один страшний змій у якусь слободу людей їсти та й поїв чисто всіх, зостався один тільки дід.

— Ну,— каже змій,— завтра поснідаю.

А через ту слободу та йшов один бідний хлопець, та й проситься ночувати.

— А хіба тобі життя надокучило? — питає його дід.

— Як? — каже бідний хлопець.

Дід розказав йому, що тут змій усіх людей переїв і це завтра його з'їсть.

— Е,— каже хлопець,— подавиться.

От прилітає змій, побачив хлопця та:

— О, це добре,— каже,— був один, а тепер двоє.

А хлопець:

— Гляди не подавись!

Змій і дивиться.

— Як,— каже,— хіба ти сильніший за мене?

— Авжеж.

— Який же ти сильний? Я он, бач...— Та взяв камінь як здавив, так з нього мука й посипалась.

— Е, це дурниця,— каже хлопець,— здави так, щоб з нього юшка потекла.

Та тут же взяв ворочок [1] сиру, та як натисне, так з нього сироватка і потекла.

— Отак,— каже,— дави.

— Ну, ходім,— каже тоді змій,— за товариша будеш.

А хлопець йому:

— Хіба за старшого.

Ото й пішли. Питає його змій:

— А як звуть тебе?

— Іван-Побиван,— каже хлопець.

Ну, змій вже й боїться його: «Щоб ще мене,— думає,— і не вбив».

Стало на обід, змій і каже:

— Піди ж ти, хлопче, та принеси вола, будем обідать варити.

Пішов хлопець. Ходить по змійовій череді та й зв'язує волів хвостами докупи. А змій ждав, ждав, побіг сам.

— Що ти, хлопче, робиш?

— Е, буду ще тобі по одному носитись, я всіх зразу хочу забрати.

— Та ну тебе к бісу, ти мені всю худобу переведеш.

Стяг змій з вола шкуру і поволік. От дає він хлопцеві ту шкуру.

— Іди,— каже,— води принеси.

Узяв хлопець шкуру, насипу дотяг її до колодязя, та як упустив туди, то вже і не витягне. Тоді зробив собі лопату та й ходить кругом криниці, підкопує її. Прибігає змій.

— Що це ти робиш?

— Е, буду я тобі шкурою воду носити! Я зачеплю всю криницю та й приволочу.

— А щоб тебе! — каже змій та й злякався хлопцевої сили. Поніс сам.

— Піди ж,— каже,— хлопче, дров принеси; вирви там сухого дуба, та й буде.

— Е, буду я тобі трошки носить! Якби дубів двадцять заразом, то б так! — Та й удав, ніби розсердився,

---

[1] Ворочок — торбинка, що в ній гнітять сир.

не пішов. От змій наварив, сів і їсть, а хлопець ніби сердиться і обідать не йде, бо ж як піде, то змій зразу догадається, що він не сильний, як побачить, що хлопець менше нього їсть. А як зосталось небагато, то він сів і собі посьорбав та й каже:

— Мало.

— Ну,— каже змій,— то ходім тепер до моєї матері, вона нам вареників наварить.

— А як іти, то йти,— каже хлопець, а сам думає: «Тепер пропав».

От як почали їсти,— а вареників стоїть бочок двадцять,— то змій все їсть та їсть, а хлопець усе за пазуху та в штани ховає, усе ховає. Вже казанів з двадцять подали, а він одно ховає. Як поїли, то змій і каже:

— Ходім на камінь крутитись.

— А як іти, то йти,— каже хлопець.

Змій як крутнувсь — аж огонь пішов.

— Дурниця,— каже хлопець,— ти так крутнись, щоб юшка потекла.— Та як притисне до каменя ті вареники, що в його одежі, а з них так юшка і бризнула.

— От так,— каже,— крутись.— Та ще, та ще: — От як дам!

Ну, змій вже вкрай злякавсь Івана-Побивана. Але ще каже:

— Ану, давай, хто сильніше засвище.

Змій як свисне, аж дерева пригнулись.

«Ну,— думає Іван-Побиван,— що його робити?» А тут лежала одна залізяка. Глянув Іван на неї та до змія:

— Зажмур очі, бо я як свистатиму, то тобі можуть очі повилазити.

Змій зажмурив, а Іван-Побиван як огріє змія залізякою, то той аж здригнувсь.

— Правду кажеш,— каже змій,— ледве справді очі не повискакували! — Та вже щоб хоч не бути з Іваном укупі, то побудував йому хату на одшибі; а сам давай з матір'ю радитись, як би їм його звести зі світу.

— Давай,— кажуть,— його спалим.

А хлопець підслухав це та десь і сховавсь. От як спалили ту хату, хлопець прийшов, став коло попелу та й струшується.

Приходить змій.

— Що ти, хлопче, хіба ще живий?

— Живий, тільки цієї ночі мене щось ніби блоха вкусила.

«Ну,— думає змій,— од такого треба подалі!» Та як дременув з тих країв, то тільки його і бачили.

ПРО ЖАР-ПТИЦЮ ТА ВОВКА

Було у одного царя три сини — два розумних, а третій дурень. От прийшли вони до батька до свого та й просять, щоб він відпустив їх поїздити по світу, подивитися на інші царства. Батько вислухав їх і каже:

— Вибирайте собі коней з табунів, яких завгодно (а у нього багато було: звісно, цар!), і їдьте, куди хочете.

От пригнали ті табуни; почали вони вибирати.

Обидва старші вибрали коней щонайкращих, а менший, дурень, узяв найпоганшого коня. Зібравшись, виїхали вони усі троє однією дорогою. Їдуть та їдуть. Коли дивляться — стоять три стовпи і від кожного стовпа йде дорога: одна прямо, друга наліво, а третя направо. На тих стовпах було щось написано; вони і під'їхали прочитати. На однім стовпі значилось: «Хто поїде дорогою цією, той сам буде ситий, а кінь його голодний»; на другім: «Хто поїде цією дорогою, той сам буде голодний, а кінь ситий»; на третім: «Хто поїде цією дорогою, у того вовк коня з'їсть». Поїхали вони: старший по тій дорозі, що сам буде ситий, а кінь голодний; середульший по тій, що сам буде голодний, а кінь його ситий, а менший, дурень,— по тій, що вовк коня з'їсть.

Тільки що менший трохи проїхав, іде вовк назустріч йому і каже:

— Злазь з коня, я його з'їм!

Нічого робити — узяв дурень сідло на плечі та й пішов собі дорогою, а коня покинув. Коли це доганяє його знову той же самий вовк:

— Сідай,— каже,— на мене і кажи, куди тебе везти?

А дурень йому відповідає:

— Вези куди сам знаєш!

Привіз його вовк у великий ліс, а посеред того лісу стояла хата велика; біля тієї хати стоїть стовп, на стовпі висить клітка, а у тій клітці сидить птиця така, аж сяє. От дурень як уздрів її та й каже вовкові:

— Як би мені украсти цю птицю?

— Іди,— каже йому вовк,— та полізь по стовпу, та не берись за вірьовочку, а прямо бери клітку.

Пішов дурень, зліз на стовп та заміть клітки і зачепив рукою вірьовку — коли це дзвоник: дзень-дзень-дзень! Вибігають сторожі, що стерегли птицю, та до нього:

— Чого тобі треба?

— Хотів,— каже він їм,— птицю вкрасти.

А сторожі й кажуть йому:

— Це не проста птиця, а жар-птиця. Коли хочеш, щоб ми тобі її дали, приведи нам коня до половини золотого, до половини срібного.

Пішов від них дурень, а вовк і питає його:

— Де ж птиця, що ти хотів украсти?

— Нема! — каже дурень.

Розказав йому все, як було, і що треба привести коня до половини золотого, до половини срібного.

— Сідай же,— каже вовк,— швидше та поїдемо.

Сів дурень на вовка і поїхали. Їхали, їхали,— от вовк і привіз його знов-таки у ліс, а в тім лісі стоять усе кам'яні конюшні, а в конюшнях коні іржуть. Вовк і каже дурневі:

— Іди ж в оцю конюшню та бери першого коня, та не за уздечку, а за гриву.

Пішов дурень у конюшню та й забув знову, що йому наказував вовк, бере коня за уздечку, а удила тільки — брязь-брязь...

Тут зараз і вискакують сторожі та до нього:

— Чого тобі треба?

— Хотів украсти коня.

— Е, привези нам панну, що живе за сім верст відсіль у дубовім гаю, тоді візьмеш коня.

З тим і пішов дурень від них. Прийшов до вовка, а він його і питає:

— Де ж кінь?

— Нема! — та й розказав йому, як було і чого вимагали від нього сторожі.

— Сідай же швидше та поїдемо,— каже вовк.

От поїхали. Вовк і привіз його знов у гай дубовий. Коли дивляться — аж по горі ходить панна з дівчиною, своєю слугою.

— Іди ж,— каже йому вовк,— до тієї панни та скажи їй, що тобі дуже хочеться пити: нехай вона пошле ту дівчину по воду, а ти бери її скоріш на оберемок та й неси до мене.

Пішов дурень до панни та й просить її:

— Пошліть, панно, по воду: дуже пити хочеться.

Вона, почувши це, стала просить його зайти у хату; він відмовляється, що йому не можна зайти.

— Візьміть та пошліть дівку по воду.

Та й послала, а дурень тоді як ухопить її на оберемок та мерщій до вовка, сів на нього і полетів, як птиця. Прибігли до того місця, де він крав коня до половини золотого, до половини срібного, вовк став та й каже йому:

— Я ж перекинусь панною, а ти мене відведи і віддай сторожам, та як візьмеш у них коня наполовину золотого, наполовину срібного, то сідай на нього та й їдь швидше по цій дорозі, що до жар-птиці; я дожену тебе.

Так і зробили. Вовк перекинувсь панною; дурень узяв його, підвів до сторожі та й проміняв на коня до половини золотого, до половини срібного.

Потім посадив на коня панну, ту, що вкрав собі, сів і сам та й поїхав тим шляхом, що йде до жар-птиці. А сторожі узяли ту панну, що він зоставив їм, принесли їй яблук, ягід і усього-усього та й давай годувати. От наївсь наш вовк гарно та й каже їм:

— Випустіть мене трохи погуляти.

Вони й випустили його, та тільки що випустили — він зараз і перекинувсь вовком, вони не уздріли й як, та й побіг собі скільки видно, тільки курява знялась. Біг-біг він, а далі й наздогнав дурня аж там уже, де була жар-птиця, та й знову каже йому:

— Я ж знову перекинусь — конем, а ти відведи мене і віддай сторожам, та як візьмеш жар-птицю, то сідай на коня та й їдь аж до тієї дороги, де ти розпрощався з братами, там і підождеш мене. Та тільки не спи,— а то брати уб'ють тебе.

Дурень так і зробив, як казав вовк: вимінив жар-птицю, сів на коня, взяв панну та мерщій і дремчить. От приїздить на те місце, де три дороги сходяться в одну, та й сів відпочити, а коня пустив пастись. Жар-птиця сидить у клітці та й співає, а панна й просить його:

— Не засни ж, будь ласкав, а то брати уб'ють тебе і мене.

Коли дивиться вона: їдуть два парубки, вона зараз до дурня — аж він уже спить. Давай вона його будить: будила-будила — ніяк не розбудить. От під'їхали туди ж і ті парубки.

— Дивись-но,— каже один,— це ж наш брат-дурень. Давай уб'ємо його, а коня, жар-птицю і красну дівицю візьмемо собі.

Так і зробили, як сказали: убили брата і покинули там, а коня, жар-птицю і красну дівицю узяли та й поїхали. Незабаром прибігає й вовк. Дивиться, аж дурня вже клює сорока, а гадюка ссе з нього кров. От він зараз гадюку убив, а до сороки й каже:

— Як ти мені не принесеш води цілющої й живущої, то й тебе уб'ю.

— В чому ж я тобі принесу? — питає сорока.

Він узяв зробив з листя дві коробочки, одну прив'язав сороці до однієї ноги, другу до другої, та й пустив її. На другий день прилітає вона до нього в полудень і приносить воду. Тоді він узяв полив дурня цілющою водою, зцілив його, а далі — живущою — оживив.

— Та й довго ж як я спав,— каже дурень.

— Якби не я, заснув би ти навіки,— обізвавсь вовк.— Сідай швидше та поїдемо, а то старший брат обвінчається з панною.

Сів дурень на вовка і поїхали.

Приїжджає додому, коли дивиться — стоїть перед ганком коляска; а в тій колясці запряжений його кінь, до половини золотий, до половини срібний. Як побачив його кінь той, так і кинувсь до нього, поволік з собою і коляску ту, а як побачила його жар-птиця у вікно,— так і пурхнула до нього: розбила й вікно, вилетіла та й сіла йому на плече. Коли це виходить і панна та з його братом, така заплакана,— їхати до

вінця. Як угледіла ж вона дурня — зараз до нього так і кинулась.

— Ось хто мене вкрав,— каже,— за нього й вийду.

Дивиться на це диво батько і сам не знає, що воно робиться. Тут дурень і розказав йому все дочиста, як було діло. А батько йому й каже:

— Роби ж з братами, що хочеш...

Тоді дурень поїхав до вінця, повінчався з панною, братів простив, а вовкові зжарив цілого барана.

От вам казка, а мені бубликів в'язка.

ЯК ІВАНКО-ДУРЕНЬ З КОРОЛІВНОЮ ОДРУЖИВСЯ

Був чоловік, що мав трьох синів: двоє розумних, а третій дурний. І прийшов тому чоловікові вже час умирати. Перед смертю покликав він синів і сказав, щоб вони після похорону ходили на цвинтар три дні. Та й помер. Поховали красно,— так, як батька. Але приходить черга іти на варту до гробу старшому. Той розболівся. Середульший — не хоче його переступити. І кажуть вони молодшому:

— Іди ти, дурний Іванку, на варту.

Той зліз з печі, вдягнувся, взяв у руки палицю і пішов на гріб батька. Прийшов, помолився та й ліг. Лежить на гробі. Ось коло півночі вилазить батько з гробу.

— То ти,— каже,— Степане?

— Ні,— каже той,— то я, Іванко.

— А чому ж він не вийшов?

— Бо чогось захворів.

— Ну,— каже,— хай так і буде! На тобі оцей пучок волосся. Як буде тобі потрібно, то ти тільки припечи його — зараз явиться тобі кінь; влізь йому в ліве вухо, а вилізь правим — буде й панська одежда на тобі. Тільки ти довго не тримай, а зробить службу — пускай.

І зник старий, а той дурний, виспавшись, приходить додому. Питаються його: — А щось видів?

— Нічого не видів! — та й знов поліз на піч. Увечері приходить черга вже на другого, середульшого. Той знов не хоче йти, бо боїться. А дурний з печі:

— Ну, коли не хочеш, то треба мені йти, чи що. Але аби тільки батько не гнівався!

— Не журися, не буде гніватися... тільки йди!

Пішов той, знову ліг, лежить. Коло півночі питається батько:

— А що? То ти, Семене?

— Ні, він заслаб, а то я, Іванко дурний.

— Ну,— каже,— добра ти в мене дитина, я тебе нагороджу за твоє послушенство. На ж тобі другий пучок волосся. Як треба, то тільки припечи його — так зараз до твоїх послуг буде кінь добрий.

І знов старий зник, а Іванко заснув, проспав до рання. Рано встав, прийшов додому. Питаються брати:

— Чи видів що?

— Ні,— каже,— нічого не видів! — роззувся і заліз на піч. Надвечір кажуть іти йому на варту за свою чергу. Він не сперечається, а взувається і йде весело. Прийшов, на гробі ліг та й лежить. Коло півночі батько й питається:

— А котрий коло мене на варті? Степан чи Семен?

— Ні,— каже,— тату: то моя черга, я й прийшов.

— Ну, добре! На ж тобі третій пучок волосся. Як тобі треба буде, то воно стане у великій пригоді,— та й каже: — Бувай здоров! Більше вже не треба ходити до мене на варту.

Прийшов дурний Іванко додому, питаються брати:

— Чи не видів чого?

— Ні,— каже,— не видів нічого.

Заліз собі на піч, тільки носом свище.

Ось через недовгий час королівна того королівства оголосила таке, що хто доскочить до неї на стовп, той буде її чоловіком. А вона звеліла зробити стовп заввишки в п'ять сажнів, закопати коло палацу, поставити на ньому галерею, а в ній вона буде сидіти. І вже кілька раз було, що вона так робила, і багато там полягло людей, бо не могли жодним способом доскочити, а тільки розбивалися. І ще так сказала, що хто б не доскочив: чи мужик, чи швець, то вона його буде. От вчули те наші молодці, а їм вже час був женитися, кажуть:

— Їдьмо! Може, ми доскочимо.

Дурний каже:

— Візьміть і мене.

— А ти нащо там, дурний? Чого ти поїдеш?

— Ну, не хочете, — бог з вами!

Тільки що вони виїхали, Іванко пішов у ліс, припік пучок волосся. От явився перед ним білий кінь, як сніг. Вліз Іванко у ліве вухо, виліз правим — красивий став, і одежа стала на ньому, як на якому великому панові. Сів на коня та й поїхав. Догнав своїх братів, вліпив їм по п'ять нагайок і полетів як вихор. От і приїхали вже всі, беруться скакати. Кінь Іванка як скочить,— на три чверті доскочив, а вище не міг, та й опустився. Тоді Іванко назад повернув і поїхав додому. Коня пустив в яру пшеницю, а сам виліз на піч. Приїжджають його брати. Питається він їх:

— Що там було?

Ті кажуть:

— Зо всіх тільки один такий найшовся, що мало не доскочив. Але і кінь був ладний такий, що ще ніде такого не виділи. Тільки за що він нам на дорозі вліпив по п'ять нагайок?

—Та то,— каже Іванко,— я був!

— От! Де тобі, дурневі, таким бути?

Він тільки за комином посміюється.

На другу неділю знов вони збираються. Той Іванко й каже:

— Візьміть мене!

— А ти чого поїдеш, дурний? Тебе там треба?!

— Ну, то я буду сидіти на печі.

Поїхали вони. Тоді пішов Іванко у ліс, припік другий пучок волосся,— от явився перед ним кінь буланий, як золото. Іван вліз йому в ліве вухо, виліз правим, таким став гарним, що на світі кращого за нього не було. Виїхав на шлях, догнав братів, вліпив їм по п'ять нагайок і полетів як вихор. З'їхалися всі до двору. Дали гасло скакати. Той дурний своїм конем як скочить, кінь тільки передніми ногами вчепився за галерею. Але не міг на неї вискочити. Він повернув конем та й зник. Приїхав у ліс, коня пустив на волю, а сам вбрався в свої лахи та й заліз на піч. Приїздять додому брати. Дурний питається:

— А що там виділи?

— Ото, щоб ти знав, який там був молодець! Що за гарний! Але кінь під ним ще кращий!

— А, дурні ви! Та то ж я!

— Де тобі бути таким! Тобі тільки сидіти на печі!

На третю неділю вони знов збираються їхати. Іванко й каже:

— Візьміть же й мене!

— Де тобі їхати? Там не такі, та нічого не вдіють! От сиди спокійно на печі!

Поїхали вони. А Іванко пішов у ліс, припік третій пучок волосся. Явився до нього кінь карий. Він вліз йому в ліве вухо, з правого виліз,— такий став гарний, що не можна й сказати. А вбрання стало на ньому золоте. Сів він на коня і полетів як стріла. Доганяє братів, вліпив їм по п'ять гарячих нагайок та й поїхав. Приїхав на місце. Дали гасло скакати. Він своїм конем як скочив, вилетів на галерею, зліз з коня, поцілував королівну. Вона дала йому перстень із свого пальця і шовкову хустинку надвоє роздерла. І він узяв половину, сів на коня, між народ вискочив та й утік, хоч і кричали зо всіх сторін ловити його. Приїхав додому, коня пустив, а сам заліз на піч. Приїжджають брати. Він і питається:

— Що виділи?

— От, говори собі! Якийсь собака їздить і цей раз доскочив, взяв перстень, половину хустини. Хотіли його зловити, а він утік. Тільки за що він вже третій раз дав нам по п'ять нагайок, аж шкура облізла?

— Та то,— каже Іванко,— я!

Нічого вони йому не кажуть. А він наклав на палець перстень та й сидить. Приходить ніч. Від того персня так ясно, як у день, робиться. Питають брати:

— Де ти взяв той перстень?

Він і каже:

— Як то де? Королівна дала.

— О, то ти нам давав такі добрі облизні?

— Аякже! Я! А чому ви мене не брали з собою?

На четверту неділю вже та королівна сумує, що дала перстень і половину хустини та й не знати кому. А вона страх його полюбила. Просить батька, щоб по всьому королівству розіслав такі листи, що хто б він не був і якого стану, то королівна вийде за нього заміж. Шукають його скрізь, розіслали вже і жовнірів. Приходять до хати того дурного. Найшли його з перснем, стягають з печі. Тоді він припік пучок волосся,— і кінь карий прибіг. Іванко сів на нього і по-

їхав до королівни. Приїхав. Вона тоді вже втішилася, взяла з ним шлюб, живуть собі.

Але тії королі, що добивалися взяти її, об'явили батькові її війну, чому він віддав за мужика свою дочку, а за них не хотів. Другі зяті цього короля стали збиратися йти батькові на поміч. Кажуть і Іванкові, щоб він лагодився.

А той прикинувся слабим і не поїхав з ними, тільки жінка його поїхала. Вийшли вони, вже стали до бою. А той, дурний, як припік перший пучок волосся, зараз явився до нього кінь добрий. Той вліз йому в ліве вухо, а правим вискочив, зробився вродливим, і зброя на нім гарна. Сів на коня та й поїхав. Приїхавши, він побачив, що тесть його зачав битися з своїми ворогами, а Іванка не впізнав. Той як витягне шаблю, як став сікти, посік все військо вороже, а решта з тими королями мусила втікати. Король хотів йому дякувати, що врятував його від зневаги, але він втік, щоб його не впізнали. Приїхав додому, коня пустив, а сам ліг спати. Приїжджають вояки додому; дивляться — Іванко спить. Розбудили його. Розказують, що от такий і такий найшовся лицар, що побив стільки війська і їх врятував. Він і каже:

— Та то я!

— Де там тобі! Далеко куцому до зайця! Ти лінюх і невдатний до цього, а то жвавий хлопець!

Через деякий час ті королі знов зібрались воювати. Знов король із своїми зятями стає до бою. Кажуть і йому, Іванкові, їхати. А він і каже:

— Обійдеться і без мене!

Тільки вони виїхали, він ліг спати. Виспався добре, а тоді вийшов з двору, припік другий пучок волосся. З'явився до нього кінь, дуже хороший! Він вліз йому в ліве вухо, а правим виліз, зробився ще кращим, як перше був, сів на нього і поїхав. А там уже бій кипить. Як кинувся він на ворогів — одних побив, інших порозганяв, і сам утік додому. Коня пустив, а сам ліг спати. Ті приїхали з війни. Кажуть до його жінки:

— Дивись-но! Ми всі для твоєї химери трудимося, а твій красний чоловік лежить на боку та спить!

Вона нічого їм не каже, тільки плаче, що таку біду навела на свого батька.

Але ті вороги найшли якусь чарівницю, і вона сказала їм, що того короля ніхто не поб'є, а тільки той лицар, що вже п'ятсот літ закопаний під землею в такім-то місці. Беруться вони, відкопують його і кажуть йому, чого їм від нього треба. Той і каже:

— Добре! Тільки годуйте півроку мого коня вівсом голим, а мене медом білим.

Ті кажуть:

— Добре.

Годують їх обох, як кабанів на заріз, і через півроку посилають вість до того короля, щоб ставав до бою на тому-то місці. Зажурився той король вже не жартом, аж плаче: де то, щоб через дурну жінку він життя свого позбувся. Розписав листи по приятелях своїх, щоб йому помагали. Ті поприїздили. І він їде з зятями. Кажуть і дурному їхати. А він:

— Овва! Чого я поїду? Не бачив, як їх поб'ють, або що?!

Ну, нічого робити,— вони виїжджають. Тоді Іванко припік третій пучок волосся, з'явився кінь такий, що ще зроду ніхто такого не видів. І каже кінь до нього:

— Слухай-но! Те, що було перше, то пусте: тепер з твоїми ворогами єсть такий лицар, що як станеш битися з ним, то ти заїжджай з правого боку і хутко стинай йому голову. І як зітнеш, то відскакуй на лівий бік, то він тільки ранить тебе в ногу, але не дуже. Сідай, нема часу довго балакати!

Вбрався він у кінським вусі, став такий сильний і хороший, що кращого за нього на всім світі не було! Сів на коня, кінь і поніс його так, як птах. Приїжджає на місце. От викликають, хто хоче з таким-то лицарем битися, і коли його поб'є, то вже більше битися не будуть. Виїжджає Іван-дурень проти того лицаря, а він йому і каже:

— Здоров, королевичу Іване!

Той йому відповідає:

— Дай боже здоров'я!

Питається його той лицар:

— Чи будем битися, чи миритися?

Той каже:

— Ні! Будем битися.

— Ну, ставаймо до бою!

Повитягали вони шаблі. Перший раз зійшлися — так тільки один коло другого проїхав. Другий раз зійшлися,— тільки шаблями побренькали. Третій раз зійшлися,— кінь Іванків як підсадиться з правого боку! Тоді Іванко хутко голову тому лицареві стяв та й відскочив на лівий бік. Але той, вже без голови, як махне шаблею — та й вдарив Іванка по литці і геть її розрубав. Прибігла до нього його жінка, не пізнала його, і дала йому свою хустку з голови перев'язати рану. Той перев'язав і втік. А його вороги бачать, що нічого не вдіють, та й повтікали з своїми людьми.

Приїздять вони, зяті і король, додому. Тішаться, що так кінчилося, і хотять стратити того дурного Іванка. Приходить жінка до його кімнати: він спить. Відкриває ногу, а з ноги ще кров юшить. Закликали батька, пізнали рану, що то йому зробив той лицар; збудили його. Якось вони ту рану залікували і вже жили спокійно. І більше ніхто вже не смів на них нападати.

КОЗАК МАМАРИГА

Козак Мамарига служив у багачів двадцять п'ять років, заробив три мідні гроші та й пішов у путь-дорогу, куди очі світять. Іде він дорогою, іде, зустрічає парубка.

— Добридень, парубче! — каже.

— День добрий і вам! — відповідає той.— А хто ви такий є?

— Я козак Мамарига, служив у багачів двадцять п'ять років, заробив три мідні гроші та й іду, куди очі світять. А ти хто?

— А я,— каже парубок,— наймитував в одного пана, та як косив жито, то знайшов у полі торбинку-волосянку, таку, що сама дає їсти й пити. А пан дізнався про цю торбинку та й наказав мене бити, а торбинку відібрати. Тільки я торбинку забрав та й утік.

— А де ж торбинка?

— Розбійники в лісі напали й відняли!

— Ну, ходімо разом, будеш мені за брата.

Пішли вони вдвох. Ідуть собі, йдуть, зустрічають другого парубка.

— Добридень, парубче! — кажуть.

— День добрий і вам,— відказує той.— А хто ви такі є?

— Я козак Мамарига, а це мій побратим. А ти хто?

— А я,— каже парубок,— наймитував в одного пана, та як рубав у лісі дрова, то знайшов на дереві торбинку-дротянку, таку, що сама будь-яку роботу зробить. А пан дізнався про цю торбинку та й наказав мене бити, а торбинку відібрати. Та не став я того ждати, взяв та й утік.

— А де ж торбинка?

— Розбійники в лісі напали й відняли!

— Ну, ходімо з нами, будеш нам за брата.

Пішли вони далі. Ідуть та й ідуть, зустрічають третього.

— Добридень, парубче!

— День добрий і вам. А хто ж ви такі?

— Я козак Мамарига, а це мої побратими. А ти хто?

— А я,— каже третій парубок,— наймитував в одного пана, та як пас коні, то знайшов у лузі чоботи такі, що поверх води ходять. А пан дізнався та й хотів мене бити, а чоботи відібрати, то я й утік.

— Де ж ті чоботи?

— Розбійники в лісі напали й відняли.

— Ну, ходімо з нами, будеш нам за брата.

Пішли вони вчотирьох. Де хліба випросять, де на роботу за харчі стануть — так і йдуть. Дійшли якось до роздоріжжя, де чотири дороги розходяться. Подивився козак Мамарига й каже:

— Тут, брати мої, треба нам різнитися. Є в мене три мідні гроші, беріть собі кожен по грошу, та хто на яку сторону хоче, то туди й ідіть. А мені яка дорога зостанеться, така й буде.

Дав він їм кожному по мідному грошу, попрощалися вони і розійшлися — той на ту дорогу, а той на ту... Пішов далі козак Мамарига сам один. Ходив довго, аж три роки. Ішов якось великим лісом, вийшов на широку галяву.

Коли дивиться — чотири чоловіки один з одним б'ються. Він до них:

— Добридень,— каже,— люди добрі, за що це ви б'єтесь?

А вони відповідають:

— Та ось є в нас торбинка-волосянка, що сама дає їсти й пити, та торбинка-дротянка, що будь-яку роботу сама робить, та чоботи, що поверх води ходять. А ще є в нас кінь Гивер. Так отой каже, що я візьму те, а отой каже, що і я візьму те, ніяк не поділимось та й б'ємося.

«Еге,— думає козак Мамарига,— це, значить, ті самі розбійники. Ну, заждіть же, я вас помирю!» А сам говорить:

— Чи згодні ви послухати мене, козака Мамаригу? Ніхто краще не поділить вас, як я.

— Згодні,— кажуть розбійники,— діли нас, козаче Мамариго!

— Отак зробіть,— каже він.— Покладіть отут біля мене торбинку-волосянку, торбинку-дротянку й чоботи і коня Гивера поставте, а самі йдіть на той кінець галяви. Тоді я махну рукою, а ви й біжіть усі разом: хто перший прибіжить, той бери, що найбільш до вподоби, потім другий — і собі візьме, далі й третій, а вже четвертому те, що зостанеться.

Побігли вони на той кінець галяви, а він не став часу гаяти, вмить торбинки закинув на плечі, чоботи взув і на коня Гивера скочив.

— Гей, козаче,— каже кінь Гивер,— як тебе нести — чи поверх дерева, чи поверх комишу?

— Неси поверх дерева! — говорить козак Мамарига.

Як звився кінь понад деревами! Розбійники побачили, біжать назад, та де вже їм коня Гивера здогнати!

А козак Мамарига від'їхав далеко тим конем та й думає: «Треба мені моїх побратимів шукати та їм їхнє майно повернути, що колись в них розбійники відняли. Віддам їм торбинки, волосяну та дротяну, і чоботи, а вже кінь Гивер мені зостанеться». І поїхав по світу їх шукати.

Довго там чи хутко, а приїжджає він якось до багатого двору. Просить води напитися, коли це виходить з хати господар і питає:

— А хто ти є та куди їдеш?

— Я,— каже,— козак Мамарига, їду шукати моїх побратимів.

Зрадів той чоловік, кинувся до нього:

— Та я ж і є твій побратим, що колись торбинку-волосянку знайшов і від пана втік!

— Отож я й привіз тобі твою торбинку-волосянку! — каже козак Мамарига.

Тут побратим бере його за руки, веде до хати, садить до столу, подають йому їсти й пити. Козак Мамарига дістає торбинку-волосянку та й дає йому.

— Ні,— побратим каже,— не візьму я в тебе торбинку, нехай вона твоя буде. Мені ж отой твій мідний гріш щастя приніс, я тепер забагатів і живу в повному достатку.

Погостював козак Мамарига в свого побратима днів зо три, а тоді попрощався з ним і далі поїхав — тих двох шукати.

Чи довго, чи хутко, а приїздить він до ще багатшого двору. Виходить господар,— а то другий побратим, що колись торбинку-дротянку знайшов та від пана втік! Ну, й цей козака Мамаригу з пошаною зустрів, а від торбинки-дротянки відмовився:

— Я,— каже,— з твого мідного гроша тоді забагатів і живу тепер у повному достатку. Нехай торбинка твоя буде.

Погостював козак Мамарига і в цього, поїхав третього шукати. Їздив, їздив по світу та й приїхав до багатого двору, ще багатшого за ті двори. Вийшов назустріч господар — а то третій побратим! Прийняв і він козака Мамаригу з пошаною, а від чобіт відмовився.

— В мене,— каже,— від твого мідного гроша достаток пішов, то мені тепер ті чоботи непотрібні — нащо мені поверх води ходити? А тобі вони, може, в пригоді стануть.

Попрощався козак Мамарига і з цим побратимом та й поїхав собі далі по світу мандрувати, щастя-долі шукати. Їздить та й їздить, поки втомиться, а тоді спиниться десь при дорозі і торбинку дротяну дістає:

— Торбиночко-дротяночко, став мені шатро!

Виходять тут з торбинки слуги, вмить шатро поставлять, а самі знов у торбинку сховаються. Козак Мамарига тоді торбинку-волосянку розшморгує:

— Торбочко-волосяночко, дай мені їсти й пити!

Враз де не візьметься стіл, на столі наїдки, напитки різні,— їж, пий донесхочу. А тоді тільки скаже:

— Торбочко, уберись!

Все й прибереться знову в торбу, як і не було.

Отак мандрував козак Мамарига та, мандруючи, й приїхав у чужу землю. І почув тут від людей, що є в цій землі король, а в короля проти палацу стоїть столітній дуб, а під тим дубом лежить скарб незліченний. І оголосив король: хто того дуба зрубає, коріння викорчує і скарб дістане, то він тому півкоролівства відпише і дочку свою заміж оддасть. Та тільки хто не брався — ніхто не може того дуба зрубати.

Почув про те козак Мамарига й каже:

— Що ж, спробуємо зрубати!

Поїхав він до королівського палацу та й оповістився, що приїхав, мовляв, дуба рубати. Вийшов до нього король.

— Хто такий? — питає.

— Я,— каже,— козак Мамарига, можу тобі скарб з-під дуба дістати.

— Ну,— король каже,— як дуба зрубаєш і скарб дістанеш, то я тобі півкоролівства відпишу і дочку мою, королівну, за тебе віддам. Та як не зробиш за ніч — твоя голова з пліч!

От настала ніч, козак Мамарига пішов до того дуба, розшморгнув торбинку-дротянку:

— Торбиночко-дротяночко, зрубай дуба, коріння викорчуй, скарб дістань!

Тут вийшли з торбинки слуги, взялися до роботи. А козак Мамарига ліг собі осторонь і спочиває. Ще й півночі не пройшло, а вже дуб зрубаний, коріння викорчуване і скарб витягнений. А слуги знов у торбинці поховалися.

Королю не спиться, не терпиться. Встав удосвіта, вийшов на ганок та так і оторопів: нема в дворі дуба — вже зрубаний, а там, де він стояв,— тільки яма глибока, і стоять край тої ями великі скрині ковані, а в них золото, самоцвіти — скарб незліченний.

Прокидається тут козак Мамарига, підходить до ганку.

— Ось,— каже,— давно вже все зроблено!

— Справді, зроблено,— каже король.— Бери тепер за себе мою дочку!

А королівна вередує, не хоче:

— Чого це я маю за простого козака йти?

— Нічого не вдієш,— каже король,— треба йти.

Взялися тут весілля гуляти. Вже й відгуляли. Відписує король козакові Мамаризі півкоролівства. А козак Мамарига каже:

— Що мені півкоролівства?! У вас королівство мале, відпишіть мені все, а половини я не хочу!

— Не хочеш, то твоя воля,— каже король,— а тільки другої половини я не дам!

Виводить тоді козак Мамарига із конюшні свого коня Гивера, бере жінку за руку.

— Бувайте здорові,— каже.— Коли не хочете відписувати усього королівства, так я поїду з жінкою в іншу землю.

Сідає на коня і жінку саджає.

— Як тебе нести? — питає кінь Гивер.

— Неси поверх дерева!

Поніс кінь Гивер, тільки курява звилася. Несе добу, несе другу, заніс аж до Чорного моря. Помчав понад Чорним морем — вже й землі ніде навколо не видно, скрізь тільки хвилі ходять. Коли ось — камінь серед моря. Спустилися вони на той камінь відпочити. Козак Мамарига здіймає з плеча торбу-волосянку.

— Торбочко-волосяночко, дай нам їсти й пити!

Тут стіл враз де не взявся: наїдки, напитки на столі, що королівна й у свого батька таких не бачила. Напилися, наїлися.

— Торбочко-волосяночко, уберись!

Все й прибралося вмить, не стало нічого. Полягали тоді вони на камені спати. Він заснув міцно, а вона тишком-нишком встала, торбинки обидві заховала та до коня Гивера. Тільки ногу в стремено поставила, а кінь одразу й питає:

— Куди тебе нести?

— Неси,— каже,— до мого батька!

І поніс її кінь — тільки й бачили!

Виспався козак Мамарига, прокинувся, коли дивиться — нема ні коня, ні жінки, ні торбинки-волосянки, ані дротянки. Тільки чоботи лежать.

— Е,— каже він,— як чоботи тут, то ще козак Мамарига не загине!

Узув чоботи та й пішов поверх води. Ішов, ішов аж дві доби, перейшов через море. Іде далі суходолом. Схотілося йому їсти. Бачить — стоїть кущ вишневий із ягодами. Козак Мамарига ягідку вирвав, кинув у рот — і враз виріс у нього на голові величезний ріг. Вирвав другу ягідку, кинув у рот — виріс другий ріг.

— Гай-гай,— каже він,— як же мені з такими рогами жити?!

Коли дивиться,— стоїть другий кущ, і на цьому теж ягід рясно.

— А що,— каже,— може, й ці покуштувати? Вже ж гірше не буде.

Вирвав з того куща ягідку, з'їв — і спав один ріг. Вирвав другу, з'їв — другий ріг спав. Нарвав він тоді ягід із того й з того куща та й пішов у те королівство, де була його жінка.

Як став підходити, сяк-так перевбрався, щоб не впізнали, й пішов до королівського ганку. Гукає:

— По ягоди!

Королівна почула, посилає служницю:

— Піди,— каже,— подивись, що воно за ягоди. У нас ще цвітуть, а десь, видно, вже поспіли.

Служниця вийшла, питає:

— Чи добрі ягоди та чи дорогі?

— Дорогі та добрі.

— Почому?

— По срібному карбованцю ягідка!

Служниця пішла, розповіла королівні. Королівна дала їй карбованців півсотні.

— На,— каже,— купи мені тих ягід.

Козак Мамарига гроші взяв, ягоди віддав, а сам геть подався. От бере королівна ягідку й кидає в рот, та відразу й другу, теж в рот,— і раптом виросли в неї на голові два величезні роги. Кинулася королівна до дзеркала, глянула — та як закричить з переляку! Збіглися слуги, прибіг король, жахнувся.

— Що це таке? Що ти їла?

А вона плаче й про ягоди розповідає.

— Не може того бути,— каже король,— щоб від ягід таке сталося. Ану, де ті ягоди?

Взяв та й вкинув і собі в рот ягоди. Тут зразу й в

нього роги виросли! Злякався король, розгнівався, наказав швидше бігти та схопити того чоловіка, що ягоди продавав. Побігли солдати, шукали, нікого не знайшли. Що ж тепер робити? Як королю й королівні з такими рогами жити?!

Скликає король лікарів та знахарів, щоб оті роги зігнати. Поз'їжджалися лікарі та знахарі з усього королівства. Подивились-подивились, нічого не зроблять, не спадають роги! Посилає король гінців по чужих землях, оголошує: хто зможе роги зігнати, тому він усе своє королівство відпише, аби тільки йому з дочкою такої бридоти позбутися. Поприїздили лікарі і з чужих земель, як не мудрували, чим там не мазали — нічого не вдіють...

Королівна плаче-розливається, король лютує, а народ глузує та бурить: «Нащо нам король із рогами? Не хочемо такого короля!»

От приходить козак Мамарига до короля.

— Добридень,— каже,— тестенько, може, я вам допоможу?

— Ой зятенько, допоможи! — каже король.— Відпишу тобі все королівство, аби такого лиха позбутися!

— Гаразд! — каже він і дає йому дві ягідки з того другого куща. Тільки проковтнув їх король — вмить роги спали. А королівна плаче, благає:

— Чоловіче мій любий, дай же й мені!

— Ні,— він каже,— тобі не дам. Де ти мого коня Гивера діла?

— Живий твій кінь, у стайні стоїть. Пожалій мене, дай ягідку!

— А торбинки, волосянка та дротянка, де?

— Цілі твої торбинки, в спальні на гвіздку висять. Порятуй мене!

— А не будеш більше мене кидати?

— Не буду до віку вічного!

Тут бере він ягідку і кидає їй у рот — враз один ріг спав. Вкинув другу — другий ріг спав. І стала королівна така, як і була.

— Ну, дивись, щоб ти знала, як чоловіка шанувати!

Почали вони тут радіти, мед-вино пити. Відписав король козакові Мамаризі усе королівство, і живуть

в тому королівстві всі багаті та щасливі: торбинка-волосянка кожному їсти-пити дає, а дротянка будь-яку роботу робить.

ЧАБАНЕЦЬ

Був собі чабанець, та такий, що ще змалку все вівці пас, більш нічого й не знав. От раз і випав йому з неба камінь,— у вісім пудів. То він було усе грається тим каменем; оце причепить до батога та як кине угору, а сам спати ляже на цілий день; прокинеться — аж ось і камінь летить, та як упаде, то так було у землю і вгрузне. А то візьме покине серед степу сіряк, тим каменем навалить, то хай там три чоловіки, або й більш, а не візьмуть. Мати було його лає:

— Що ти, дурний, тягаєшся з такою каменюкою? Ще підірвешся!

А йому й байдуже: катає та й катає той камінь. От до того царя, що в його царстві той чабанець був, та став підступати під город змій; пудів по тридцять каміння перевертає, кидає та дворець собі будує, і вимагає, щоб той цар за нього свою дочку оддав. Цар перелякався, давай засилати скрізь по царству, по волостях бумагу, чи не найдеться де такий богатир, щоб того змія знищив. Шукали-шукали, не находиться. А той чабанець прочув та й похвалився:

— Я б того змія,— каже,— батогом забив.

Він, може, сказав на глум, а люди взяли на ум, донесли цареві у вуха; той і вимагає, щоб він прийшов. От приступив він до царя, цар подивився, що він такий малий, та й каже:

— Що ти кажеш! Ти ще молодий.

А він звісно: хлоп'я.

— Нічого,— каже.

Ну, ото дає йому цар два полки солдат (полк співаків і полк музикантів). Чабанець вийшов до тих солдатів та як скомандував, то неначе він уже років двадцять у війську служив. Тоді цар тільки руками сплеснув.

От, не доходячи за стільки там гін до того змія, кида чабанець свої полки і наказує:

— Дивіться ж,— каже,— як із змійового двірця з

труби піде дим, то я його побив, а як піде полум'я, то він мене.

Покинув те військо, а сам і пішов. А той змій та такий був сильний, що за гони до себе не підпускає, так диханням і побиває. От як забачив змій чабанця, зараз дмухнув. Аж ні, той і не зворухнеться.

— Ну,— питає,— за чим, добрий молодець, зайшов? Чи будем битися, чи миритися?

— Не з тим добрий молодець ходить, щоб миритися, а з тим, щоб битися.

Змій йому й каже: — Та ти піди ще три роки погуляй, а тоді і приходь.

— Ні,— каже,— я вже гуляв.

— А чим ти,— питає змій,— мене будеш бити?

— А оцим батогом.

А у нього батіг там, може, з цілої волячої шкури сплетений, і камінь той на кінці прив'язаний.

— Ну,— каже змій,— бий мене!

— Ні, бий ти мене попереду.

От у змія меч на три сажні залізний чи стальний, як ударить він чабанця ним, так меч на шматки і розскочився.

— Держись же,— каже чабанець,— тепер я ударю.

Як шмагоне його тим камінцем,— змій тут і розпластався, і дим пішов у трубу.

Тут військо таке раде, музиканти грають, співаки співають, цар чабанця стрічає, бере зараз під руку, веде у дворець. От оддав цар за нього дочку, побудував їм дворець, живуть вони собі.

А інші царі і почали розбалакувати, що як-таки свою рідну дочку та оддати за чабана! Цареві вже і самому жалко, і засилає він скрізь бумаги, чи не найдеться де такий богатир, щоб того чабанця міг убити. Скоро і найшлось двоє. От спорядили їх, і пішли вони до того чабанця. Прийшли, він і питає:

— З чим, добрі молодці, прийшли? Чи будем битися, чи миритися?

— Авжеж,— кажуть,— що битися.

От один як ударить через ліве плече, так меч і розскочився. А другий як ударить навхрест через праве — тільки сорочку перерубав. Тоді чабанець устав, узяв їх обох, як здавив докупи, так маслаки з них і посипались. Набрав він тоді тих маслаків у кулаки, та так

йому досадно на царя стало, пішов він до нього і не величає, а прямо каже:

— А що, бачиш це? Таке і тобі буде!

Тоді і годі цар його чіпати.

ЛЕТЮЧИЙ КОРАБЕЛЬ

Був собі дід та баба, а в них було три сини: два розумних, а третій дурний. Розумних же вони й жалулюють, баба їм щонеділі білі сорочки дає, а дурника всі лають, сміються з нього, а він, знай, на печі у просі сидить, у чорній сорочці, без штанців. Як дадуть, то й їсть, а ні, то він і голодує. Аж ось прийшла чутка, що так і так: прилетів такий царський указ, щоб зібралися до царя всі на обід, і хто построїть такий корабель, щоб літав, і приїде на тім кораблі, за того цар дочку віддає. Розумні брати й радяться:

— Піти б то, може, там де наше щастя закотилося!

Порадились, просяться в батька та в матері:

— Підемо ми,— кажуть,— до царя на обід: загубити — нічого не загубимо, а може, там де наше щастя закотилося!

Батько їх умовляє, мати їх умовляє... Ні!

— Підемо, та й годі! Благословіть нас на дорогу.

Старі,— нічого робити,— взяли поблагословили їх на дорогу, баба надавала їм білих паляниць, спекла порося, пляшку горілки дала,— пішли вони.

А дурень сидить на печі та й собі проситься:

— Піду і я туди, куди брати пішли!

— Куди ти, дурню, підеш? — каже мати.— Десь тебе й вовки з'їдять!

— Ні,— каже,— не з'їдять: піду!

Старі з нього спершу сміялись, а то давай лаяти. Так ні! Вони бачать, що з дурнем, мовляв, нічого не зробиш,— та й кажуть:

— Ну йди, та щоб вже й не вертався й щоб не признавався, що ти наш син!

Баба дала йому торбу, наклала туди чорного черствого хліба, пляшку води дала й випровадила його з дому. Він і пішов. Іде та й іде, коли зустрічає на дорозі діда: такий сивий, борода біла, аж до пояса!

— Здорові, діду!

— Здоров, сину!

— Куди йдете, діду?

А той каже:

— Ходжу по світу, з біди людей виручаю. А ти куди?

— До царя на обід.

— Хіба ти,— питає дід,— умієш зробити такий корабель, щоб сам літав?

— Ні,— каже,— не вмію!

— То й чого ж ти йдеш?

— А хто його знає,— каже,— чого! Загубити — не загублю, а може, там де моє щастя закотилося.

— Сідай же,— каже дід,— та спочинеш трохи, пополуднуємо. Виймай, що там у тебе в торбі!

— Е, дідусю, нема тут нічого, самий черствий хліб, що ви й не вкусите.

— Нічого, виймай!

От дурень виймає, аж з того чорного хліба та такі стали паляниці білі, що він ізроду й не їв таких: сказано, як у панів!

— Ну, що ж,— каже дід,— як його, не пивши, полуднувати? Чи немає тут у тебе в торбі горілки?

— Де б то вона в мене взялась? Є тільки води пляшка!

— Виймай! — каже.

Він вийняв, покуштував — аж там така горілка стала!

— От бач! — каже дід.

От вони розіслали свитки на траві, посідали, давай полуднувати. Пополуднували гарненько, подякував дід дурневі за хліб, за горілку та й каже:

— Ну, слухай, сину; йди ж тепер ти в ліс та підійди до дерева та й удар сокирою в дерево, а сам мерщій падай ниць і лежи, аж поки тебе хто не розбудить: тоді,— каже,— тобі корабель збудується, а ти сідай на нього й лети, куди тобі треба, тільки по дорозі бери, кого б там не стрів.

Дурень подякував дідові, і розпрощалися. Дід пішов своєю дорогою, а дурень пішов у ліс.

От увійшов у ліс, підійшов до дерева, цюкнув сокирою, упав ниць та й заснув. Спав, спав... Коли це за якийсь там час чує — хтось його будить:

— Устawай, уже твоє щастя поспіло, вставай!

Дурень прокинувся, коли гляне — аж стоїть корабель: сам золотий, щогли срібні, а паруси шовкові так і понадимались — тільки летіти! От він, не довго думавши, сів на корабель, той корабель знявся й полетів. Як полетів та й полетів нижче неба, вище землі й оком не зглянеш!

Летів-летів, коли дивиться дурень — припав чоловік на шляху до землі вухом та й слухає. Він і гукнув:

— Здорові, дядьку!

— Здоров, небоже!

— Що ви робите?

— Слухаю,— каже,— чи вже позбирались до царя на обід люди.

— А хіба ви туди йдете?

— Туди.

— Сідайте зо мною, я вас підвезу.

Слухало сів. Полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться — іде чоловік шляхом — одна нога за вухо прив'язана, а на одній скаче.

— Здорові, дядьку!

— Здоров, небоже!

— Чого ви на одній нозі скачете?

— Того,— каже,— що коли б я відв'язав другу, то за одним ступнем увесь би світ переступив. А я,— каже,— не хочу.

— Куди ж ви йдете?

— До царя на обід.

— Сідайте з нами.

— Добре.

Скороход сів. Знов полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться — на дорозі стрілець стоїть і прицілюється з лука, а ніде не видно ні птиці, нічого.

Дурень і крикнув:

— Здорові, дядьку! Куди ви цілитеся, що не видно ні птиці, нічого?

— То що, що не видно? То вам не видно, а мені видно!

— Де ви її бачите?

— Е,— каже,— там за сто миль, сидить на сухій грушці!

— Сідайте з нами!

Він і сів. Полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться — іде чоловік і несе за спиною повен мішок хліба.

— Здорові, дядьку!

— Здоров!

— Куди ви йдете?

— Іду,— каже,— добувати на обід хліба.

— Та в вас і так повен мішок!

— Що тут цього хліба! Мені й на один раз поснідати не стане.

— Сідайте з нами!

— Добре!

Сів і Об'їдайло. Полетіли.

Летіли-летіли, коли дивляться: ходить чоловік коло озера, мов чогось шукає.

— Здорові, дядьку!

— Здоров!

— Чого ж ви тут ходите?

— Пити,— каже,— хочеться, та ніяк води не знайду.

— Та перед вами ж цілісіньке озеро, чому ви не п'єте?

— Е, що тут цієї води! Мені й на один ковток не стане.

— Так сідайте з нами!

— Добре.

Обпивайло сів. Полетіли.

Летіли-летіли, коли глянуть — аж іде чоловік у село й несе куль соломи.

— Здорові, дядьку! Куди це несете солому?

— У село,— каже.

— Ото! Хіба в селі нема соломи?

— Є,— говорить,— та не така!

— А хіба це яка?

— А така,— каже,— що яке б душне літо не було, а тільки розкидай цю солому, то зараз де не візьметься мороз і сніг.

— Сідайте з нами!

Морозко сів. І полетіли далі.

Летіли-летіли, коли дивляться — іде чоловік у ліс і несе в'язку дров за плечима.

— Здорові, дядьку!

— Здоров!

— Куди ви дрова несете?

— У ліс.

— Ото! Хіба в лісі нема дров?

— Чому нема? Є,— говорить,— та не такі.

— А які ж?

— Там,— каже,— прості, а це такі, що як тільки розкидав їх, так зараз де не візьметься військо перед тобою!

— Сідайте з нами!

І той згодився, сів та й полетіли.

Чи довго вони летіли, чи не довго, а прилітають до царя на обід. А там серед двору столи понаставлені, понакривані, бочки меду та горілки повикочувані: пий, душе, їж, душе, чого забажаєш! А людей,— сказано, півцарства зійшлось: і старі, і малі, і пани багаті, і старці убогі. Як на ярмарку. Дурень прилетів із товариством на тім кораблі, спустився в царя перед вікнами, повиходили вони з корабля й пішли обідати.

Цар дивиться у вікно — аж хтось прилетів на золотім кораблі. Він лакеєві й каже:

— Піди спитай, хто там золотим кораблем прилетів!

Лакей пішов, подивився, приходить до царя:

— Якась,— каже,— мужва обідрана!

Цар не вірить:

— Як,— каже,— можна, щоб мужики на золотім кораблі прилетіли? Ти, мабуть, не допитався!

Взяв та й пішов сам між людьми.

— Хто,— питає,— тут на цім кораблі прилетів?

Дурень виступив:

— Я! — каже.

Цар як подивився, що в нього свиточка — латка на латці, штанці — коліна повилазили, то аж за голову взявся: «Як-таки, щоб я свою дитину та за такого хлопа видав?!»

Що його робити? І давай йому загадки загадувати.

— Піди,— каже на лакея,— скажи йому, що хоч він і на кораблі прилетів, а як не добуде води живущої й цілющої, поки люди пообідають, то не то царівни не віддам, а оце меч — а йому голова з плеч!

Лакей і пішов.

А Слухало, той самий, що припадав до землі вухом, підслухав, що цар казав, та й розказав дурневі. Дурень сидить на лаві (такі лави кругом столів поробляно) та й журиться: не їсть, не п'є. Скороход побачив:

— Чому ти,— питає,— не їси?

— Де вже мені їсти! І в пельку не йде.

І розказав — так і так:

— Загадав мені цар, щоб я, поки люди пообідають, добув води живущої й цілющої... Як я її добуду?

— Не журись! Я тобі дістану!

— Ну, гляди!

Приходить лакей, дає йому царський наказ; а він уже давно знає, як і що.

— Скажи,— говорить,— що принесу!

От лакей і пішов.

А Скороход відв'язав ногу від вуха та як махнув,— так в одну мить і набрав води живущої й цілющої.

Набрав, утомився.

«Ще,— думає,— поки обід, вернуся, а тепер сяду під млином, відпочину трохи».

Сів та й заснув. Люди вже обід кінчають, а його нема. Дурень сидить ні живий ні мертвий. «Пропав!» — думає.

Слухало взяв приставив до землі вухо — давай слухати. Слухав-слухав:

— Не журись! — каже.— Під млином спить, вражий син!

— Що ж ми будемо тепер робити? — каже дурень.— Як би його збудити?

А Стрілець каже:

— Не бійся: я збуджу!

От як нап'яв лук, як стрельне — як торохне стріла в млин, аж тріски полетіли! Скороход прокинувсь — мерщій туди! Люди обід тільки що кінчають, а він приносить ту воду.

Цар — що робити? Ну загадувати другу загадку:

— Як із'їсть із своїм товариством за одним разом шість пар волів жарених і сорок печей хліба, тоді,— каже,— віддам свою дитину за нього, а не з'їсть, то от: оце меч — а його голова з плеч.

Слухало й підслухав та й розказав дурневі.

— Що ж мені тепер робити? Я й одного хліба не з'їм! — каже дурень.

Та й знов зажурився — аж плаче.

А Об'їдайло й каже:

— Не плач, я за вас усіх поїм, ще буде й мало!

Приходить лакей: так і так.

— Добре,— каже,— нехай дають!

От зажарили дванадцять биків, напекли сорок печей хліба. Об'їдайло як почав їсти — усе дочиста поїв і ще просить:

— Ех,— каже,— мало! Хоч би ще трошки дали!..

Цар бачить, що нічого не вдіє — знову загадав загадку: щоб сорок сорокових кухов води випив за одним духом і сорок сорокових кухов вина, а не вип'є: мій меч — його голова з плеч!

Слухало підслухав — розказав; дурень плаче.

— Не плач! — каже Обпивайло.— Я,— каже,— сам вип'ю, ще й мало буде!

От викотили їм по сорок сорокових кухов води й вина.

Обпивайло як узяв пити, всі до каплі випив, ще й підсміюється.

— Ех,— каже,— мало! Хоч би ще трохи — ще б випив!

Цар бачить, що нічого не вдіє, та й думає: «Треба його, вражого сина, зо світу звести, а то він мою дитину занапастить!»

От і посилає до дурня лакея:

— Піди скажи, що сказав цар, щоб перед вінцем у баню сходив.

А другому лакеєві загадує, щоб пішов сказав, щоб баню чавунну напалили: «Так він, сякий-такий, зажариться!» Грубник натопив баню — так і пашить: самого чорта, мовляв, можна зажарити!

Сказали дурневі. От він іде в баню, а за ним слідом іде Морозко з соломою. Тільки що ввійшли в баню — аж такий жар, що не можна видержати! Морозко розкинув солому — й відразу так стало холодно, що дурень насилу облився, та швидко на піч, та там і заснув, бо намерзся-таки добре!

Вранці відчиняють баню, думають: тільки з нього попілець зостався!.. Аж він лежить на печі! Вони його збудили.

— Оце,— каже,— як я міцно спав!

Та й пішов із бані.

Доповіли цареві, що так, мовляв, і так: на печі спав, і в бані так холодно, наче цілу зиму не топлено. Цар засмутився дуже: що його робити? Думав-думав, думав-думав...

— Ну,— каже,— як дістане мені на ранок полк війська, то вже дам свою дочку за нього, а не дістане, то от: мій меч — йому голова з плеч!

А сам думає:

«Де-таки простому мужикові полк війська добути? Я цар, та й то!..»

От і дав наказ.

Слухало ж підслухав і розказав дурневі. Дурень знову сидить та й плаче.

— Що мені тепер робити на світі? Де я того війська добуду?

Іде на корабель до товариства:

— Ой, виручіть, братця! Виручали не один раз з біди і тепер виручіть! А то — пропав я на світі!

— Не плач,— каже той, що ніс дрова,— я тебе виручу.

Приходить слуга:

— Казав,— каже,— цар, як поставиш завтра на ранок цілий полк війська, тоді твоя царівна!

— Добре, зроблю! — каже дурень.— Тільки,— каже,— скажи цареві, як не віддасть ще й тепер, то я на нього війною піду й силою царівну візьму!

Уночі повів товариш дурня в поле й поніс із собою в'язку дров. Як почав ті дрова розкидати, як почав розкидати, то що кине — то й чоловік, що кине — то й чоловік! І такого війська набралось, господи! На ранок прокидається цар — аж чує: грають.

Він питає:

— Що там так рано грає?

— То,— кажуть,— той своє військо муштрує, що на золотім кораблі прилетів.

Цар тоді бачить, що нічого не вдіє, і звелів його покликати до себе.

Приходить лакей, просить. А дурень такий став, що його й не пізнаєш: одежа на ньому так і сяє: шапочка золота, а сам такий гарний, що й не сказати! Ве-

де він своє військо, сам на воронім коні попереду, за ним старшина. Підступив під дворець:

— Стій! — крикнув.

Військо у лаву стало,— як перемите! Він пішов у дворець; цар його обіймає, цілує:

— Сідай, мій зятю любий!

Вийшла й царівна; як побачила — аж засміялась: який у неї гарний чоловік буде!

От їх швидко й повінчали, такий бенкет задали, що аж до неба дим пішов!

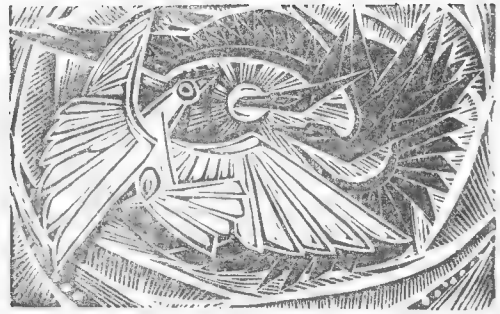

ПРО ПРАВДУ І КРИВДУ

Соціально-побутові казки

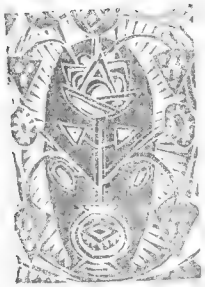

НАЗВАНИЙ БАТЬКО

Зосталися три брати сиротами — ні батька, ні неньки. І дома нема нічого — ні хазяйства, ні хати. Ото й пішли вони всі втрьох наймthemся. Аж іде дід старий-старий, борода біла.

— Куди це ви, дітки, йдете?

А вони кажуть:

— Наймatися.

— Хіба в вас свого хазяйства нема?

— Нема,— кажуть.— Якби до доброго чоловіка в найми попасти, то ми б йому по правді робили, по щирості слухалися і за рідного батька його мали б.

Тоді дід і каже:

— Добре! Коли так, то будьте ви мені сини, а я вам батько. Слухайтесь мене, то я з вас людей пороблю, навчу, як жити, з правдою не розминаючись.

Згодилися вони й пішли з тим дідом. Ідуть темними лісами, широкими полями. Ідуть та й ідуть, коли бачать, аж стоїть така хатка чепурна, біленька в вишневому садку, квітками обсаджена. Вибігає з хатки дівчина, така гарна, як та квіточка. Глянув на неї старший брат та й каже:

— Коли б мені цю дівчину посватати, та ще щоб були в мене воли та корови!

А дід-батько й каже:

— Добре, ходім сватати! Буде тобі дівчина, будуть у тебе воли й корови. Живи щасливо, та тільки за правду не забувай!

Ото вони й пішли сватати ту дівчину. Висватали її, відгуляли весілля. Вже старший брат хазяїном став і в тій хаті жити зостався.

Ідуть вони далі — вже втрьох. Коли знову стоїть хата гарна, а коло неї млин і ставочок, і дівчина гарна щось робить коло хати — така працьовита. То підстарший брат тільки глянув та й каже:

— Коли б мені ту дівчину за себе взяти, та ще щоб млин і ставочок мені, то я б у млині сидів та й хліб мав би, поки мого й віку.

А дід-батько й каже:

— Добре, синку, так і буде!

Зараз вони пішли в ту хату, посватали дівчину, уже підстарший брат до тієї дівчини в прийми пристає. Відгуляли весілля. Тоді й каже дід-батько:

— Ну, синку, тепер живи щасливо, та гляди, за правду не забувай!

Та й пішли собі вже вдвох: дід-батько та найменший син. Ідуть, коли бачать — хатка вбога стоїть, і дівчина виходить з хати, гарна дуже, як зірочка ясна, а вбога така, що лата на латі. То найменший брат і каже:

— Коли б мені з цією дівчиною одружитись, то робили б ми, і хліб у нас був би, не забували б ми і про вбогих людей: і самі їли, і людей наділяли б.

То дід-батько й каже:

— Добре, синку,— так і буде. Гляди ж тільки правди не забувай!

Оженив і цього сина та й пішов по світах.

А три брати живуть. Старший брат так забагатів, що вже будинки собі помурував, червінці складає та тільки про те й думає, як би йому тих червінців найбільше постягати. А щоб убогому чоловікові запомогти, то того й не нагадуй — дуже скупий був. Підстарший брат теж забагатів. Стали за нього наймити робити, а сам він тільки лежить, їсть, п'є та порядок дає. Найменший так собі живе: коли що дома є, то й з людьми поділиться.

Ото пішов дід-батько по світах. А тоді вертається — подивитися, як то його сини живуть та чи з правдою не розминаються. Приходить до найстаршого старцем убогим. Той ходить по двору. Він кланяється, каже:

— Якби ваша ласка подати мені милостині!

А той каже:

— Ге, не який старий! Схочеш, то заробиш,— я сам недавно на ноги зіп'явся.

А в нього добра, що страх: будинки муровані, стоги, стодоли, товару повні обороти, комори добра повні, гроші... А милостині не дав!

Пішов той дід. Відійшов так, може, з версту, став, оглянувся назад на ту господу та на те добро — і все добро запалало.

Пішов він тоді до підстаршого брата. Приходить, а в того і млинок, і ставок, і хазяйство гарне. І сам він у млині сидить. Ог дід уклонився низенько та й каже:

— Дай, чоловіче добрий, хоч трохи борошна: я вбогий чоловік, не маю чого з'їсти.

— Шкода́,— каже,— я ще й собі не намолов. Багато вас тут таких валандається!

Пішов дід. Відійшов трохи, оглянувся,— так і охопило той млин полум'ям.

Приходить той дід до третього брата. А той живе вбого, хатка невелика, тільки чистенька. Прийшов та такий уже зробився обшарпаний, обідраний.

— Дайте,— каже,— хоч шматочок хліба!

То той чоловік:

— Ідіть,— каже,— дідусю, в хату,— там вас нагодують і з собою дадуть.

Приходить він у хату. Жінка як глянула на нього, що він такий обідраний, пожаліла його, пішла в комору, внесла штани, сорочку внесла, дала йому. Надів він. Та як надівав, вона глянула, аж у нього на грудях рана велика, така страшна!.. Посадили вони його за стіл, нагодували, напоїли... А тоді чоловік і питається:

— Скажіть мені, дідусю, з чого це у вас рана на грудях?

— А це,— каже,— така в мене рана, що від неї мені скоро смерть буде. Тільки мені день і зостався жити.

— Оце лихо! — каже жінка.— І нема на неї ніяких ліків?

— Є,— каже дід,— та тільки ніхто тих ліків не дасть, хоч кожен може.

Тоді чоловік і каже:

— А чому ж не дати? Аби міг! Кажіть які.

— Та такі,— каже дід,— як хазяїн сам візьме та підпалить свою хату, та все його добро згорить, треба взяти того попелу та й затоптати мені рану, то тоді загоїться. Та хіба ж є такий чоловік на світі, щоб те зробив?

Замислився найменший брат. Довго думав, а тоді до жінки:

— А ти як, жінко, думаєш?

— Та так,— каже жінка,— що ми хату вдруге

наживемо, а добрий чоловік як умре, то вже йому другого життя не буде.

— Ну, коли так,— каже чоловік,— то винось дітей з хати!

Повиносили вони дітей, самі повиходили. Глянув чоловік на хату — жалко йому свого добра! А чоловіка ще жалкіше! Взяв та й підпалив. Так ураз хата полум'ям і взялася — де й ділася. А замість неї постала інша хата, така гарна та пишна.

А дід стоїть та тільки всміхається.

— Бачу,— каже,— сину, що з вас трьох тільки ти й не розминувся з правдою. Живи ж щасливо!

Тут відразу пізнав чоловік свого названого батька. Кинувся до нього, аж його вже й нема.

ДІДОВА ДОЧКА Й БАБИНА ДОЧКА

Був собі дід та баба, і мали вони дочку. Ото чи довго пожила баба, чи ні, та й задумала вмерти; а як умирала, то своєму чоловікові казала:

— Як я умру, чоловіче, а ти будеш женитися, то гляди — не бери тої удови, що біля нас живе з дочкою, бо вона тобі буде жінкою, а нашій дитині не буде матір'ю!

— Добре,— відказав чоловік,— не буду брати не то її, а й ніякої,— і женитися не буду.

Заховав дід бабу і похорон відправив та й живе собі сам. А трохи згодом ішов раз селом та й зайшов до тієї удови, що жінка не веліла її брати. То чоловік казав: «Не буду женитися ні з якою», а то й забув, що казав, забіг, побалакав і удову до себе просив. Тоді вдова з великих радощів і сказала:

— Я вже давно цього ждала!

От усю худобу забрала і до діда жити з дочкою помандрувала.

Ото живуть усі вкупі — дідова дочка і бабина. Дуже баба не любила дідової дочки: сказано, як мачуха,— все гризе голову, та й діти між собою часто сваряться — надто бабина дочка: звичайно, як зведенята,— у них ніколи ласки нема.

Оце, було, як підуть на досвітки, то дідова дочка пряде, а бабина, знай, цілу ніч гуляє з хлопцями та крутиться. І не раз так бувало, що, гарцюючи, і мички попалить.

А йдуть вони додому вранці та дійдуть до перелазу,— то й каже бабина дочка до дідової дочки:

— Дай,— каже,— мені починки, сестрице, я подержу, поки ти перелізеш.

— Добре,— каже,— сестрице, на!

Поки дідова дочка перелазить, а бабина дочка, узявши починки, побіжить додому і матері набреше, що дідова дочка з хлопцями цілу ніч гуляла і мички попалила.

— А я пряла і додому поспішала. Бачте, мамочко, яка вона ледача!

От дідова дочка прийде додому, то мачуха й почне її бити і дідові виказувати:

— Твоя дитина ледащо — не хоче робити, а ти не хочеш учити!

Що вже мачуха не робила, як не знущалась, що́ дідові не наговорювала, а тій дідовій дочці все байдуже: робить собі мовчки. Дуже було досадно бабі з дочкою дивитися, що дід свою дочку жалує,— і почали вдвох радитися, як би дідову дочку витурити з дому, щоб її не було!

Ото й почала баба дідові гризти голову:

— Твоя дитина ледащо — не хоче нічого робити, тільки гуляє та спить, а ти ще її жалуєш. Ти б лучче, ніж мав би жалувати, то б найняв її де-небудь, то, може, що й було б з неї!

— Де я найму її? — каже дід.

— Так веди, куди хочеш, а щоб вона дома не була.

Ото так докучила баба своїми речами дідові, аж до живих печінок допекла, бо щодня одно товкла: «Веди!» — та й годі. Нічого було робити дідові: треба вести, хоч і жалко.

Зібралися вони і пішли. І зайшли у великий ліс. Дочка дідові й каже:

— Верніться, тату, додому, я й сама піду, десь найду собі службу.

— Добре,— каже дід.

Попрощався дід і вернувсь, а дівчина пішла собі. Ото йде та йде дуже великим лісом, коли стоїть

яблунька, така зарощена бур'яном, що й не видно її, та й каже:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, обполи мене,— я тобі у великій пригоді стану!

Дідова дочка закотила рукави, обполола, обчистила і пісочком обсипала; яблунька подякувала, дівчина й пішла далі.

Схотілось дівчині пити. Вона зайшла до криниці, а криничка їй і говорить:

— Дівонько-голубонько, вичисть мене, прибери мене,— я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина вичистила, прибрала і пісочком обсипала; криничка їй подякувала,— вона й пішла далі.

Коли біжить така погана собака та й каже:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, оббери мене,— я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина заходилась, обчистила, обібрала реп'яхи, собака сказала: «Спасибі, дівонько!» І пішла вона далі.

Коли стоїть піч, і така облупана, а біля неї глина лежить. І каже та піч:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, обмаж мене,— я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина замісила глину, полізла у піч, обчистила, обмазала; піч їй подякувала, дівчина й пішла далі.

Йде та йде,— зустрічає її жінка та й каже:

— Здрастуй, дівчино!

Дівчина відказала їй:

— Доброго здоров'я!

— Куди ти йдеш, дівчино? — спиталась жінка.

А дівчина й каже:

— Іду, тіточко, щоб де найнятися.

— Наймись у мене,— сказала жінка.

— Добре,— відказала дівчина,— наймусь.

— У мене,— каже жінка,— невелике діло, аби ти вміла зробити те, що я скажу.

— А чому ж не зумію? — каже дівчина.— Раз мені покажете, паніматко, а вдруге і сама знатиму.

Ото прийшли додому, де та жінка жила. Жінка й каже:

— Ось що, дівчино: оце тобі казани, то ти рано й вечір нагрій окропу, вилий у корито і борошенця туди всип, і замішай,— тільки гляди мені, щоб не га-

ряче було, тільки тепленьке. Та не бійся, що б не бачила, що б не чула,— стань на порозі, двічі свисни, то до тебе позлазяться гадюки, ящірки, жаби і всякий звір. Ти нагодуй їх, то вони й порозлазяться, куди кому треба.

Дівчина сказала:

— Добре, паніматко, так буду робити, як ви мене навчили.

Увечері дівчина хутенько затопила піч, приставила окропу, нагріла трохи, повиливала в корито, борошенця туди всипала й замішала. Стала на порозі, двічі свиснула,— як почали злазитись гадюки, ящірки, жаби і всякий звір, та кожне до корита, понаїдались усі та й порозлазились.

І так цілий рік дідова дочка там служила і робила те, що їй хазяйка казала, а як кінчився рік, то та жінка й каже дівчині:

— Ось що, дівчино: оце вже сьогодні рік, як ти в мене. Коли хочеш, то й другий будь, а не хочеш, то як хочеш: ти мені добре робила, спасибі тобі.

Дівчина подякувала хазяйці за хліб, сіль і за все і сказала:

— Хочу додому,— спасибі вам, паніматко!

Хазяйка й каже їй:

— Піди ж вибери якого хочеш коня й воза.

А сама наготувала повнісіньку скриню всякого добра, дала їй і випровадила з лісу. Тоді попрощалася,— сама вернулась додому, а дівчина поїхала собі.

Їде дідова дочка повз ту піч, що вона мазала, коли гляне — аж повнісінька піч пиріжків. От піч і каже:

— Дівонько-голубонько, на тобі оці пиріжки за те, що ти мене прибрала — спасибі тобі!

Дівчина подякувала, і тільки що під'їхала, а пиріжки так і пороснули у возик; піч заслонилась, а дівчина поїхала далі.

Їде та їде, коли дивиться — аж біжить собака і несе намисто добре, товсте та гарне, та ще й шліфоване. Як тільки прибігла до возика, та й каже:

— На тобі, дівонько-голубонько, за те, що ти мені у великій пригоді стала!

Дівчина взяла, подякувала і поїхала далі, радіючи.

От їде — і так їй схотілося пити! Вона й подумала: «Заїду до тієї кринички, що я чистила, то,

може, там нап'юсь», От заїхала, дивиться — аж повнісінька криничка води, аж через верх ллється, а біля неї стоїть золоте барильце й кухлик. І каже криничка:

— Напийсь і собі набери барильце, та й кухлик візьми!

Стала та дівчина пити — аж то не вода, а вино, і таке добре, що й зроду такого не пила. Набрала вона повнісіньке барильце додому та й кухлика не забула. І поїхала далі.

Коли стоїть яблунька — і така хороша, що не можна й сказати: на ній яблучка срібні та золоті, і рясно-рясно! От яблунька й каже:

— Дівонько-голубонько, на тобі ці яблучка за те, що ти мене обчистила, обполола.

Дівчина сказала: «Спасибі!» та під'їхала під яблуньку, а яблучка так і пороснули у возик.

Приїхала та дівчина додому і гукає:

— Ідіть, тату, забирайте добро!

Вийшов дід із хати, дивиться, аж дочка його. Він зрадів, побіг до неї та й каже:

— Де ж ти, дочко, була?

— Служила, тату,— каже дочка.— Зносьте добро!

А добра ж то — повнісінький віз, іще й намисто товсте! Стали зносити — то те гарне, а те — ще краще!

Побачила баба, що стільки дідова дочка навезла усякої всячини, і напалася на діда:

— Веди та й веди і мою дитину, куди свою водив!

Ото як докучила дідові, щодня це кажучи,— сказано, заздрість бабу взяла,— то він і сказав:

— Нехай убирається, поведу.

Попрощались, і пішов дід з бабиною дочкою.

Зайшли у ліс, дід і каже:

— Іди ти, дочко, а я вернусь додому.

— Добре,— відказала бабина дочка.

І розійшлися: дівчина у ліс пішла, а батько додому.

Іде бабина дочка великим лісом, коли стоїть у бур'яні яблунька та й каже:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, обполи мене, то я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина відказала:

— Оце чорт не видав, буду руки каляти. Ніколи мені!

Іде бабина дочка далі, коли стоїть криничка, така зарощена, та й каже:

— Дівонько-голубонько, вичисть мене, прибери мене, я тобі у великій пригоді стану!

— Оце лиха година! Мені треба йти скоренько,— сказала та дівчина та й пішла далі.

Ото йде повз ту піч, а піч і каже:

— Дівонько-голубонько, обмаж мене, я тобі у великій пригоді стану!

— Та нехай тебе лиха година маже, не я буду мазати! — сказала бабина дочка, дуже розсердилась і пішла далі.

Коли це біжить собака — така погана, що гидко й глянути, та:

— Дівонько-голубонько, обчисть мене, оббери реп'яхи на мені,— я тобі у великій пригоді стану!

Дівчина поглянула та й каже:

— Оце, бісів батько тебе не видав, така погана, а щоб я коло тебе руки каляла. А щоб ти не діждала! — і пішла бабина дочка далі, лаючись.

Зустрічає її та сама жінка, що дідова дочка у неї служила, та й каже:

— Здорова була, дівчино!

Дівчина відказала:

— Доброго здоров'я, тіточко!

— Куди ти йдеш? — спитала жінка.

А бабина дочка й каже:

— Та йду, тіточко, щоб де найнятися.

А жінка каже.

— Наймись у мене, дівчино!

— Добре, тітко,— каже дівчина. А яке ж у вас діло?

— Та в мене діло невелике, дочко, аби ти зуміла робити,— сказала жінка.

— А чому не зумію,— відказала дівчина.— Ви мені раз розкажете, а вдруге сама знатиму.

— Ось що, дівчино,— каже жінка,— така твоя робота: оце тобі казани,— рано й вечір нагрій окропу, та не гарячого, щоб тільки тепленький; вилий у корито, замішай борошном, тоді стань на порозі, двічі свисни,— тільки не бійся,— то до тебе позлазяться всякі ящірки, гадини, жаби, наїдяться і порозлазяться, куди якій треба. А що, зумієш так зробити, дівчино?

— Зумію,— відказала дівчина.

Ввечері бабина дочка затопила піч, поставила води, та як закипіли казани у ключ — мов грім загримів, бо казани великі були. Тоді дівчина набрала борошна мірку і всипала туди та й замішала не пійло, а лемішку, сама стала на порозі, свиснула двічі... От прилізли гадюки, жаби, ящірки і всякий звір. Кожне до корита — як ухватить та й вивернеться. І так усі чисто попеклись.

Тоді бабина дочка бачить, що всі понаїдались, повивертались і не встають, пішла до хазяйки та й каже:

— Що це у вас, поніматко, така чудна скотина, наїлись, та полягали, та й не встають?

— Як не встають? — крикнула хазяйка з ляку та стрімголов на двір.

Побачила, що неживі, ухватилась за голову та в крик:

— Ой боже мій! Що ти наробила? Ти їх попекла!

Лаяла і плакала, та нічого не помоглось. Потім поскладала печеню в скриню і замкнула; а як скінчився бабиній дочці рік, то вона все те ганчірками пригнітила і дала коня шолудивого, воза поламаного, поставила скриню з гадюками печеними і випровадила з лісу.

Поїхала бабина дочка додому та й не знає, що матері везе. Їде, радіючи, що в неї буде те, що в дідової дочки є.

Коли дивиться — аж біжить шляхом собака і несе на шиї разок намиста доброго, ще й шліфованого. Кинулась дівчина за тією собакою, щоб відняти намисто, а собака й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла мені у пригоді стати,— не будеш від мене намиста брати!

От доїздить вона до тієї печі, що мазати не схотіла, дивиться — аж повна піч пиріжків. «Ну,— думає,— візьму пиріжків матері на гостинець!».

Тільки злізла з воза, а та піч закрилася та й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла мене прибрати, не будеш і пиріжків брати.

Доїздить до тієї кринички, і дуже їй схотілося пити. Дивиться — як на те ж криничка: вода так і

ллється. Вона туди стрімголов кинулась, а криничка закрилась та й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла в пригоді стати — мене причепурити, то не будеш і води пити!

Заплакала дівчина та й поїхала далі.

Ото доїздить до яблуньки, а на ній так рясно яблук, що ніде курці клюнути, та такі гарні — срібні та золоті. От вона каже собі: «Піду, хоч яблучок струшу, матері гостинця повезу». Ото тільки що підійшла, а яблучка — скік угору, аж на вершок. Яблунька й каже:

— Е, дівонько-голубонько, не хотіла мене прибрати,— не будеш з мене і яблучок зривати!

Заплакала бабина дочка та й поїхала далі.

Ото приїхала у двір до батька й гукає:

— Ідіть, тату, заберіть добро!

Дід і баба вибігли з хати, дивляться — аж дочка приїхала. Дуже обоє зраділи, увели її в хату, унесли й скриню. А як відчинили, подивилися,— аж там самі жаби, гадюки! Вони в крик:

— Дочко, що це таке?

Тоді бабина дочка стала розказувати, що їй було, а баба з дідом слухають; а як розказала вона все те, то баба й сказала:

— Мабуть, твоя така доля, що куди не підеш, то золоті верби ростуть! Сиди лучче дома та не рипайся, бо та добра привезла, а ти гадюк! Іще добре, що хоч жива прийшла.

Отак вони собі живуть і хліб жують, коромислом сіно возять, оберемком воду носять. Дідова дочка пішла заміж, а бабина й досі дівує та гордує.

ДОТЕПНИЙ ЖАРТ

Один убогий чоловік прийшов до дуки позичити жита на посів.

— Не можу,— каже дука,— бо тобі треба позичити на вічне оддавання.

— А чому б то я не віддав? — питає убогий.

— Тим, що ти убогий, і нічим буде віддати.

Убогий помовчав трохи та й каже:

— Хіба убогому і на світі не жити? Е, ні, це ще надвоє баба ворожила! Хто знає, мо' убогий ще з більшим почотом і повагою сидітиме за столом у будь-кого, ніж багатий?!

— Так же, так! Не ти б казав, не я б слухав! — відмовив дука.— То я у яку хату б не зайшов — мене одразу за стіл посадять і чого треба позичать.

— Як тебе посадять, то мене й подавно,— зауважив убогий.

Дука аж на місці не всидить: як можна, щоб такий драптогуз та був у більшім почоті, ніж він. Узяв зі злості та й забився з убогим об заклад на пару волів; коли, значить, убогого приймуть де краще, ніж його, то він повинен віддати убогому пару волів; коли ж багатого, то вбогий мусить з жінкою цілий рік задарма робити багатому на пару волів.

— Ну, куди ж підемо? — запитав убогий.

— Ходімо до попа,— промовив дука.

Пішли. От увійшов багач до попа, вклонився низенько та й просить, щоб той позичив йому сорок пудів вівса.

— Добре,— каже піп,— ось я вдягнусь та й одважу, тільки щоб ти мені виорав десятину під ярину.

— Добре, батюшко, виорю.

Тоді піп питає убогого:

— А тобі що треба?

Убогий підійшов ближче, нахилився до вуха батюшці та й каже пошепки:

— Та я викопав учора в лісі бочонок золота, хочу просити вас, батюшко, висвятити його.

Піп одразу повеселішав та й каже до дуки:

— Ти вийди у сіни, бо я маю тим часом з Семеном побалакати.

Вийшов дука у сіни, а піп знов до Семена:

— Ну то як же ти, Семене, той бочонок думаєш святити?

— Та хочу, щоб ви приїхали до мене у господу, та там уже й тес... зручніше буде.

— Ні, Семене, тут зручніше буде. Знаєш, як їздити з усім причандаллям, а людське око прозоре, всевидящее. Лучче вже тут, Семене.

— Ну, хай уже буде й так, вам краще про це знати. То піду ж я за золотом.

— Е, ні, Семене, чекай-но! Добре діло добром треба й шанувати. Сідай лишень ближче до столу!

Сів Семен кінець столу, а піп біля нього. Попадя миттю внесла миску смаженої риби, поставила на стіл графин горілки. Семен поглядає на все це та тільки вусом підморгує.

Чарку за чаркою залива піп собі й Семенові, попадя теж кілька разів пригублювала. П'ють собі та закусують. Але Семен п'є, та розуму не пропиває: як тільки піп піднесе йому чарку, то він підніме її угору, цокнеться з попом, так що й вінця тріскаються, а сам на весь голос (щоб чув дука у сінях) «за здоров'я» промовляє.

А дука стоїть під дверима у сінях, все те чує та аж міниться од злості.

Після закуски підвівся Семен, подякував та й каже:

— Так ви ж тут, тес... поки я принесу золото.

— Добре, добре,— каже піп,— тільки швидше!

Повагом переступив убогий через поріг і пішов собі вулицею — тільки ж не за золотом, а за волами дуки.

Взяв він воли за налигач, цьвохнув батогом, іде та й приказує:

— Гей, воли, цабе, кгезан,— уже тебе не побачить твій дука-пузан! Гей, сірі, цабе, мурий, хай зна піп, як убогий жартує.

А піп ждав-ждав Семена з золотом та й жданки поїв.

ЯК СВЯТІ СМЕТАНУ ЇЛИ

В одного попа був наймит Іван. Попи, як звичайно, наймитів годували погано. Хліб давали завжди черствий.

Якось увечері один багатий привіз дитину хрестити. Тут Іван подивився, де служанка хліб поклала, що привіз цей багатий, хлібину забрав, у свою конурку заніс та й думає:

«Що я за дурний — тільки один хліб їм? Стій! Подамся за сметаною в підвал».

Прислуга замріялась у хаті, Іван за хлібину і спускається у підвал. Сів біля сметани і їсть. Але в темряві накапав на землю сметаною. На ранок матушка одкриває підвал і бачить, що хтось сметану поїв. Матушка і починає попу жалітись:

— У нас Іван шкодить.

Піп зазиває Івана і каже:

— Іване, що ж ти починаєш шкодити?

Іван і каже:

— Я ніколи, батюшко, не шкодив, а тепер чого б я став шкодити.

Піп і каже:

— Ну що ж там — святі були?

— А хтозна,— каже Іван,— може, й святі.

На другий день Іван теж так зробив. Тільки взяв перед тим церковний ключ і макітру сметани та й пішов до церкви. Приходить до церкви, відкриває і починає губи святим у церкві сметаною мазати. Понамазував усім по одному разу, а Миколаєві-угоднику, так як він старший за всіх, намазав і бороду. Закрив церкву і пішов.

На ранок матушка спустилась у підвал, а там макітри зовсім немає.

Вона до попа:

— Іван знов краде, заніс навіть макітру.

Закликає піп Івана:

— Іване, це ти наробив?

Іван каже:

— Ні.

Піп знову:

— Чого ні, що ж там, хіба святі були?

Іван каже:

— Авжеж, святі.

А попові треба було до утрені йти. Сторож, як звичайно, задзвонив. Піп заходить у церкву, глядь — всі святі в сметані.

Закриває піп церкву і каже сторожеві:

— Не дзвони, тут не в тім діло.

Прибігає додому і каже матушці:

— Погані справи: святі сметану поїли.

І от піп з матушкою й Іваном ідуть до церкви. Матушка говорить:

— Стій, Іване! Бери батіг.

Іван бере, доходять вони до церкви, одкриває піп церкву. Зайшли. Матушка й каже:

— Бий усіх святих по одному разу, а Миколая-угодника двічі. Це він направив їх.

Іван шмагає всіх святих по разу, а Миколаю-угоднику три рази одписав.

Пішли додому.

На другу ніч Іван узяв ключ од церкви, обережно одкрив її, усіх святих познімав і поховав на горище. Піп на ранок прокидається (якраз був празник), заходить у церкву — ні одного святого немає. Піп злякався:

«Що таке? Святі втекли з церкви».

Прибігає додому і кричить:

— Іване, ти не бачив?

— Що? — каже Іван.

— Та святі пішли з церкви.

— Бачив,— каже Іван.— Вони зайшли в двір, хотіли вас бачить, але ви спите, то й не стали будить, обідились та й пішли.

Піп зразу вискакує на вулицю, аж іде жінка по воду.

— Слухай, ти не бачила?

— Бачила! Ось вони за гірку пішли,— говорить жінка.

А за гору йшли селяни ділить землю, так що жінка не знала, про кого піп питає.

Піп ускакує в двір і кричить:

— Іване, сідай верхи, скоріш доганяй святих; що хочуть, дам, аби вернулись!

Іван сідає на коня і їде на бугор. Заїхав Іван на бугор, бачить, там зібрались селяни, щоб ділити землю. Посидів Іван з ними, покурив і їде назад.

— Ну що? — питає піп.

— Та вони, батюшко, обіжаються. Сказали так: «Не будем вертатися, поки піп не заплатить за кожного по три карбованці, а за Миколая-угодника шість карбованців, та ще й четверть горілки і макітру вареників із сметаною». Сказали, що прийдуть, тільки вночі, щоб ніхто не бачив, а то буде совісно.

Піп і каже:

— Гаразд! Поганяй скоріш і скажи, що все буде зроблено, тільки хай вертаються.

Іван поїхав за бугор, поговорив з селянами, вернувся й каже:

— Сказали: вернемося, тільки вночі. Хай готує горілку і закуску серед двору.

Піп усе наготував. Приготував і гроші, дожидається. Матушка поставила макітру вареників.

Ждуть... Уже північ, а святих нема й нема.

Піп і говорить:

— Іване, я піду засну, а ти мене тоді збудиш, як прийдуть.

І піп захропів.

Іван із сторожем повечеряли варениками із сметаною, забрали святих з горища, пообмивали і порозвішували їх знову в церкві, а самі лягли відпочити.

Піп прокинувся, схопився:

«Що таке, Іван мене не будить?»

Дивиться, що Іван спить, а вареники з'їдені, і будить Івана:

— Іване, Іване, вставай!

Іван прокидається. Піп питає:

— Де ж святі?

— Еге, вони вже були тут, попили, поїли і мене почастували та пішли в церкву.

— А чого ж ти мене не збудив?

— Я хотів будити, а Миколай-угодник і каже: «Не буди батюшку, тільки кріпко заснув — буде обіжатись».

СОЛДАТ І СМЕРТЬ

Прослужив солдат у царя тридцять три роки, і вийшла йому одставка. Дав йому цар три копійки, він і пішов собі. Йшов-йшов, аж перестрівають його три старці:

— Сотвори, служивий, милостинку.

— Нате.

Вийняв копійку і оддав.

Трохи згодом перестрівають його ще три старці.

— Сотвори, служивий, милостинку.

— Нате.

Оддав другу копійку.

Під вечір вже ще три старці просять:

— Сотвори, служивий, милостинку.

— Нате.

Оддав і третю копійку.

Іде та й думає, що це воно буде, що роздав останні три копійки. Аж ось ще йдуть три старці.

— Сотвори, служивий, милостинку.

— Нате.

Скинув шинелю й оддав.

— Ну,— кажуть старці,— чим тебе, служивий, нагородити, що ти з останнього милостиню сотворив? Проси у нас три просьби.

— А що ж я,— каже,— буду просить? Як задумаю, щоб гроші в кишені були; щоб люльку не накладать і не закурювать, а як загадаю, щоб сама готова була; та щоб була торбинка така: я про що не подумаю, зараз щоб там і було.

— Добре, служивий, іди собі з богом.

Ото сказали та й зникли, наче їх тут і не було.

От солдат пройшов трохи.

«Дай,— дума,— подивлюсь, чи не збрехали».

Засунув у кишеню руку — так і витяг жменю грошей.

Сів ото спочивати, витяг люльку, аж вона вже й куриться.

— Е,— каже,— і це добре.

Покурив-покурив та так, не гасячи. у кишеню засунув, вона сама й погасла.

Дивиться — летить пара качок; він розшморгнув торбинку та:

— А в торбинку!

Так ті качки туди і загули. От приходить він у го́род, а в тому го́році в багатого купця був дім такий, що у ньому ніхто не жив, бо там завелись чорти. Він до того купця:

— Що даси? Я,— каже,— можу вигнать чортів.

— Як,— каже,— виженеш, я тебе до смерті догодую.

Ото нагодували його, напоїли, пішов він на ніч у той дім. Опівночі чує — щось стукотить-гримотить. Поміст лопнув, вилазить чорт.

— Чого ти? — питає солдат.

— Я тебе з'їм!

Солдат торбинку розшморгнув та:

— А в торбинку!

Як крикне, так той чорт туди і загув. Зашморгнув його там солдат та вже бив-бив. Давай той чорт проситись:

— Пусти. Внукам,— каже,— і правнукам закажу сюди ходити.

Пустив його солдат.

От уранці повів він купця в дім, і стали там жить. А прийшлось тому солдатові вмирати, він наказує:

— Покладіть зі мною безпремінно оцю люльку і торбинку.

Ото поклали йому те все, поховали його. Приходить він на той світ. Дивиться — пекло, він і убравсь туди. Зараз кілочки забиває, амуніцію свою розвішує.

— Що,— питає,— горілка є?

— Є.

— Тютюн є?

— Є.

— Огонь є?

— Є.

— От рай, так рай!

Ходить по пеклі, муштрується.

Аж ось приходить той самий чорт, що він його на цім світі бив, та як побачив його, як заголосить:

— Це ж той самий, що мене колись бив! Він нам і тут життя не дасть; треба його якось вижити.

Так чорти вже й злякалися. Повиходили з пекла, а його там самого зачинили.

— Що ж, братці, давайте мірятися: кому випаде — облупим того та шкуру на бочку натягнем, як на барабан, ударимо, то, може, він і вискочить.

От помірялись, облупили, якого випало, натягли шкуру, як ударять, а солдат:

— Ах, в похід, в похід!

За амуніцію та з пекла, а чорти вскочили та й заперлись там.

От ходить він по тому світу, ніде нема йому пристановища, аж стрічає його святий Петро.

— Іди,— каже,— в рай, там тебе давно ждуть.

Пішов солдат, де там той рай у бога. Бог і поставив його коло свого палацу на варті. Ходить він, аж іде смерть. Солдат до неї:

— Бабусю, чуєш? Ти це куди?

— До бога, служивий.

— За чим?

— Та спитати, що мені на землі робити.

— Почекай тут, я піду спитаю.

Приходить перед бога.

— Прийшла,— каже,— смерть, питає, що їй на землі робити.

— Хай,— каже бог,— морить самих старих людей три роки.

От він вертається та й згадав:

«А там же є у мене брати, вона і їх умертвить».

Виходить та й каже:

— Велів бог, щоб ти три роки самі старі дубки гризла.

От через три роки знов смерть іде до бога.

— Пожди тут, я піду спитаю,— каже солдат.

Приходить до бога.

— Прийшла, боже, смерть, питає, що їй робити.

— Скажеш, щоб три роки мертвила самих середніх людей.

Він і роздумавсь:

«Адже у мене там, може, племінники є».

Вийшов та й каже:

— Сказав бог, щоб ти три роки гризла самі середні дубки.

— Спасибі, служивий,— та й пішла.

Ото через три роки знову смерть прийшла, та така худа.

— Спитай, служивий, що мені ще робити?

Він пішов.

— Прийшла, боже, смерть, питає, що їй робити?

— Хай,— каже,— мертвить самих маленьких дітей.

Він і згадав, що у нього є онуки, виходить та й каже:

— Сказав бог, щоб ти ще три роки гризла самі молоді дубки.

Подякувала смерть і пішла. Через три роки приходить, а солдат не углядів її, вона й проскочила сама до бога. Як прийшла, то й розжалілась, за що її бог голодом карає.

— Це він тобі все набрехав! Піди його самого ще раз умертви.

От вийшла вона до солдата та й каже:

— Подавай душу!

А солдат розшморгнув торбинку та:

— А в торбинку!

Вона у неї і вскочила. Він зашморгнув її там та й закинув у болото.

КИРИК

Жив Кирик-мужичок. Сталася Кирикові велика причина: умерла саме в жнива дитина. Тепер бідний Кирик ходить, шукає, нема кому ямки копати, нема кому труну робити, ніхто не хоче — ніколи. Пішов Кирик до попа.

— Прийшов до вашої милості, щоб ішли дитя хоронити.

— А с у тебе, Кирику, карбованець?

— Нема,— каже.

Не хоче піп дитину ховати. Іде додому Кирик, плаче — ніхто його не слухає. Пішов він сам яму копати. Копає Кирик яму, дивиться — йде дідок.

— Здоров будь, Кирику! Що то ти тут робиш?

— Сталась мені велика причина: умерла у жнива дитина, ніхто не хоче яму копати, то сам копаю.

— Підожди, Кирику, не копай, іди зі мною.

Прийшли вони на долинку.

— Викопай тут, Кирику, ямку на дитинку.

Став копати Кирик ямку на дитину, викопав із срібними карбованцями котельчик. Кирик зрадів, прийшов додому, взяв коня і поїхав у город; купив куль муки пшеничної, пшона, сала. Вертається, коли у нього повен двір людей: той домовину робить, ті пішли яму копать (дізнались, що у Кирика гроші є). Прийшов Кирик до попа, вийняв грошей сорок карбованців.

— Прошу, батюшко, дитину ховати з собором.

— Зараз, Кирику, іди додому, я зараз буду.

Не дійшов Кирик додому, як уже йде дванадцять попів в дванадцяти церков. І цей піп з попадею йде. Почали дитину з собором ховати, як купецького сина.

Поховали, сіли трапезувати. Піп хоче спитати в Кирика, де то він грошей дістав. А попадя і каже:

— Не допитуйся тепер, бо будеш із хати сторч махати. Діждеш посту. Кирик ніде не дінеться. Стане він говіти, спитаєш його на духу, де він гроші взяв. Не признається — не станеш його сповідати.

Піп дожидає посту. Став Кирик говіти, став піп його допитувати, де він добув грошики.

— Які ти гріхи маєш?

— Батюшко, чоловік що ступив, то й согрішив.

— Ні, я чув, що в тебе є якісь грошики непевні, що ти їх підчепив...

— Ні, батюшко!

— Ну, не признаєшся, ступай геть з-перед моїх очей.

Приступає знов Кирик, піп і питає знов.

— Так,— каже,— батюшко, знайшов я котельчик.

— Я це знаю,— каже батюшка,— але ті гроші непевні. Принеси їх сюди. Я одслужу молебень, то мені буде часточка, тобі часточка і на церкву часточка.

— Добре,— каже,— нехай і так буде.

Одправив піп вечерню, приходить додому.

— А що? — каже попадя.

— Знаю вже, де Кирик грошей набрав.

І розповів їй усе.

— Почекай,— каже вона,— не йди до нього. Я так зроблю, що всі гроші будуть твої.

Побігла попадя до шевця і випросила у нього шильце і дратви.

Прибігає додому, зняла з горища волову шкуру. Взяла ту шкуру, наділа на попа: передні ноги — на руки, задні ноги — на попові ноги, роги — на голову. Обшила вона шкурою, зробила з нього чорта.

— Іди тепер до Кирика та постукай у вікно — він ще спить — та й скажи: «Ага! Забрав мої гроші та й не хочеш дати попові на церкву! Оддай їх зараз, а то увесь дім рознесу і всі душі заберу!» То він тебе злякається і віддасть гроші.

Прийшов піп під вікно та й заторохтів рогами. Кирик подивився,— а місячно,— думає, що диявол.

— Чого тобі, нечиста сило, треба?

— Ага! — говорить піп.— Узяв мої гроші, а душі не віддав? Оддай мені гроші, а то я тобі цей дім рознесу і всі душі заберу!

— Почекай,— каже Кирик,— я тебе боюся. Я тобі оддам гроші через двері...

Подав йому через двері котельчик. Прийшов піп додому. Попадя хотіла взяти той котельчик, а він попові до рук приріс. Стала вона оддирати з попа волову шкуру — стала з попа кров текти. Шкура приросла і став з попа чорт.

ПОХОРОН

Був у багатого мужика Гаврила пес Рябко. Узяв той пес та й здох. Ну, мужик хоче його поховати, як християнина, бо пес йому добре служив.

От іде він до попа та й каже:

— Хочу я свого пса рябого поховати, як християнина старого.

Піп каже:

— Що ти, Гаврило, здурів,— пса рябого поховати, як християнина старого? Ти що, хочеш моїх дітей посиротити?

Але Гаврило нічого — ходить по хаті, промовляє до попа словами:

— Ваша голова не пуста, та й моя не порожня, зробити все можна, маю грошей черес — буде похованим мій пес.

Ці слова промовляє і черес грошей висипає. Як ті гроші піп забачає, аж слинку лигає, аж попа хвороба нападає.

Бере він ті гроші, хапає, а сам Гаврила радить-научає:

— Роби, Гавриле, малу домовинку, ніби на малу дитинку, буду щось діяти, будемо пса ховати.

Іде Гаврило додомоньку, робить домовиноньку, ніби на малу дитиноньку. Беруть вони вдвох з попом пса рябого та й ховають, як християнина старого. Гаврило радий, і піп радий.

Але пройшло трохи часу, сусіди бачать, що то не чоловік похований, бо всі в багача живі, а тільки пса нема; то то вже видно, що пса поховали.

Взяли та й написали жалобу до архирея: так і так, пса рябого піп поховав, як християнина старого.

Архирей тоді:

— Як так? Я йому!..

Та й написав у село, що приїде.

Злякався піп, труситься, до Гаврила йде, свариться:

— Що ти зробив, ти мої діти посиротив!

А Гаврило йому:

— Нічого, батюшко, ваша голова не пуста, і моя не порожня, все зробити можна.

Тоді він коня сідлає, черес грошей насипає, до архирея вирушає і цапа рогатого на мотузку з собою забирає. Заходить до владики, двері відчиняє і так промовляє:

— Владиче, владиче, висвяти мені цапа рогатого на попа кудлатого.

Архирей як розсердиться, як затупає ногами:

— Як ти смієш мене так просити, щоб з цапа попа зробити?!

Але Гаврило не плошає, черес грошей виймає, на стіл висипає. Він гроші висипає, а архирея вже хвороба розбирає. Бере він гроші, ховає, а цапа садовляє, постригає, на попа його посвящає. Та ще й каже:

— Стрижіть його зрідка та й не пускайте до дідька.

Гаврило рад, і архирей рад.

Ну, але приходить час архирею в село їхати.

Приїжджає він у село, йде до церкви і став там під стіною. А піп у церкві править. Архирей думає, що піп не знає про цапа. Але піп знає та й править і співає:

Ви курите люльку,
Я нюхаю табаку.
Ви висвятили цапа на попа,
А я поховав собаку.
Ви не винні,
Я не ви-и-и-не-е-е-ен!

А дяк йому в тон з клиросу:

Господи помилуй,
Господи помилуй,
Господи помилуй,
А-а-мінь!

А люди нічого не знають і хрестяться.

Ну, тоді архирей злякався та й сказав людям:

— Неправда ваша, люди добрі, піп ваш поховав не пса рябого, а християнина старого.

Та з тим з села і поїхав.

ДУРЕНЬ
ТА ЧАРІВНА СОПІЛКА

Було в чоловіка три сини: два розумних, а третій, Іван, дурний. Батько їх поділив хазяйством та й умер.

Пішли всі брати щастя шукати. Тільки розумні своє хазяйство покидали дома, а в Івана з хазяйства була одна ступа, так він і ту з собою взяв.

Ідуть вони та й ідуть, і вже стало смеркать. Дійшли до лісу та й кажуть:

— Давайте виліземо на дуба та переночуємо, а то щоб розбійники не напали.

Один і каже:

— А цього дурного біса де дінемо з ступою?

Іван на те:

— Думайте за себе, а я сам вилізу на дуба та й заночую.

Полізли розумні аж на самий вершок дуба і сидять, а Іван і собі лізе, а за собою і ступу тягне на дуба. Виліз, сидить і ступу держить.

От ідуть розбійники з своїх промислів та й стали ночувать під тим дубом. Назбирали дров собі, зачали варить у великому казані куліш на вечерю. Наварили, посідали кругом казана, побрали ложки та тільки що стали їсти та все студять, бо дуже гарячий був, а Іван як пустить ступу та прямо в казан. Кип'ячений куліш геть-чисто позаляпував їм очі. Вони з ляку як посхвачувалися та й ну тікать у ліс, забули й товар, котрий награбили в крамарів.

Іван тоді зліз з дуба та й каже братам:

— Лізьте додолу.

Брати позлазили, забрали увесь товар, коні і поїхали додому, а Іван узяв собі тільки сопілку. Узяв він ту сопілку і ну грать. А була та сопілка не проста, а чарівна: як заграє, так усе живе й танцює. От заграв Іван, так і пішло все танцювать: і вовки, і зайці, і лисиці й ведмеді. А Іван все гра та сміється. Уже ті звірі сердешні танцювали, танцювали і поморились. Уже за дерева хватались та держались, щоб не танцювать, та ні, не вдержаться.

Уморився Іван, ліг відпочивать. Трохи оддихнувши, встав і пішов у го́род. Люди саме несли на базар продавать хто паляниці, хто крашанки в коробці, а хто

квас у відрах. Іван як заграв у дудочку, так і пішли всі танцювать. Один чоловік ніс коробку яєць та побив їх чисто, танцюючи, і сам як чортяка убрався в яєчню. Ті, що спали, посхвачувались та давай і собі танцювать: хто голий по хаті, хто без штанів, хто без сорочки, а хто без спідниці. Пішов увесь го́род перевертом: і собаки, і свині, і кури, все чисто, що було живе, пустилося танцювати.

Уморився Іван, граючи, і пішов у слободу наймати-ся в робітники. Прийшов, а зустрічає його піп.

— Наймись до мене, добрий чоловіче, в робітники.

— Добре,— каже Іван.

— А що ти візьмеш у год?

— Та я не дорого візьму: п'ять карбованців.

— Як так, то й так,— каже піп.

Найняв він робітника та на другий день і послав волів пасти. Погнав Іван волів на сінокос, а сам виліз на стіг і сидить, а воли пасуться. От згадав він про свою дудочку і заграв. Як заграв, а воли зараз і пішли танцювать. Танцюють і танцюють, уже воли чисто поперепадались. Пригонить Іван волів увечері додому, а вони голодні, ревуть та з загати смичуть гнилу солому і їдять. Сам Іван повечеряв та ліг спать. На другий день погнав оп'ять волів пасти. Пас, пас, а потім знов заграв, і все пішло танцювать. Дограв до вечора і погнав волів додому голодних і замучених танцями. Дивиться піп на худобу та й каже:

— Де він їх у чорта пасе, що вони такі худі та голодні?

От він вирішив самому піти і подивитися, де той Іван їх пасе. На третій день погнав робітник волів пасти, а піп і собі слідом за ним. Пішов та й сів у терни-ку. Сидить і вигляда, що Іван буде робить. А той знов виліз на стіг та й давай грати. Як пішло все танцювати — воли і всяка тварюка, а далі і піп у терник. Терник був густий, і піп як почав по ньому плигать, як почав, та й порвав на собі штани, рясу, сорочку, а косу та бороду чисто вискуб терном.

Бачить піп, що лихо, та давай кричать, щоб робітник перестав грати. А той грає собі і не чує. А далі зирк у терен, коли піп плига як оглашенний, він тоді й годі грать. Піп вискочив та й дав тягу додому.

Добіг до села та як чкурнув вулицями. Люди його

не пізнали, дивляться, що в нього тільки клапті висять з одежі, а все тіло видно, і давай на нього тюкать. Він тоді звернув з вулиці, переліз через тин та як гайнув по городах бур'янами, а собаки за ним. Дехто думав, що розбійник, та давай його цькувать собаками. Прибіг піп додому увесь в реп'яхах. Попадя не впізнала та з переляку і каже робітникам:

— Біжіть вижоніть з двору скаженого чоловіка.

Ті побігли з дрючками, аж він до них забалакав. Тоді робітники узнали попа, привели його в хату і давай він попаді розказувать про Івана. Попадя слухає та тільки дивується.

Увечері пригнав Іван волів, загнав у загін, дав сіна, а сам пішов вечеряти. Увійшов у хату, а піп йому й каже:

— Ану лишень, Іване, заграй попаді коротенької пісні.

А сам узяв та й прив'язав себе до стовпа, котрим був підпертий сволок у хаті. Іван сів долі біля порога і почав грати. Попадя вмостилася на лаві, щоб послухать, як він грає, та як схопиться з лави і давай танцювати. А далі як закрутиться якоїсь панської та й мало їй місця. Де в чорта взялась кішка, вискочила з-під припічка та давай і собі плигать. А піп державсь, державсь руками, а воно його так і сіпа біля стовпа. Сіпало, а далі канат ослаб і давай тоді піп стрибать кругом стовпа на канаті. Стрибав, стрибав та вже аж боки понамулював канатом, а тоді давай кричать Іванові:

— Годі! Перестань! Хай тобі біс!

Іван перестав грать, сховав у пазуху свою дудку та тоді й пішов спать. Піп і каже попаді:

— Давай Івана проженем завтра, а то він зовсім замучить і нас і наших волів.

Іван брав одежу в сінях та й чув, що піп казав попаді. Уранці встав і пішов прямо до попа та й каже йому:

— Коли ти, попе, задумав мене проганяти, то заплати мені гроші, і я собі піду. Як не даси, то буду грать, поки ви обоє з попадею позамучуєтесь, танцюючи.

Піп поскріб потилицю, бачить, що треба-таки платить, вийняв з гаманця гроші і віддав Іванові.

Іван заграв на прощання однієї, поки піп з попадею потомились, аж язики висолопили з рота, та й пішов по білому світу блукати.

АБИ ГРОШІ — ГРІХА НЕ БУДЕ

Жив собі піп. Та такий-то вже ласий на гроші був, що й не сказати. Ось одного разу в пана здохла собака. А той пан багатий був і любив собаку, як самого себе.

Подумав пан, поміркував і вирішив: «Похороню я свого любимого пса з попом та ще й коло церкви, на цвинтарі».

Узяв торбу грошей і — до попа.

— Так і так, мовляв, хочу, щоб ви собаку похоронили коло церкви з молитвами, як християнина.

Піп розгнівався, затупав ногами.

— Бог за це вас покарає!

Тоді пан усміхнувся лукаво і показав попові торбу грошей.

Піп аж слину пустив, угледівши стільки грошей.

— І не подобає коло церкви собаку хоронити,— промимрив піп, жадібно поглядаючи на гроші,— та що зробиш, грошей жаль!

Зізвав піп півчу, і похоронили собаку коло церкви, як пророка якого. Минув місяць, а може, й більше, як до попа дійшла чутка: із синода має приїхати сам владика оглядати його церкву.

Злякався піп. А що, як дізнається владика, що він собаку коло церкви похоронив? Біда буде!

Та й люди подейкують, що він святе місце осквернив.

Піп думає, гадає, а далі й пригадав: недалеко від церкви живе такий собі Іван Нещасний. Метикуватий він на голову. От і пішов піп до нього за порадою.

Увійшов у хату, поздоровкався. А Іван Нещасний тоді цапа годував. Розказав він йому свою біду-горе. Іван усміхнувся, а далі й каже:

— Дайте торбу грошей, я поїду до владики і все в порядку буде.

Попа аж скривило від таких слів. Та що поробиш — владика страху нагнав. Заплакав піп кілька раз і віддав Іванові торбу грошей.

Іван Нещасний налигав цапа за роги і пішов з ним у Київ.

Відшукавши владику, Іван Нещасний прямо з цапом зайшов до преосвященного.

— Що ти хотів, раб божий? — гнівно запитав владика Івана, вглядівши, що з ним і цап стояв.

— Прийшов, владико,— почав несміливо Іван,— щоб ось оцю тварину в попи посвятили.

Владика аж спалахнув увесь; затупав ногами, заскрипів зубами.

— Геть звідси! — крикнув не своїм голосом.

Тоді Іван витяг з-за пазухи торбу грошей і показав владиці: дивіться, мовляв. Владика, вглядівши стільки грошей, аж голову в плечі втягнув.

«Аби гроші, гріха не буде...» — подумав, а далі й каже:

— І не подобає цапа в попи висвячувати, та що ж зробиш: грошей треба.

Забрав владика гроші в Івана і висвятив цапа в попи, ще й документ дав.

Привів Іван цапа-попа додому, надів йому хреста на шию і жде парафії.

Через деякий час у село, про яке йде мова, приїхав той самий владика, що цапа в попи висвятив. Приїхав і того ж дня довідався, що піп коло церкви собаку похоронив. Розсердився, аж побілів увесь.

Ззиває він тоді із сусідніх сіл попів, щоб суд вчинити над цим попом.

З'їхались попи.

Владика й рота розкрив, щоб винести страшний вирок над попом-безбожником, коли почув, як позаду десь цап замекав.

Глянув і ледве не впав.

А то Іван Нещасний, почувши, що владика скликає всіх попів, і свого цапа-попа налигав за роги, документ у руки і до церкви.

І коли вже Іван недалеко від церкви, владика і вглядів його:

— Собаку теж бог сотворив,— заспішив владика

глухим голосом,— а тому гріха ніякого не буде, як її коло церкви похоронено!

Після цих слів розпустив попів, сів на фаетон і був такий!

КРІПАК І ЧОРТ

Колись, як ще була кріпаччина, в одного пана служив чоловік. От пан йому каже:

— Дай мені дві жмені срібла або вижени он з того болота чортів, то я тебе на волю випущу.

Чоловік дума собі: срібла трудно дістати, а чортів можна вигнать.

Пішов він до коваля, щоб той йому зробив дротяну нагайку. Коваль зробив. Взяв він нагайку та до того озера. Прийшов і почав з грязі стовпчики ліпить.

Коли це чорт виходить з озера та й питає:

— Що це ти, чоловіче, робиш?

Чоловік йому каже:

— Оце думаю строїть на озері монастир. Ото бач і стовпи положив.— Показує на ті стовпчики, що з грязі ліпив. Чорт йому каже:

— Не построїш ти тут монастиря, бо ми тебе задушимо.

Сказав та зараз і побіг в озеро і похвалився самому главному чорту. А цей, главний, посилає до того чоловіка високого чорта та й наказує:

— Скажи так тому чоловікові, що думає тут монастир строїть: якщо подужає тебе, то ми виступим відси, а якщо ти його подужаєш, то він повинен одступитись од цього озера.

Виходить високий чорт з озера та й каже чоловікові:

— Казав так наш начальник: хто кого з нас поборе, той тому оце озеро уступить.

Чоловік каже:

— Де тобі мене подужати! Краще поборись з моїм дідом. Він такий уже старий, що увесь обріс мохом, він тут у лісі лежить.

А коло того озера був близько ліс. От чорт і послухав. Приходить у ліс, аж там під кущем лежить медвідь. Чоловік йому каже:

— Оце той дід, іди з ним поборись. Якщо його побореш, тоді і зі мною будеш боротись.

Чорт приходить та й торкає медведя лапою.

— Чуєш, уставай, будем боротися.

Тут медвідь як схватиться, як візьме його в лапи та давай кусать та м'ять — насилу чорт вирвався. Прибігає в озеро та й каже главному чортові:

— Шкода. Не можна його побить. Коли я з його дідом боровся, та не поборов,— а дід його такий старий, що аж мохом обріс увесь,— то якби з ним боровсь, він би мене й живого не пустив.

От цей посилає другого чорта, уже горбатого, до того чоловіка. Виходить цей горбатий та й каже йому:

— Ану, хто дужче свисне, то того буде озеро.

Чоловік каже:

— Добре, тільки свисни ти вперед, а потім я свисну.

Чорт як свиснув, то й листя на дереві попадало. Тоді чоловік каже:

— Ану, я свисну. Тільки ти очі зав'яжи платком, бо як свисну, то й повискакують.

Чорт і зав'язав платком очі. Цей як свиснув його нагайкою по шиї, так він і покотився у озеро. Прийшов та й каже главному чортові:

— Нічого ми не зробимо з ним, бо я як свиснув, то йому нічого не сталось, а як він свиснув, то ледве мені очі не повилазили.

От він посилає третього чорта, такого гладкого, як годований кабан, і дає йому свою патерицю, таку, що, може, пуд п'ятнадцять, і говорить йому:

— Нехай хто вище викине.

Виносить ту булаву до того чоловіка і каже:

— Ото так казав наш начальник: хто вище підкине оцю булаву, то того буде озеро.

Чорт же той главний, як давав патерицю, то попереджав:

— Гляди, щоб ти її ніде не дів, бо тільки ти її де-небудь дінеш, усі ми тоді пропащі.

От чорт як підкинув її угору ще зранку, то аж увечері впала додолу, а цей чоловік тільки з одного боку її підніме, а щоб усю її підняти, то цього не міг. Тож він узяв за один кінець та й дивиться на небо, а чорт його питає:

— Чого ти дивишся вгору?

Чоловік каже:

— Дожидаю, поки хмарка набіжить, бо хочу її закинути, щоб ти ніколи її не бачив.

Тоді чорт за ту патерицю та в озеро. Прибіг і каже чортові самому главному:

— Хотів закинути патерицю на небо, а я і не дав.

Главний посилає знов одного чорта до того чоловіка, щоб спитавсь його, чи не схоче він грошей багато взять, аби тільки їх з озера не виганяв. Чорт приходить до нього та й каже:

— Що тобі дати, щоб ти тільки не вигонив нас з цього озера, бо це озеро ще наших прадідів?

Чоловік йому каже:

— Я з тебе багато не хочу, тільки дай мені оцей бриль повен срібла.

Чорт його питає:

— Зараз тобі дать гроші?

— Ні, принесеш мені уночі в клуню.

— От добре, принесу, тільки не чіпай нас.

Прийшов чоловік додому, викопав у клуні велику яму і зверху пропустив таку дірку, аби бриль помістився в яму, а потім прорізав дно у брилі та й поставив його на тій дірці. Коли це уночі чорт несе йому мішок срібла. Приніс, висипав у бриль, дивиться — аж він порожній. Приніс він ще три мішки срібла — та таки ще не повний бриль.

А чорт і не оглядається, що попід брилем яма, та й носить гроші, поки не наносив повний бриль. Тоді чоловік забрав ті гроші, дав дві жмені панові срібла та й викупився од панщини.

ПОПІВ НАЙМИТ

В одній слободі жив піп. От пішов він на базар наймати робітника. Довго ходив по базарі, коли це стрічає одного чоловіка та й питає:

— Чи ти наймешся до мене в робітники, на год?

— Наймусь.

— А скільки ти візьмеш?

— Та я візьму не дорого: двадцять карбованців.

Але тільки з таким договором, щоб один на другого не сердився і не лаявся. А який із нас розсердиться, то тому одрубать голову.

— Чи так, то й так,— каже піп. Дає робітникові карбованця завдатку і говорить: — Я тут ще походжу та дещо куплю, а ти йди до мене прямо додому.

От живуть вони тиждень, другий. Дивиться піп, не сполняє його робітник свого діла як слід. Що йому робить? Просьби не слухає, а лаять не можна. Піп і каже попаді.

— Давай пошлемо свого робітника в ліс по дрова, там його звірюки з'їдять. Дамо йому поганих волів, щоб не шкода було, як і їх з'їдять звірі.

Прийшов піп до робітника та й каже йому:

— Запрягай отих сіреньких волів та їдь у ліс по дрова.

А робітник не був роззявою, він чув усю балачку попа з попадею та взяв дістав собі пуд прядива, бочку смоли, зробив собі батіг, причепив його до пужална, поклав на віз, запріг волів та й поїхав у ліс по дрова. Заїхав аж на середину лісу і давай рубать дрова. Коли це приходять два ведмеді і заходились ловить волів та їсти. Робітник і каже їм:

— Їжте, їжте, будете ви самі того воза тягти.

Нарубав дров, наклав на віз їх такого багацько, що ті воли, яких ведмеді поїли, і з місця не зворухнули б; тоді взяв половив тих ведмедів, запріг їх у віз, а сам виліз на воза та й поганяє їх батогом.

Приїхав додому, а піп як побачить, що робітник їде ведмедями, то мало не сказився. Робітник випріг своїх воликів, пустив їх у загін, а сам пішов у хату обідати. Як пішли ж ті волики душить та їсти усю скотину, так на ранок остались у загоні тільки одні маслачки.

Посилає піп оп'ять свого робітника до поміщика за грошима, а на думці собі, що там його розірвуть злі собаки. Аж ні, цього робітника сплоха не одуриш. Він запріг своїх волів, взяв батіг і поїхав править грошей, цілу мірку. Приїжджає до пана в двір, а собаки його й напали. Він їх усіх взяв та й повбивав своїм батогом. Заходить до пана в хату та й каже йому:

— Давай, пане, попові гроші.

— Які? — каже пан.

— Та я ж не знаю. Мене послано, так давай, а то тут тобі й смерть.

— Скільки ж тобі грошей?

— Та цілу мірку.

Злякавсь пан, одмірив мірку грошей і оддав. Робітник узяв гроші та й поїхав додому. Приїжджає, а піп стоїть біля воріт сам не свій, ворота одчиняє і головою кивае, на думці собі: оце чиста халепа з таким робітником.

Через тиждень піп оп'ять посилає робітника у млин, до чортів за борошном. Він поїхав. Приїхав до млина, встав з воза і йде в млин. Чорти тут його і обарабали.

— Чого це ти,— кажуть,— сюди притаскався? Ми тебе тут роздеремо й маслачка не останеться.

Він, не довго думавши, взяв свій батіг та як зачав чортів перебирать, як зачав... Чорти бачать, що лихо, та давай пірять мішки йому на віз. Натаскали такого, що ведмеді ледве-ледве тягнуть. Він виліз на віз та й їде додому.

Коли це трісь! — вісь поламалась. Він встав з воза, побіг у млин до чортів, піймав одного за роги та й цупить його до воза. Привів і каже:

— Лізь, окаянний, під вісь та держи її, щоб вона не тяглась по землі.

Той чортяка утроє зігнувся, держить, аж крекче. Приїхав робітник до двору та й гукає:

— Попе, попе, одчиняй ворота!

Розсердився піп, що й з чортами робітник справився, але нічого не поробить, треба одчинять ворота. В'їхав робітник у двір, поскидав мішки в комору, а тоді взяв батіг та як оперіщить того чорта, так він як дременув назад, тільки пил схватився.

Живуть вони місяць, живуть півтора, коли це піп з попадею задумали втекти од робітника. Взяв піп два мішки, наклав в один сухарів, а в другий ризи, книжки та ще дещо і налагодив у дорогу.

Проти того дня, що їм саме тікать, піп розговорився з попадею, а робітник якраз лежав на лавці та й чув усю їхню балачку. Побачив він, що вони вже поснули, узяв укрив свою постіль рядном, так ніби він там спить, а сам пішов та висипав сухарі з мішка, вліз у мішок і зав'язався.

Устає піп, подивився, що робітник не ворушиться, та й будить попадю:

— Вставай, та будем скоріше тікати.

Попадя встала. Потихеньку вийшла надвір. Піп ухватив той мішок, що був з сухарями, а попадя той, що з ризами, та й подалися, і не оглядаються. Біжать та й біжать і вже далеко забігли. Коли це чують, ніби щось гукає. Вони тоді ще швидше припустились. Попадя так уморилась, що аж ногами плутає, а тікає. Стали вони через річку переходити, а робітник з мішка й говоре:

— Гляди ж, попе, мене не замочи.

Піп з переляку не розібрався, де воно балака, та як побіжить, мов скажений, та незчувсь, коли й на тому березі опинився. А робітник і кричить йому:

— Та не дуже біжи, а то мене впустиш.

Піп мало не очманів од страху.

— Хіба і ти тут? — питає.

А робітник прорізав мішок ножиком, вискочив та й каже:

— А ви думали так од мене і втекти? Ні, мене не проведете!

Наступила ніч.

— Де ж тепер будем спати? — каже піп.

— А отут на березі,— каже робітник.

— Про мене, хоч і тут,— каже піп.— Тільки ти лягай од берега, попадя в середині, а я аж скраю, од гори.

Послались ото лягать спать. Піп одійшов з попадею за горбик та й каже їй:

— Як засне робітник, то я збуджу тебе, та вкинем його в річку, він і утоне.

А робітник усе й вислухав. Полягали спать. Попадя вмостилась у ризи, а піп укрився рясою, та й поснули. А робітник лежить і дослухається, чи не хропуть. Дослухавсь, що вже стали хропти. Він гарненько встав, стяг з попаді ризи, відкотив її на своє місце і вкрив мішком, а сам умотався в ризи, ліг та й будить попа:

— Попе, попе, вставай. Уже робітник спить.

Піп схватився, та як ухватять з робітником ту попадю та в річку — шульбох! Тільки вона й забулькала. Робітник тоді каже:

— Отак, пропала попадя.

— Хіба це ти? — каже піп, а сам стоїть ні живий ні мертвий. Злякався.

Так і остався піп без попаді. А робітник взяв рощот і пішов собі далі.

БОГ ТА БІДНИЙ ВОВК

Був собі бідний вовк, що трохи не здох з голоду: ніде нічого не піймає. От і пішов до бога просить їжі. Приходить до бога та приставився таким бідним, таким бідним, ще гіршим, ніж був.

— Боже,— каже,— милостивий, дай чого їсти, бо пропаду з голоду.

— А чого тобі їсти? — каже бог.

— Чого дай, то дай.

— Отам на луках пасеться попова кобила, вона ніяк не підбіжить, оту й з'їж.

От вовк мерщій од бога — трюх-трюх — так біжить! Та до кобили:

— Здорова була, кобило. Казав бог, щоб я тебе з'їв.

— Що ж ти таке, що ти мене будеш їсти?

— Вовк! — каже.

— Та брешеш,— собака.

— Їй-богу,— каже,— вовк.

— Ну, коли ж ти вовк, то з чого ж ти починатимеш мене їсти?

— А з голови.

— Е, вовчику,— каже,— вовчику. Коли вже ти наважився мене з'їсти, то починай з хвоста. Поки доїси до середини,— а я все буду пастись,— та й доситішаю. Тоді ти й закусиш ситеньким.

— Чи так, то й так,— каже вовк.

Та зараз до хвоста. Як потягне за хвіст. А кобила як вихопе задом, як дасть копитами в пику... Вовк не знає вже чи на сім, чи на тім світі. А кобила як дремене — аж курява встала. От вовк сидить собі та й думає:

— Чи я не дурний, чи я не скажений, чому було не хватати за горло?!

От він знов потяг до бога просить їжі.

— Боже,— каже,— милостивий. Дай хоч трохи попоїсти, а то опухну з голоду.

— Хіба,— каже бог,— тобі кобили мало?

Вовк ластиться:

— Хай,— каже,— з неї шкуру живцем на гамани злуплять. Не то не наївся, а мало пики не розбила...

— Ну, коли так,— каже бог,— то піди отам над яром такий ситий баран пасеться, то ти його й з'їж.

Пішов вовк. Баран пасеться над яром.

— Здоров, баране.

— Здоров.

— Казав бог, щоб я тебе з'їв.

— А що ти таке, що їстимеш мене?

— Вовк,— каже.

— Та брешеш,— собака.

— Ні, їй-богу,— каже,— вовк.

— А коли ж ти вовк, то як ти мене їстимеш?

— Як їстиму? З голови почну, та й увесь мій — не як.

— Е, вовчику,— каже,— вовчику. Коли вже наважив мене з'їсти, то стань краще он там над яром і рот роззяв, а я сам так туди й ускочу.

— Ставаймо,— каже.

От став він якраз над кручею — така круча! — розвягнув рот, так тая паща аж зяє: от би проковтнув. А баран як розженеться, як вчистить у лоб! Вовк — беркиць у яр... Добре найвся. Сів тоді сердега та й плаче:

— Чи я не дурний, чи я не скажений... Чи то видано, щоб живе м'ясо та само у рот ускочило?..

Думав-думав та й пішов знову просить їжі до бога.

— Боже,— каже,— милостивий, боже милосердний. Чого дай, то дай попоїсти, а то пропаду з голоду.

Бог каже:

— Такий з тебе їдець. Тобі якби само в рот ускочило... Та вже що з тобою робити: піди, там чоловік по дорозі згубив сало — то й твоє, воно нікуди не втече.

Послухав вовк, прийшов на місце — аж лежить сало. Він сів та й думає:

«Добре, з'їм я його. Але ж воно солоне — пити захочеться. Піду спершу нап'юся, а тоді вже й з'їм».

Пішов. Поки там до річки та од річки, а чоловік оглядівся, що нема сала,— повернувся — коли воно лежить. Узяв те сало. Приходить вовк — нема сала. От він сів та й плаче:

— Чи я не дурний, чи я не скажений. Хто таки не ївши п'є.

Сидів-сидів, а їсти аж-аж-аж... Йде знову до бога просити їжі.

— Боже,— каже,— милостивий, боже милосердний. Чого дай, то дай попоїсти, а то віку не доживу.

— Та й набрид же ти,— каже,— з тією їжею. Та що вже з тобою говорити: піди, там, недалечко села, пасеться свиня,— оту й з'їж.

Пішов.

— Здоров, свине.

— Здоров.

— Казав бог, щоб я тебе з'їв.

— А що ти таке, що ти будеш мене їсти?

— Вовк!

— Брешеш,— собака.

— Ні,— каже,— вовк.

— Хіба ж,— каже,— вовкові їсти нічого?

— Нічого,— каже.

— Коли ж,— каже,— нічого, то сідай на мене, я тебе повезу на село. У нас тепер вибирають усяке начальство,— може, й тебе виберуть.

— Чи так, то й так. Вези.

Сів на свиню. Прибіга в село, та як закувіка — аж вовк перелякався.

— Чого се ти,— каже,— кричиш?

— Та це ж я,— каже,— скликаю громаду, щоб тебе швидше вибрали за начальство.

Коли це люди як сунуть з хат з кочергами, з рогачами, з лопатами... Хто що запопав. У вовка аж дух сперло од страху. От він потихеньку до свині:

— Скажи, чого це так багато народу біжить?

— Та це ж,— каже,— для тебе.

От народ як зсадив вовка, як почав пірчить, то вже йому й їсти перехотілося — насилу живий вирвався.

Як дьорне, та прямо до бога.

— Боже,— каже,— милостивий, боже милосердний. Дай чого-небудь хоч кришечку попоїсти, а то от-от кінець віку.

Бог каже:

— Піди, там он іде кравець. Нападеш на нього та й поживишся.

Ледве потопав вовк. Перестріва на дорозі кравця:

— Здоров, чоловіче.

— Здоров.

— Казав бог, щоб я тебе з'їв.

— А що ти таке, що станеш мене їсти?

— Вовк,— каже.

— Брешеш,— собака.

— Ні,— каже,— їй-богу вовк.

— Та й малий же ти з біса. Ану, давай я тебе поміряю.

Та як укрутить у хвіст руку — і давай міряти аршином! Міряв його, міряв — уже тому вовкові й дихать не хочеться, а він усе міряє. Та приказує:

— Аршин вздовж, аршин впоперек!

Доти міряв, поки й хвіст у руці зостався. Вовк як чкурне! Та годі вже до бога, та побіг до вовків:

— Вовчики-братики, таке й таке лихо.

Вони давай гнаться, давай гнаться за тим кравцем. Що тут у світі робить? Бачить — біда. Аж стоїть дерево. Він на те дерево: заліз аж на саму верховину. А вовки так те дерево й обступили та аж зубами клацають... Куций і каже:

— От як ми зробимо: я стану насподі, а ви всі на мене, усі на мене, один зверх другого, аж поки досягнем вражого сина...

Стали вони один зверх одного — така драбина. От уже одному вовкові стати і кравця дістати. Кравець бачить, що непереливки, та й каже:

— Понюхаю хоч напослідок табаки.

Тільки-но нюхнув, та як чхне:

— Апчхи!

А спідньому вчулося, що той верхнього міря та каже: «аршин!» Та як пирсне відтіля, а вовки як посиплються наниз, та драла...

Зліз тоді кравець з дерева та й пішов собі безпечно додому. Живе собі з молодицею та їсть книші з паляницею. І я там був, мед-вино пив, по бороді текло, а в рот не попало. От вам і казка, а мені бубликів в'язка, мені колосок, а вам грошей мішок.

КОЗАКИ І СМЕРТЬ

Ішло два козаки степом, надибали дерево й сіли в холодку. Один на бандурці погравае, а другий слухає. Коли се один і каже:

— Ой братику, біда! Смерть іде!

А воно, бачите, в степу так здалека видно.

— Ну, то що? — каже той.

— Та вона ж нас постинає! Тікаймо!

— Е ні, брате, не подоба козакам утікати! Та й спека он яка чортяча, не дуже-то й підбіжиш! Будем уже сидіть. Раз мати на світ родила, раз і помирати!

— Чи так, то й так!

Сидять. Надійшла смерть і каже:

— Оце й добре, що я вас, волоцюг, спіткала. Годі вам гуляти та розкошувати, у шовкових жупанах ходити та мед-вино пити. Ось я вас із світу зжену, косою голови постинаю!

— Стинай,— каже один козак,— на то твоя сила й воля! Тільки дай мені, милостива пані, перед смертю люльку покурити!

— Ну,— каже смерть,— коли ти мене милостивою панею назвав, то вже кури собі!

Вийняв козак люльку та як закурив! А тютюн добрячий, міцний,— як пішов од його дух та дим, то смерть аж набік одійшла.

— Оце,— каже,— який поганий дух! Як се ти таку погань куриш?

— Та що ж,— каже козак,— так мені суджено!

Як розійшовся дим та дух, смерть знов приступила:

— Ну,— каже,— покурив, тепер я вас обох постинаю!

— Стривай, милостива пані, дай і мені пільгу! — каже другий козак.— Дозволь мені перед смертю табаки понюхати!

— Нюхай,— каже,— та знай мою добрість.

Вийняв той козак ріжка, бере понюшку, а сам думає, як би йому призвести смерть, щоб вона понюхала!..

Нюхнув на один бік, нюхнув на другий, крекнув, бо табака була добре заправлена: там до неї було й

чемериці, й тургуну, й перцю додано для моці, щоб у носі крутило.

— А що ж воно, добре? — пита смерть.

— Та як кому! — каже козак.

— Ану, дай спробувати! — просить смерть.

— На, милостива пані!

Як нюхнула смерть, як закрутить їй у носі, як чхне вона — аж косу впустила!

— Цур же йому,— каже,— яке погане! Ще поганіше, ніж той дим! І як се ти таке паскудство вживаєш?!

— Отак як бачиш! — каже козак.— Приймаю муку цілий вік, бо так уже мені пороблено чи наслано,— бог його зна! Мушу терпіти...

— А! — каже смерть.— Коли так, не буду ж я вас косою стинати! То не штука — вмерти, а от ти чхай іще п'ятдесят літ!

От таким чином і визволилися козаки від наглої смерті.

ЯК ДЯДЬКО ЧОРТА ДУРИВ І ДІЖКУ ГРОШЕЙ ВІД НЬОГО ЗДОБУВ

Був собі бідний чоловік, не мав звідки жити, бо не було в нього ні землі, ні худоби. Пішов якось він у ліс лико дерти. А чорт угледів. Приходить до нього й питає:

— Що ти робиш?

— Деру лико!

— Нащо?

— Буду плести сітки та ловити дідьків!

— То й мене зловиш?

— А ти ж думав, що як? От тільки не стережися!

— Не лови мене, я тобі дам бочку грошей!

— Занеси ж мені додому.

Чорт узяв і заніс. Питається:

— Коли будеш ловити?

— Взавтра.

Ось на другий день приходить чорт, а мужик уже плете мотуззя.

— Що ти робиш?— знову питає.

— А бач, плету сітки на старих дідьків, а молодих і так половлю!

— А коли будеш ловити?

— Взавтра, бо, бач, ще сіті не готові!

І так цілий тиждень мужик чорта водив. Бачить чорт, що його обдурено, і каже:

— Слухай-но! Коли ти мене ошукуєш, то я піду до свого пана Люципера, нехай нас розсудить!

— То йди!

Пішов той чорт до пана свого й розказує свою пригоду з мужиком. Люципер йому каже:

— Я вас розсудити не можу, бо мужик до мене не належить, але таку тобі раду даю: котрий котрого перебіжить, то того й будуть гроші.

Приходить чорт і каже мужикові, яку йому пан Люципер раду дав. Мужик відповідає чортові:

— От у мене синок Матвійко, в лісі воли пасе. Як ти з ним не збіжишся, то зо мною й не важся!

От ідуть вони до лісу. Мужик знав, де заєць мав ліговисько. Підходить тихенько, дивиться: спить заєць.

— Матвійко! Воли де? — крикнув мужик.

Заєць як вискочить та драла! А чорт за ним телепателеп! Але де чортові до зайця!

— Що ж,— каже мужик,— не перебіг ти мого синка.

От приходить чорт знову до свого пана і каже:

— Пане, мужик показав мені свого синка і велів, щоби я з ним збігся, а як не збіжуся, то з старим щоб і не важився. І я не міг з його хлопцем збігтися. Будьте ласкаві, пане, дайте іще яку раду.

— Яку ж я тобі дам раду? От,— каже,— котрий котрого переборе, то того будуть гроші.

Приходить чорт і каже те мужикові. Мужик відповідає:

— Який ти дурний! Куди тобі зі мною боротися? В мене є в лісі старий мій дідуньо, і такий старий, що аж мохом поріс. Як ти з ним не зборешся, то зі мною не важся!

Повів мужик чорта до лісу, в якому знав, де ведмідь має барліг.

— Мій дідуньо сліпий, нічого не бачить і ні до кого не говорить: його треба зачепити. Візьми трохи попелу в жменю, а як я дідуня викличу з хати, то ти кинь йому попелом в очі, тоді він розворушиться і буде з тобою боротися.

От приходять до барлога. Мужик крикнув:

— Дідуню, а вийдіть-но!

Ведмідь почув чоловічий голос, зачав бурчати і вилазити з барлога.

— Чуєш, як дідуньо богу молиться? — каже мужик.— Тільки покажеться, кинь йому попелом в очі, він і розворушиться.

От тільки вийшов ведмідь з ями, а чорт хвать йому попелом в очі. А ведмедисько як талапне його лапою, то чорт аж юшкою вмився.

Насилу вирвався чортяка од ведмедя, побіг до свого пана та й знову йому скаржиться, знов просить якоїсь ради.

— Яку ж я тобі дам раду?.. От котрий котрого передряпає, того будуть гроші.

Приходить чорт і каже мужикові:

— Казав пан: котрий котрого передряпає, то того будуть гроші.

Мужик відповідає:

— Слухай-но, ниньки вже нерано, треба десь вийти на плац, щоб люди бачили, як ми будем дертися. То краще іди додому, відпочинь, бо ти вже й так змучився, а завтра раненько прийдеш, та й будем дертися.

— То й добре,— погодився чорт і пішов додому.

Тим часом мужик подався до коваля, попросив поробити йому на пальці гаки залізні, взяв волову шкуру, обшився.

На другий день приходить чорт.

— Ну як,— каже,— підем?

— Авжеж підем!

От виходять на плац, давай дертися. Чорт що візьме пазурами, то тільки погладить мужика по шкурі, а мужик як зачепить чорта гаками, то дере паси від шиї до п'ят,— так чорта здер, що аж шмаття висить.

Насилу чортяка вирвався з мужицьких рук, полетів до свого пана.

— А що там? — питається Люципер.

— Ой біда,— чорт каже,— мужик мене здер! Ось дивіться, яке шмаття висить! А я йому нічого не міг зробити. Змилуйтеся, пане Люципер,— дайте мені яку раду.

— Либонь,— каже Люципер,— з мужиком ніхто

справи не виведе, але ще даю отаку раду: котрий котрого переколе, то того гроші будуть.

Приходить чорт до мужика і мовить:

— Казав пан Люципер: хто кого переколе, то того будуть гроші.

— Ну й добре,— відповідає мужик,— ходім колотися.

Іде мужик через тік, бере вила. А чорт має списа. Але чорт каже:

— Е, небоже, ти мені дві дірки зробиш, а я тобі тільки одну.

— Ну, то поміняймося!

Взяли помінялися, приходять до плоту, давай через пліт колотися. Мужик що шпигне, то все чорта в живіт,— геть його сколов. А чорт застромив вила в пліт та й не міг далі посунути.

Дивиться чорт, що непереливки,— покинув і втік до пана. Той питає:

— А що там?

— От дивіться, пане,— каже чорт,— іздер, сколов мене, і не можна грошей видерти!

— А бач, я тобі казав, що з мужиком і чорт справи не виведе. Але ще тобі дам останню раду: котрий котрого пересвище, того будуть гроші. Іди і більше вже не приходь.

— Ні,— каже чорт,— вже не прийду.

От приходить чорт до мужика і каже:

— Оце мені пан дав останню раду: котрий з нас котрого пересвище, то того будуть гроші.

— Ну, то що,— каже мужик,— будем свистати.

— Ходім до лісу,— каже чорт.

Приходять до лісу. Чорт як свиснув — почали верхи на деревах ламатися. Як свиснув удруге — почали з корінням дерева ламатися.

Тоді мужик і каже:

— Е ні, небоже, я тут не буду свистати! Коли ти свиснув, з корінням ламало дерева, а що ж то буде, як я свисну! Я піду додому, в мене хата міцна, все-таки хоч верх зірве, а нас не поб'є.

— Ну,— каже чорт,— ходім.

От приходять додому. Мужик крикнув:

— Жінко, позатикай собі і дітям вуха, позав'язуй очі, бо як свисну, то поглухнете і очі вам повилазять!

А чорт сів на припічку і каже:

— Зав'яжи ж і мені!

Зав'язав мужик і чортові очі, взяв сокиру в руки, і що свисне, то все обухом по голові чортові. Так його освистав, що в нього й справді очі вилізли.

Отак у мужика гроші й лишилися, і від того пішла приказка, що «мужика і чорт не змудрує».

МУДРА ДІВЧИНА

Було собі два брати — один убогий, а другий багатий. От багатий колись ізласкавився над бідним, що не має той ні ложки молока дітям, та й дав йому дійну корову, каже:

— Потроху відробиш мені за неї.

Ну, бідний брат відробляв потроху, а далі тому багачеві шкода стало корови, він і каже вбогому братові:

— Віддай мені корову назад!

Той каже:

— Брате! Я ж тобі за неї відробив!

— Що ти там відробив,— як кіт наплакав тієї роботи було, а то таки корова! Віддай!

Бідному жалко стало своєї праці, не схотів віддати. Пішли вони позиватися до пана.

Прийшли до пана. А панові, мабуть, не схотілося роздумувати, хто з них правий, а хто ні,— то він і каже їм:

— Хто відгадає мою загадку, того й корова буде.

— Кажіть, пане!

— Слухайте: що є в світі ситніш, прудкіш, миліш над усе? Завтра прийдете, скажете.

Пішли брати. Багач іде додому та й думає собі:

— От дурниця, а не загадка! Що ж є ситніш над панські кабани, прудкіш над панські хорти, а миліш над гроші? Ге, моя корова буде!

Бідний прийшов додому, думав, думав та й зажурився. А в нього була дочка Маруся. Вона й питається.

— Чого ви, тату, зажурилися? Що пан казав?

— Та тут, дочко, таку пан загадку загадав, що я й не надумаю, що воно й є.

— А яка ж загадка, тату? — Маруся питає.

— Та така: що є в світі ситніш, прудкіш, миліш над усе?

— Е, тату, ситніш над усе — земля-мати, бо вона всіх годує й напуває; прудкіш над усе — думка, бо думкою враз куди хоч перелетиш; а миліш над усе — сон, бо хоч як добре та мило чоловікові, а все покидає, щоб заснути.

— Чи ба? — каже батько.— Адже й справді так! Так же я й панові казатиму.

Другого дня приходять обидва брати до пана. От пан їх і питає:

— Ану, відгадали?

— Відгадали, пане,— кажуть обидва.

От багатий зараз виступає, щоб собі попереду поспішитись, та й каже:

— Ситніш, пане, над усе — ваші кабани, а прудкіш над усе — ваші хорти, а миліш над усе — гроші!

— Е, брешеш, брешеш! — каже пан.

Тоді до вбогого:

— Ану, ти!

— Та що ж, пане, нема ситнішого, як земля-мати: вона всіх годує й напуває.

— Правда, правда! — каже пан.— Ну, а прудкіш що на світі?

— Прудкіш, пане, над усе — думка, бо думкою враз куди хоч перелетиш.

— Так! Ну, а миліш? — питає він.

— А миліш над усе — сон, бо хоч як добре та мило чоловікові, а все покидає, щоб заснути.

— Так, усе! — говорить пан.— Твоя корова. Тільки скажи мені, чи ти сам це повідгадував, чи тобі хто сказав?

— Та що ж, пане,— каже вбогий,— є в мене дочка Маруся,— так це вона мене так навчила.

Пан аж розсердився:

— Як це? Я такий розумний, а вона проста собі дівка та мої загадки повідгадувала! Стривай же! На тобі оцей десяток варених яєць та понеси їх своїй дочці: нехай вона посадить на них квочку, та щоб та квочка за одну ніч вилупила курчата, вигодувала, і щоб твоя дочка зарізала трьох, спекла на снідання,

а ти, поки я встану, щоб приніс, бо я дожидатиму. А не зробить, то буде лихо.

Іде сердешний батько додому та й плаче. Приходить, а дочка й питає його:

— Чого ви, тату, плачете?

— Та як же мені, дочко, не плакати: ось пан дав тобі десяток варених яєць та казав, щоб ти посадила на них квочку, та щоб вона за одну ніч вилупила й вигодувала курчата, а ти щоб спекла їх йому на сніданя.

А дочка взяла горщечок каші та й каже:

— Понесіть, тату оце панові та скажіть йому,— нехай він виоре, посіє цю кашу, і щоб вона виросла просом, поспіла на ниві, і щоб він просо скосив, змолотив і натовк пшона годувати ті курчата, що їм треба вилупитись з цих яєць.

Приносить чоловік до пана ту кашу, віддає та й каже:

— Так і так дочка казала.

Пан дивився, дивився на ту кашу та взяв і віддав її собакам. Потім десь знайшов стеблинку льону, дає чоловікові й каже:

— Неси твоїй дочці цей льон, та нехай вона його вимочить, висушить, поб'є, попряде й витче сто локіт [1] полотна. А не зробить, то буде лихо.

Іде додому той чоловік і знов плаче. Зустрічає його дочка й каже:

— Чого ви тату, плачете?

— Та бач же чого! Ось пан дав тобі стеблинку льону, та щоб ти його вимочила, висушила, пом'яла, спряла і виткала сто локіт полотна.

Маруся взяла ніж, пішла й вирізала найтоншу гілочку з дерева, дала батькові та й каже:

— Несіть до пана, нехай пан із цього дерева зробить мені гребінь, гребінку й днище, щоб було на чому прясти цей льон.

Приносить чоловік панові ту гілочку й каже, що дочка загадала з неї зробити. Пан дивився, дивився, узяв та й покинув ту гілочку, а на думці собі: «Цю одуриш! Мабуть, вона не з таких, щоб одурити»... Потім думав, думав та й каже чоловікові:

[1] Локоть — старовинна міра довжини.

— Піди та скажи своїй дочці: нехай вона прийде до мене в гості, та так, щоб ні йшла, ні їхала; ні боса, ні вбута; ні з гостинцем, ні без гостинця. А як вона цього не зробить, то буде лихо!

Іде знов батько, плачучи, додому. Прийшов та й каже дочці:

— Ну що, дочко, будемо робити? Пан загадав так і так.

І розказав їй усе. Маруся каже:

— Не журіться, тату,— все буде гаразд. Підіть купіть мені живого зайця.

Пішов батько, купив живого зайця. А Маруся одну ногу вбула в драний черевик, а друга боса. Тоді піймала горобця, взяла гринджоли, запрягла в них цапа. От узяла зайця під руку, горобця в руку, одну ногу поставила в санчата, а другою по шляху ступає — одну ногу цап везе, а другою йде. Приходить отак до пана в двір, а пан як побачив, що вона так іде, та й каже своїм слугам:

— Прицькуйте її собаками!

Ті як прицькували її собаками, а вона й випустила їм зайця. Собаки погнались за зайцем, а її покинули. Вона тоді прийшла до пана в світлицю, поздоровкалась та й каже:

— Ось вам, пане, гостинець.— Та й дає йому горобця. Пан тільки хотів його взяти, а він — пурх та й вилетів у відчинене вікно!

А на той час приходять двоє до пана судитися. От пан вийшов на рундук та й питає:

— Чого вам, люди добрі?

Один каже:

— Та от чого, пане: ночували ми обидва на полі, а як уранці повставали, то побачили, що моя кобила привела лоша.

А другий чоловік каже:

— Ні, брехня,— моя! Розсудіть нас, пане!

От пан думав, думав та й каже:

— Приведіть сюди лоша й коней: до якої лоша побіжить,— та й привела.

От привели, поставили запряжені коні, а лоша пустили. А вони, ті два хазяїни, так засмикали те лоша, кожен до себе тягаючи, що воно вже не знає, куди йому й бігти,— взяло та й побігло геть. Ну, ні-

хто не знає, що тут робити, як розсудити. А Маруся каже:

— Ви лоша прив'яжіть, а матерів повипрягайте та й пустіть — котра побіжить до лошати, то та й привела.

Зараз так і зробили. Пустили їх — так одна й побігла до лошати, а друга стоїть.

Тоді пан побачив, що нічого з дівчиною не поробить, і відпустив її.

ПРО ПРАВДУ І КРИВДУ

Жили колись-то два брати: один багатий, а другий бідний, що й не сказати. Цей бідний брат умер. Зостався у нього син, і він живе теж бідно. І спитався раз він у свого дядька:

— А що, дядьку, як лучче тепер жити: чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!.. Де ти тепер найшов правду? Нема тепер правди на світі! Тепер скрізь одна кривда.

— Ні, дядечку! Є правда — правдою лучче жити.

— Ходім на суд.

— Та чого ж ми таки підемо на суд? Лучче давайте підемо по дорозі і спитаємо чоловіка, якого зустрінемо; як скаже, так і буде. Ваша правда — уся моя худоба буде вам; моя правда — ваша худоба буде мені. Так спитаємо до трьох раз.

— Ну, добре.

І пішли вони дорогою. Ідуть, ідуть — зустрічається їм чоловік — з заробітків, чи що, йшов.

— Здоров, чоловіче добрий!

— Здорові!

— Скажи, будь ласкав, чоловіче, як тепер лучче жити: чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди! Де тепер ви правду найшли? Нема тепер її ніде на світі. Лучче жити кривдою, аніж правдою.

— Ну, оце раз моя правда! — каже дядько.

А небіж і зажурився, що йому прийдеться віддавати всю свою худобу дядькові. Ідуть, ідуть — зустрічається їм пан. А небіж і каже:

— Ну, запитаємо ж цього пана. Цей уже всю правду розкаже: він грамотний і все знає.

— Ну, добре.

От порівнялися з паном і питають його:

— Скажіть, будьте ласкаві, паночку, як тепереньки лучче жити: чи правдою, чи кривдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди! Де ви тепер знайшли правду? Нема її ніде в світі; лучче жити кривдою, аніж правдою.

— Оце вже і вдруге моя правда! — сказав радісно дядько.

Небіж ще дужче зажурився. Ідуть, ідуть — зустрічається їм піп. Небіж і каже:

— Ну, поспитаймося ж попа, цей уже правду скаже — на те він і духовний. Цей як уже скаже, то так і буде.

— Ну, добре!

Як порівнялися з попом, питають його:

— Скажіть, панотче, як тепер лучче жити: чи правдою, чи неправдою?

— Е-е-е!.. Добрі люди! Де ви теперечки знайшли правду? Її тепер і в світі нема: лучче жити кривдою, аніж правдою.

— Оце вже і втретє моя правда! — сказав радісно дядько.

Нічого робити небожеві: віддав багатому дядькові всю свою худобу, а сам зостався голий, босий і голодний. Тяжко прийшлось йому жити. Бився, бився, сердешний, та й задумав повіситись — узяв він обривок та й пішов у ліс. Пішов та й дивиться на дерево — вибирає гілку, на якій би то повіситись. «Ото, думає собі, добра гілка — кріпка, а на оту сісти та, зачепившись, і повиснути б».

Він так задивився на дерево, що й не помітив, як вовк прибіг. Як уздрів його чоловік, кинувся мерщій на дерево, а обривочка й забув. Зліз на дерево та й сидить. Коли прибігають три чорти, а трохи згодом і четвертий, їх ватаг. І питає він своїх слуг:

— Ти що сьогодні наробив?

— Е... я такого наробив, що там хоч що хай роблять,— не справляться. У такім-то селі, у пана, я поробив так, що ізроду довіку не вгатять греблі. А пан

лупить своїх людей, як скажений: багато їх буде у нас.

— Добре ж ти зробив, та ще не так.

— А як же?

— Там посеред яру, в лісі, росте три дерева. Хто ті три дерева зрубає та положить навхрест на греблю — вгатить.

— О!.. Хто ж то чув, хто ж то й знав, що це так треба зробити!

— Ну, а ти ж що зробив? — питає він другого.

— Е... я такого наробив, що багато буде людей у наших руках. У такому-то городі всю воду повисушував, так що тепер там ні каплі нема, а носять її за тридцять та за сорок верст. Багато там пропаде людей!

— Добре ти зробив, та ще не так,— каже ватаг.

— А як же?

— Як хто викопає той кущ малини, що росте посеред города,— буде вода на весь город.

— О!.. Хто ж то й чув, хто ж то й знав, що треба це робити!

— Ну, а ти ж що зробив? — питає він третього.

— Е... я такого наробив, що хай там хоч що не роблять — нічого не подіють! У такім-то королівстві у короля одна дочка, та я й тій поробив так, що хай хоч як лікують, нічого не подіють, буде наша.

— Добре ти зробив, та ще не так.

— А як же?

— Хто відрубає глухого кутка та підкурить — така буде, як і перше.

— Хто ж то чув, хто ж то й знав, що це треба зробити!

А чоловік сидить собі на дереві та й чує усе, що чортяки балакають. Як уже розлетілись чортяки, чоловік той і думає: «Може, це й правда, що вони казали? Піду до пана, може, й справді угачу греблю». Пішов. Приходить до греблі, а там пан б'є та мучить людей, щоб мерщій угачували. Вони, бідні, аж піт з них ллється, роблять, а воно все нічого не помагає. А пан знай лютує. Приходить до нього цей правдивий чоловік та й каже:

— Е-е, пане! Б'єте ви людей, та ніякого з цього діла не буде. А що дасте мені — я вгачу?

— Дам я тобі сто карбованців і ще й на придачу цих пару коней з коляскою і з кучером (а там і коні панові стояли).

— Дайте ж мені людей шість чоловіка та три підводи.

— Візьми.

Поїхали вони в ліс, зрубали ті три дерева та й поклали їх навхрест на греблі — так зараз і вгатили. Пан віддав йому сто карбованців і пару коней з коляскою та з кучером.

Тоді той чоловік і думає: «Дай поїду ще до того города, де води нема; може, й то правда; може, дам я їм води». Сів та й поїхав до того города. Не доїжджаючи до города кілька верств, зустрів він бабусю, що несла пару відер води на коромислі.

— Що це ти, бабусю, несеш?

— Воду, синочку.

— Дай же й мені напитись.

— Е-е-е, синочку! Я ж її несу за тридцять верстов; а поки ще дійду додому, половину розхлюпаю; а сім'я у мене велика, пропаде без води.

— Я от прийду у ваш город, наділю водою всіх, і буде тієї води з вас довіку.

Вона йому дала напитись, а сама така радісна стала, та мерщій у город трюшком і розказала всім горожанам, що їде такий чоловік, що воду їм дасть. Горожани всі вийшли за город, назустріч тому чоловікові, з хлібом-сіллю і всякими подарунками. Як прийшов цей чоловік у город, найшов той кущ малини, що ріс посеред города, викопав його — потекла вода відтіль по всьому городу. Горожани нагородили його і грішми, і усяким добром, так що він став тепер багатший від свого дядька. Далі й думає:

— Поїду ще в те королівство, де королева дочка нездорова,— може, вилікую її.

Як задумав, так і зробив. Приїхав туди, прийшов до королевих хоромів, а люди всі такі смутні, бігають та охають! Він і питає їх:

— Я чув, що у вашого короля дочка дуже нездорова. Хай як вони її не лікують, нічого не подіють; тільки я б її вилікував.

— Е, чоловіче, куди тобі! Заморські лікарі нічого не подіють, а ти й поготів!

— Отже скажіть королеві.

Вони сказали королеві. Король вийшов до нього та й каже:

— Якщо вилікуєш, нагороджу тебе так, що не буде багатшого од тебе у світі, що й дочку свою віддам за тебе.

Пішов той чоловік, подивився на неї, а вона вже й кінчається. Він узяв, настругав глухого кутка, підкурив її — і вона одразу подужчала так, що днів за три і зовсім одужала, знов стала такою, як і перше.

Король і всі люди стали раді, що й не сказати. Король на радощах і каже цьому чоловікові:

— За те, що вилікував ти мою дочку, я її віддам за тебе, та ще, як умру, ти будеш королем на моїм місці.

Скоро й справді король помер, а на його місце став цей правдивий чоловік. Прокоролював він уже кілька літ, коли приїжджає у його королівство якийсь-то багатий купець і посилає спитати короля, чи дозволить він йому поторгувати у його королівстві. Король звелів йому прийти до нього. Приходить купець. Король одразу пізнав свого дядька, але не показав йому й виду: побалакав та й одпустив його торгувати. А своїм людям заказав, щоб не відпускали його додому, а щоб, як буде збиратись він їхати, просили його до нього. Так і сталось. Приводять цього купця до короля, король і питає його:

— З якого ти королівства?

— З такого-то.

— Із якого города?

— З такого-то

— Як прозиваєшся?

— Так-то.

Тут король і признався, що він його небіж — той, що безвісти пропав.

— Ну, що, дядьку: ти казав, що кривдою лучче жити, ніж правдою: отже, ні! Ти тільки купець, а я король — правда кривду переважила!

— Як же це сталось?

Той і розказав йому все, що з ним діялось: як він хотів повіситись, як слухав, що чортяки говорили, все, все... А напослідок навалив він усякого добра два кораблі та й подарував дядькові, сказавши:

— Я забуваю все те, що ти мені робив. Бери собі оці два кораблі з усім добром. А як приїдеш у свій город, розказуй усім, що лучче жити правдою, аніж кривдою.

Узяв дядько ті два кораблі з усім добром і поїхав додому. Як приїхав уже, стала його заздрість мучити: чого й він не король. Сумував, сумував він, а далі й думає:

— Піду й я вішатись, може, й мені так прилучиться, як моєму небожеві.

Узявши мотузок, пішов у ліс на те саме місце, де хотів вішатись його небіж. Але цьому не так прилучилося — де не взялись чортяки, схопили його та й почепили на найвищій гілляці.

ПРАВДА ТА НЕПРАВДА

Раз Правда зустрілась із Неправдою.

— Здорова, сестрице! — каже Правда Неправді.

— Здорова була! — відказує Неправда.— Нам по одній дорозі йти, так ходім, коли хочеш, разом.

— Ходім.

— Та от що, сестрице, я тобі скажу: як будемо разом іти, так попереду твоє будемо їсти, а тоді моє.

— Добре, сестрице,— каже Правда.

От ідуть вони та й ідуть. У Правди й торба вже спорожнилась. Захотілось Правді їсти, та вже у неї нема нічого.

— Ну, сестрице,— каже вона Неправді,— моє поїли, нум же тепер твоє їсти.

— Е, ні! вже цього не буде: я не люблю по правді робить, і ти дурна, що по правді робиш. Не дам, хоч з голоду вмри.

Гірко стало Правді, та треба терпіти. Терпіла вона, терпіла, та ніяк не втерпіла: попросила знов у Неправди їсти.

— Коли ти хочеш, щоб я дала тобі їсти, так дай одне око виколю.

Заплакала Правда. Дала око виколоти: «Краще,— думає вона,— дам око виколоти, ніж умерти з голоду».

Пройшли вони скільки там часу. Правді знов захотілося їсти.

— Дай, сестро, їсти! — просить вона у Неправди.

— Дай друге око виколю.

Дала Правда й друге око виколоти. Як виколола друге око, то й пішла собі Неправда від Правди.

— Прощай, сестро,— каже вона Правді,— тепер мені не йти з тобою!

Зосталась собі одна Правда та тільки плаче гірко. Іде-іде, коли чує: ліс шумить.

«Що ж тепер робити мені? — думає вона, бідненька, сама собі.— Злізу на яке-небудь дерево та переночую, щоб звірюка яка не напала на мене».

От злізла вона на одно дерево та й сидить там. Коли ось чує — йдуть дівчата, парубки, співають, жартують. Прийшли вони до того дерева, де сиділа Правда.

— А де,— кажуть вони,— будемо гуляти?

— А хоч і під оцим деревом,— відказують.

— Та на цьому дереві,— кажуть,— така роса, що як помазати сліпому очі, так і дивитися стане.

Почула Правда ці слова та дожидається вже ранку, щоб попробувати роси. Дівчата ж з хлопцями почали гуляти. Гуляли вони, пили, їли все добре та й пішли собі назад, покидавши все, що позоставалось — і питиме, і їдиме.

Як тільки пішли вони, Правда злізла з дерева та й стала їсти та пити, що позоставалось, а виголодалась уже була добре. Діждавшись ранку, помазала собі очі росою з того дерева, що сиділа, і стала бачити. Тоді вона помолилася богу та й пішла собі в дорогу.

Під вечір прийшла вона знову в ліс. Так, як і вчора, злізла на дерево й чує знов, що йдуть та співають хлопці з дівчатами.

— А де будемо гулять? — гукають хлопці, прийшовши до того місця, де була Правда.

— А хоч і під оцим деревом,— відказують другі, вказуючи на те дерево, де сиділа Правда.

— Та це ще й дерево не просте,— обізвався хтось,— на ньому роса така, що якби помазати якому сліпому очі, так він би й світ божий побачив. От якби хто знайшовсь такий, щоб, набравши роси з цього дерева, пішов у таке-то царство: у тому царстві цар, а в царя дочка, та сліпа. Казав цар, що якби

вилічив хто дочку його, так нічого не пожалів би з свого добра.

Правда все це чула. «Мені дав так бог, що я стала видющою,— думає вона собі,— поможу ж я й тій царівні, що сліпа».

Парубки ж з дівчатами гуляли, пили, їли та й пішли назад, покидавши все, що позоставалось. Правда знов так, як і вчора, злізла з дерева та й підкормилась трохи тим, що позоставалось від хлопців та дівчат. Після цього, спорожнивши одну пляшку та набравши в неї уранці цілющої роси, пішла у те царство, де була сліпа царівна.

Довго вона йшла у той город, де жив сам цар з сліпою дочкою. Тут зараз донесли цареві, що в його город прийшла така молодиця, що береться вигоїти дочку його. Цар зараз велів позвати її. Прийшла в хату до царя, коли дивиться — тут і Неправда.

— Це й ти тут, сестро? — питає Правда.

— Еге! Коли б ти знала, я вже й світ увесь пройшла,— відказує Неправда.— А ти чого ж тут?

— Того та того,— каже Правда. Та й розказала, чого вона прийшла й що з нею було.

Після цього помазала вона цілющою росою очі царівні — і стала та бачити все так, якби не була й сліпа.

Цар же бачить, що Правда з Неправдою розмовляє так, як давнішня знайома, та й питає у неї:

— Де ти з нею бачилась, і що, і як, і коли?

Правда й розказала цареві все по правді: як вони йшли вдвох, як Неправда їй очі повиколювала, як вилікувалась... Сказано: все розказала, як було.

Цар, як скінчила Правда розказувати, звелів узяти Неправду, прив'язати її коневі до хвоста й пустити його на волю, щоб розніс її.

— От так,— сказала Правда,— пройшла вона світ — назад не вернулась!

КАЗКА ПРО ЛЕНІНА

Не за горами високими, не за морями глибокими, а в старій одній країні люди жили та гіркі сльози проливали. Над тими людьми були хазяї люті-прелюті,

з тих людей вони знущались та, знущаючись, сміялись. А люди мовчки на хазяїв працювали, кров свою невинну проливали. Раз зійшлись після роботи потайки, щоб хазяї не знали, бідні люди та й у себе спитали:

— Чи довго знущання над нами буде? Чи довго будуть стогнати в ярмі люди? — Та й задумались.

А один із сміливіших наважився сказати, де цієї правди шукати:

— Єсть на світі чоловік, звуть його Гірським Орлом. Той Орел над землею всією літає та в людей про горе питає. Чи не піти нам або кого послати, щоб у того Орла правди попитати?

— А чому ж ні? — люди загули.

Вибрали бідного-пребідного, але сміливого коваля та й послали до Орла. Пішов коваль, в руки взяв молот і пішов. Іде та й іде, а назустріч дідок: зморшки такі на лобі, старий, видно, похилий вік. В руках косу тримає. А коваль і питає: — Куди йдеш?

А незнайомий чоловік і каже:

— Іду узнавати, чи буде коли людям життя. Я ходак із свого села та йду запитати про це в Орла.

— Та й я того. Ходім разом!

Багато ще на дорозі людей коваль і чоловік з косою стрічали. «Куди йдуть?» — питали. Кажуть:

— Із свого села йдем шукати правду, а де її знайти, спитаєм в Орла.

Ідуть та й ідуть. Доходять до гори. Аж гульк — Орел угорі літає, крилами махає; як побачив людей, спускатись почав. А як спустився низько додолу, запитав, чого люди прийшли до нього.

Виступив коваль і розпочав:

— Я прийшов до тебе, Орле, щоб ти сказав, чи довго люди убогі й бідні будуть стогнати в ярмі.

Виступали так усі й говорили та в Орла допомоги просили.

Тоді Орел, усміхнувшись, глянувши на людей, сказав:

— От ти, чоловіче, добрий коваль, ви з косами — косарі, а якби ви всі та правди не просили і її не шукали, а взяли мóлоти та коси і всіх хазяїв лютих-прелютих та попроганяли. А то тепер на багатих працюєте ви. Хоч убогий, хоч і голодний — однак живи і на пана-хазяїна роби.

Підняли ходаки коси, а коваль — молот, і гукнули всі на один лад: — Вірний-превірний наш Орел, веди нас на багачів!

І Орел повів.

...Зашуміла бурхлива година, здригнулась у полі билина. Бачив світ, як тяжко з молотами й косами бились люди з панами. Бачив світ, як молоти й коси міцно тримали робітники й селяни та вражих панів гнали. Потекла вража кров панська річками, кров, яку ссали вони з людей віками.

А як скінчилось усе, люд вільно зітхнув і Орлові сказав:

— Спасибі, Орле, ти нам вірну порадоньку дав. Ти нам відкрив очі, які темні були, ти нам їх відкрив, і ми правду знайшли. Ми знайшли правду, яку в тебе питали, правду, яку весь вік шукали. І лихого ярма в нас нема! Спасибі ж, Орле, великий, Гірський, ти один для нас у світі могутній, близький!

ЗОЛОТА ГРАМОТА

Цілий рік мужики копали у пана колодязь, а води все не було. На дуже великій глибині в день святого Маркіяна — 25 жовтня — викопали вони золоту грамоту.

Небагато було написано в тій золотій грамоті. Як сонце, сяють літери, а прочитать, що там написано, мужики не можуть. Всі вони були неписьменні.

Взяли мужики золоту грамоту і пішли з нею до свого пана, щоб той їм прочитав, що було там написано.

Приходять мужики до панського маєтку і бачать: у панському дворі панські правителі батогами б'ють людей за те, що люди мало зробили діла своєму панові. А тут, поряд, за великими столами, сидять пани — всі пишні, ситі, задоволені. Одягнені вони в дорогий одяг, на ногах дороге взуття, на столах багато їжі і дорогих вин.

Підходять вони до свого пана, познімали шапки, низько вклонились і кажуть:

— Ми у тебе, пане, рік колодязь копали, до води не докопались, а в день святого Маркіяна на дуже великій глибині викопали золоту грамоту, а що в цій грамоті написано, ми не знаємо, бо неписьменні. Будь ласка, пане, прочитай, що в цій грамоті написано.

Взяв пан з рук мужиків золоту грамоту, прочитав її спершу сам нишком, потім дав прочитати іншим панам. Ті читають золоту грамоту, регочуться, аж за боки беруться. Чужою мовою щось між собою говорять. Довго реготались пани з золотої грамоти, і довго мужики чекали відповіді. Нарешті пан каже мужикам:

— Слухайте, мужички. Ця золота грамота справді з неба. Слухайте, що вам сам бог каже. Як зорі на небі не однакові — є більші, є й менші,— так і на землі — люди не рівні. Бог дав всякому свій талан. А талан мужика — це покірно працювати на свого пана. Мужикова праця — богові приємна...

Довго ще говорив пан, але бачать мужики, що він бреше, обдурює їх, говорить їм не те, що написано в золотій грамоті. Захвилювались, загомоніли мужики і стали вимагати назад золоту грамоту.

Розсердився пан на мужиків, затупотів ногами на них, закричав що є сили. З усіх сторін збіглись панські прислужники з нагаями і ціпками. Накинулись на переляканих мужиків і почали їх нещадно бити. Порозбігались мужики хто куди міг, а коли зійшлися до місця,— бачать, у руках їхніх знову золота грамота, а на ній сонцем сяють якісь літери. Ідуть мужики далі. Вони пригадали, що у них урядник письменний, вирішили іти прямо до нього, щоб прочитав їм золоту грамоту.

Приходять мужики до урядникового двору і бачать — урядникові слуги б'ють батогом людей, які чим-небудь не догодили своєму начальству. Виходить сам урядник, а з ним безліч таких же урядників, ситих, задоволених, на грудях у них медалі, хрести, збоку у кожного висить шабля з пістолетом. Мужики познімали шапки, вклонились у ноги і кажуть:

— Ми у свого пана рік колодязь копали, до води не докопались, а в день святого Маркіяна на дуже великій глибині викопали золоту грамоту, а що в ній написано, ми не знаємо, бо неписьменні. Будь ласка, пане уряднику, прочитай, що в цій грамоті написано.

Взяв урядник із рук мужиків золоту грамоту, прочитав її спершу сам нишком, потім дає грамоту прочитать іншим урядникам — своїм гостям. Ті читають золоту грамоту, регочуться, аж за боки беруться. Чужою мовою щось між собою говорять.

Довго реготались урядники з золотої грамоти, довго мужики чекали відповіді, і, нарешті, урядник каже мужикам.

— Слухайте, мужички, ця золота грамота справді з неба. Слухайте добре, що вам бог каже. Покірно і сумлінно коріться своєму начальству. Всяка влада від бога дається. І немає такої влади, яка була б не від бога. Хто влади не слухається, той самого бога не слухається.

Довго ще говорив урядник, але бачать мужики, що він бреше, говорить не те, що написано в золотій грамоті. Захвилювались, загомоніли мужики — золоту грамоту від урядника назад вимагають.

Розсердився урядник на мужиків, затупотів на них ногами, закричав на них що є сили. З усіх сторін позбігались урядникові прислужники з нагаями та з зброєю і почали бити мужиків.

Перелякані мужики розбіглися в усі сторони, а коли зійшлися до місця: бачать у руках їхніх знову грамота, а на ній сонцем сяють незрозумілі літери.

Ідуть мужики далі і пригадали, що у них є ще піп письменний. До кого ж, як не до попа, за порадою? І вирішили мужики піти прямо до попівського двору. Приходять мужики до попівського двору, бачать: у ньому повно різного люду і всі за працею. Жінки тчуть, прядуть, баби возяться з куделею, пір'я деруть на подушки для попових дочок, чоловіки будівлі будують, підлітки біля худоби пораються. Всі працюють, а над ними з батогами в руках приглядають попові наймити. І бачать мужики, як ці попівські прислужники замість хліба камінь дають людям, а замість води — розсіл з огірків. Тяжко стогнали люди від спеки, голоду, а роботі їхній — кінця-краю немає.

З ганку виходить сам піп, а за ним безліч попів. Всі вони повні, розкішні, обличчя у них задоволені. Ряси на попах шовкові, на грудях у кожного попа золотий хрест.

Підходять мужики до попа, познімали шапки, вклонились попам в пояс і кажуть:

— Ми у свого пана рік колодязь копали, до води не докопались, а в день святого Маркіяна на дуже великій глибині викопали золоту грамоту, а що в ній написано, ми не знаємо, бо неписьменні. Будь ласка, всечесний наш панотець, прочитай, що в цій грамоті написано.

Взяв піп з рук мужиків золоту грамоту, перечитав її спершу сам нишком, потім дав грамоту прочитати іншим попам — своїм гостям. Ті читають золоту грамоту, регочуться, аж за боки беруться. Чужою мовою щось між собою говорять.

Довго реготались попи з золотої грамоти, і довго мужики чекали відповіді. І нарешті піп каже мужикам:

— Слухайте, раби божії! Ця золота грамота справді з неба. Слухайте, що вам сам бог каже: «Ті, що на землі плачуть,— на небі возрадуються. Людині треба покірно нести свій хрест. Любіть ворогів своїх, благословляйте тих, хто ображає вас. Коли хто ударить тебе в одну щоку, підстав йому і другу, а тому, хто хоче взяти у тебе свитину,— віддай йому і сорочку свою».

Довго піп говорив мужикам, а решта попів хитали головами, згоджуючись з ним, і хрестили мужиків. Але бачать мужики, що всечесний отець бреше, що говорить не те, що написано в золотій грамоті. Захвилювались, загомоніли, золоту грамоту від попа назад вимагають.

Розсердився піп на мужиків, затупотів на них ногами, закричав що є сили. З усіх сторін позбігались попові наймити з батогами і ціпками, накинулися на переляканих мужиків і почали нещадно бити їх.

Перелякані мужики порозбігались в усі сторони, а коли зійшлись до місця, бачать — у руках їхніх знов золота грамота, а на ній сонцем сяють незрозумілі для них літери.

Стоять мужики і не знають, куди вже його йти з цією золотою грамотою і хто б їм зміг правдиво прочитати слова, що сяяли сонцем в золотій грамоті. Тим шляхом ішов Ленін, мужики оточили його і говорять до нього:

— Чоловіче добрий, ми у свого пана рік колодязь копали, до води не докопались, а в день святого Маркіяна на дуже великій глибині викопали золоту грамоту, а що в ній написано, ми не знаємо, бо неписьменні. Чоловіче добрий, просимо тебе, прочитай нам, що в цій грамоті написано.

Взяв Ленін з рук мужиків золоту грамоту, усміхнувся і каже:

— Друзі мої, я вам-то прочитаю цю грамоту, та цього буде дуже мало. Вам необхідно уміти самим читати такі грамоти.

Кланяються мужики Ленінові, дякують йому і просять його завітати до них у село і повчити їх грамоти.

Небагато часу прожив Ленін на селі у мужиків. Мужики навчились читати, а коли прочитали золоту грамоту, почали нишком говорити між собою. Незабаром вони об'єдналися у свої селянські комітети, озброїлись, хто чим міг, і з озброєними робітниками знищили всіх своїх ворогів: царя, попа і пана-поміщика і почали жити так, як написано було у золотій грамоті.

А написано було в цій золотій грамоті лише одно слово — «Комунізм».

ЛЕНІНСЬКА ПРАВДА

Жили в селі два брати. Поле вони орали, землю сльозами поливали, горби собі наживали. Хлібець і худобу у них пани забирали, а платили за це кулаками в спину.

Жили брати не рік і не два, а невідомо скільки. Навколо й інші селяни так само жили.

Набридло братам працювати на чуже здоров'я. Вирішили вони помандрувати по Росії — правди-матінки пошукати.

Ідуть вони місяць, ідуть рік. Бачать — стоїть велике село. Посередині панський будинок і церква цегляна.

— Дай,— думають брати,— зайдемо сюди і спитаємо правди.

Ідуть вони селом, а назустріч їм пан в колясці їде.

— Чиї ви, мужики, звідки йдете і чого шукаєте? — запитав їх пан.

Брати йому відповідають:

— Жили ми, жили в злиднях, в горі, більш сил не вистачило так жити. Ідемо правди шукати. Навчи нас, пане, де її знайти!

— Добре,— каже пан,— я покажу вам правду, якщо побажаєте, тільки ви мені рік попрацюйте за це!

Погодились брати. Працювали вони, працювали: поле орали, землю сльозами поливали. Минув рік. Приходять вони до пана і говорять:

— Навчи тепер, пане, як нам правду знайти?

— Ну, от вам і правда,— відповідає їм пан,— голота ви немита, працювати вам завжди на нас, панів!

Плюнули брати і пішли далі.

Ідуть вони місяць, ідуть рік. Бачать — стоїть піп.

— Навчи, отче, де правду знайти,— просять вони.

— Добре,— говорить він,— я вам правду у царя небесного вимолю, а ви у мене рік попрацюйте за це.

Погодились брати. Працювали вони, працювали, сльозами землю поливали. Минув рік. Прийшли брати до попа, а він їм і говорить: — Працюєте ви добре і не гнівите бога,— ось ваша правда.

Плюнули брати і пішли далі. Приходять вони до купця. Був він товстий і багатший від пана й попа.

— Добре,— каже купець,— навчу я вас правди, тільки попрацюйте на мене.

Погодились брати. Стали брати працювати і горби наживати. Навчив їх купець, як чесний народ обдурювати і бідноту обмірювати. Не діждавшись і року, як молодший брат і говорить:

— Не піду я більше правди шукати, нема її на світі, правди мужицької.

І повернувсь він у своє село. А старший брат наполегливий — не хотів без правди додому повертатись. Пішов він уже один до фабриканта.

Фабрикант і від пана, і від попа, і від купця багатший. Почав старший брат працювати в нього. А на фабриці багато людей працює.

Працювали вони багато років. Горби наживали, а правди не бачили. Тільки раз почув брат на зміні тиху розмову.

— Є чоловік один — він правду знає. Зовуть цього чоловіка Леніним, а живе він на півночі, в Пітері.

Запам'ятав брат ім'я це і пішов шукати цього чоловіка.

Ішов багато днів, можливо, й місяців. Прийшов у Пітер. Бачить — іде робітник. Він його запитав тихенько:

— Де тут Леніна знайти?

А той йому ще тихіше:

— Ходімо зі мною, я тебе доведу.

Ось і прийшли вони в звичайну кімнату. Навколо різних книг багато. Вийшов до них чоловік, одягнутий небагато і просто. Він і говорить:

— Здрастуйте, товариші, що скажете хорошого?

Розповів йому брат, як він правду шукав. Довго з ним говорив Ленін, про порядки на фабриці розпитував, про сільську бідноту, а потім сказав:

— Вірно ти зробив: на фабриці правду ти краще узнаєш. Ви її там у руках держите.

І розповів Ленін братові, як треба за робітничу правду боротись, щоб не служити ні панам, ні купцям, ні фабрикантам, і як вигнати їх разом з царем.

Повернувся брат назад на фабрику і почав іншим ленінську правду таємними словами розповідати. Один розповідає, а десять слухають, десять розповідають — сто слухають. І пішла ленінська правда по всьому світові серед народу трудящого.

Багато років ходила вона по фабриках і селах. Піднімала вона робітників і селян на боротьбу. А в Жовтні 1917 року об'явилась ця правда гучним голосом, залпом на весь світ. Пішли робітники і селяни нещадною війною на поміщиків і фабрикантів. А вів їх тоді сам Ленін... І взяла верх у Жовтні ленінська правда.

Тепер у нас робітники і селяни більше не працюють на панів і фабрикантів, горбів не наживають, землю сльозами не поливають. Самі вони тепер господарі своїх фабрик, своєї землі і свого життя.

ЗМІСТ

Володимир Бойко. Скарби народної мудрості 5

Лисичка-сестричка й вовк-панібрат

Казки про тварин

Рукавичка 17
Колобок 18
Лисичка-сестричка й вовк-панібрат . . 19
Солом'яний бичок 23
Котик і півник 26
Пан Коцький 28
Цап та баран 30
Лисичка-сестричка 31
Коза-дереза 35
Як вовк забажав козенят 39
Як лев утонув у колодязі 42
Сірко 45
Горобець-молодець 47
Звірі під пануванням лева 51
Лебідь, щука і рак 61

Летючий корабель

Фантастично-героїчні казки

Телесик 65
Івашко 70
Дивна сопілка 73
Царівна-жаба 75
Кривенька качечка 83
Яйце-райце 86
Про сімох братів гайворонів і їхню сестру 95
Чорт-змій і запродані діти 103
Кирило Кожум'яка 114
Казка про Івана-богатиря 117
Котигорошко 120
Іван — мужичий син 130
Ох! 142
Іван-Побиван 149
Про жар-птицю та вовка 152
Як Іванко-дурень з королівною одружився 156
Козак Мамарига 162
Чабанець 170
Летючий корабель 172

Про правду і кривду

Соціально-побутові казки

Названий батько 183
Дідова дочка й бабина дочка 186
Дотепний жарт 193
Як святі сметану їли 195
Солдат і смерть 198
Кирик 202
Похорон 204
Дурень та чарівна сопілка 206
Аби гроші — гріха не буде 209
Кріпак і чорт 211
Попів наймит 213
Бог та бідний вовк 217
Козаки і смерть 221
Як дядько чорта дурив і діжку грошей від нього здобув 222
Мудра дівчина 226
Про правду і кривду 230
Правда та Неправда 235
Казка про Леніна 237
Золота грамота 239
Ленінська правда 243

ДЛЯ МОЛОДШОГО ТА СЕРЕДНЬОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ

УДИВИТЕЛЬНАЯ СВИРЕЛЬ

Украинские народные сказки

(На украинском языке)

Редактор Г. С. Ревенко
Художній редактор Є. О. Звєздов
Технічний редактор Ф. Н. Резник
Коректори Г. В. Книш,
В. В. Богаєвський

Здано на виробництво 17.XII. 71 р. Підписано до друку 10.II. 72 р. Формат 84×108 1/32. Папір № 2. Фіз. друк. арк. 7,75. Обл.-вид. арк. 12,42+ +6 вкл. (0,28)=12,7. Умовн. друк. арк. 13,02+ +6 вкл. (0,63)=13,65. Тираж 200 000(1—100 000). Зам. 1—2465. Ціна 54 коп.

Видавництво «Веселка», Київ, Басейна, 1/2.

Київський поліграфічний комбінат Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, вул. Довженка, 3.

Тираж 200.000 (100.001—200.000). Ціна 52 коп.